ŞTEFAN BALŞ - CORINA NICOLESCU

MĂNĂSTIREA MOLDOVIȚA

EDITURA TEHNICĂ
BUCUREŞTI 1958

Fig. 1. Vederea generală a mănăstirii şi satului Vatra Moldovitei

CUVÎNT ÎNAINTE

Mănăstirea Moldoviţa este al doilea monument istoric publicat în colecţia de monografii, care îşi propune să prezinte într-o formă cît mai completă monumentele de arhitectură medievală mai de seamă din ţara noastră.

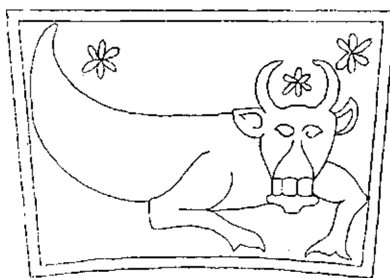
Această mănăstire este de un deosebit interes istoric prin vechimea ei, numărîndu-se printre primele patru aşezăminte călugăreşti care au luat fiinţă în a doua jumătate a veacului XIV în Moldova, alături de Neamţ, Bistriţa şi Sf. Nicolae din Poiana.. Ruinată la începutul veacului XVI, ea a fost refăcută în întregime, în timpul domniei lui Petru Rareş, în imediata apropiere a construcţiei iniţiale.

Pe lîngă valoarea istorică a aşezării, biserica din cadrul ansamblului mănăstiresc al Moldovitei, cu faţadele sale îmbrăcate în întregime cu frumosul şi originalul lor veştmînt de pictură, care îşi păstrează încă toată prospeţimea după

atîtea veacuri trecute peste el, face parte din acel grup restrîns de monumente din nordul Moldovei, de acest fel unice în lume, a căror valoare artistică depăşeşte limitele ţării şi intră în rîndul operelor de cultură universală.

Moldoviţa lui Rareş mai este totodată una dintre puţinele mănăstiri din Moldova care şi-a păstrat aproape întreagă înfăţişarea originară, fără adaosuri care să-i altereze caracterul şi unitatea arhitecturii.

Datorită importanţei sale istorice şi artistice, monumentul a făcut în anii din urmă obiectul unor ample lucrări de consolidare şi restaurare, desăvîrşindu-se astfel imaginea uneia dintre cele mai însemnate creaţii ale culturii moldoveneşti.

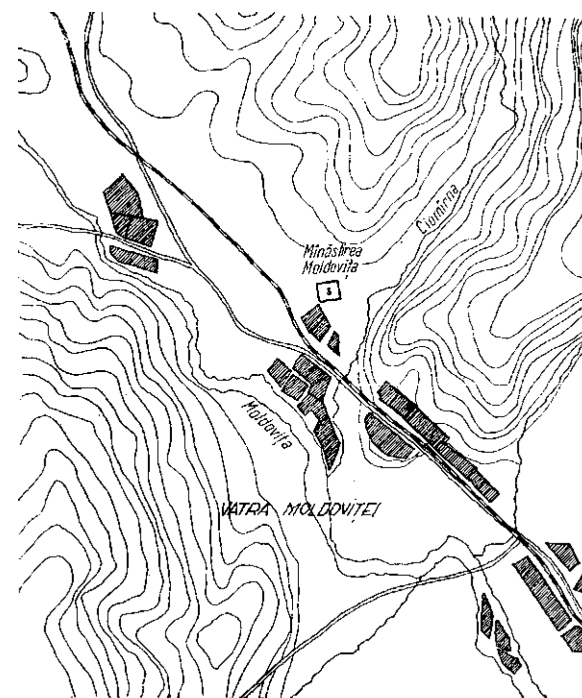

Fig. 2. Planul de situaţie al mănăstirii Mol

I. AŞEZAREA MĂNĂSTII

Mănăstirea se găseşte aşezată pe valea rîului Mold satul Vama. Gara Vatra Moldovitei, de pe calea lungul văii, se află chiar în faţa mănăstirii. Astăzi, satul ca circulaţia intensă a camioanelor pe şoseaua care trece cherestea, precum şi gara cu vagoanele şi depozitele sa aduc o notă nouă de viaţă activă în alcătuirea peisajul dacă mai atrage atenţia trecătorului. Cu totul altfel t pe vremuri cînd zidurile sale înalte de piatră profi munţilor încă nedespăduriţi formau motivul principal a

Pe malul stîng al rîului, la confluenţa Moldovitei ţate pe ultima terasă a versantului muntelui coborînd ternice de împrejmuire ale mănăstirii, întărite spre est cu închid o curte de formă aproape pătrată cu laturile d

în mijlocul curții se ridică biserica. In co
incintă, se găseşte clădirea cu parter şi et
sud se întinde un corp de chilii cu parte
cuprinse locuințele călugărițelor şi un pa
învecinat.

Pe valea Ciumîrnei în sus, la o depă
păstrează încă unele crîmpeie de ziduri r
unde a existat pe vremuri prima mănăstire

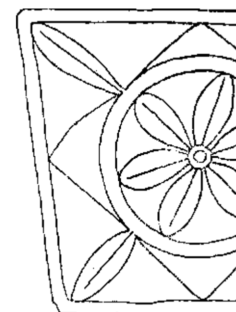

Fig. 3. Planul de ansamblu al mănăstirii

II. TRECUTUL MĂNĂSTIRII

Este probabil că la origine, Moldovița, la fel ca și celelalte vechi mănăstiri din Moldova (Neamț, Bistrița și Probota), era un modest schit de lemn. La începutul domniei lui Alexandru cel Bun a fost înălțată aici prima biserică de zid, ale cărei ruine se mai văd și astăzi pe valea pîrăului Ciumîrna.

Data exactă a construirii vechei Moldovițe nu s-a păstrat menționată de vreo pisanie sau de vreun document, iar cea dintîi mărturie documentară păstrată nu este concludentă în această privință[1].

Este sigur totuși că în anul 1410 Alexandru cel Bun întregește domeniul stăpînit de *mănăstirea nou zidită, care este la Moldovița*[2]. Acest domnitor și urmașii săi la domnie din prima jumătate a secolului XV confirmă și lărgesc stăpînirile mănăstirii[3].

[1] **S-a păstrat, de pildă, urma unui document sub forma unei copii tîrzii, purtînd data 1402(6910), pentru înzestrarea Moldovitei cu două mori, o jumătate de sladniță și patru sălașe de tătari în orașul Baia. Socotim însă că data acestei copii trebuie privită cu oarecare îndoială, ea putînd să fie incomplet transcrisă de un copist care a lăsat la o parte cifra unităților. Textul documentului pare într-adevăr mai potrivit cu epoca de după 1410, de cînd datează înflorirea mănăstirii și îmbogățirea domeniului și veniturilor ei. V. Wickenhauser, *Moldova I. Die Vrkunden des Klosters Moldowitza,* p. 55; *Documente privind Istoria Romîniei. Moldova,* sec. XIV—XV. voi. I, p. 13.**

[2] ***D. I. R. Moldova,* sec. XIV—XV, voi. I, p. 21. La 15. II. 1410 Alexandru cel Bun dăruiește mănăstirii munții Suhardului Mare și Mic, stabilind și limitele acestor teritorii.**

[3] ***D. I. R. Moldova,* sec. XIV—XV, voi. I, nr. 43, p. 37-38. La 14. IV. 1415, Alexandru cel Bun întărește stăpînirea mănăstirii asupra satelor Vaculinții și „unde Zîrnă și-a făcut seliște sub pădure", dăruite de soția sa Ana, înaintea morții ei; la 17 martie 1418, Alexandru confirmă Moldovitei stăpînirea satelor Provorotie și Oprișinți, dăruite de Sîn Birlici (op. cit., nr. 46, p. 39—40); la 29. XI. 1443 i se reconfirmă stăpînirea acestor sate și a satului Sășciori cu moară (op. cit., nr. 237, p. 201-202); la 13. VI. 1456, Petru II întărește hotarul satului de la gura Brădațelului (op. cit., nr. 346, p. 288—289); la 31 august 1458 i se întărește satul Borhinești, loc de iazuri pe Crasna (op. cit., nr. 355, p. 296—297); la 8. I. 1473, Ștefan cel Mare îi confirmă satele Smgureni și o serie de fîntîni și iezere, satul Bălțatu și o jumătate din satul Ostăpciani, dată de Ion Armeanul (op. cit, nr. 466, p. 392—393). în sec. XVI, mănăstirea mai primește o serie de proprietăți mai puțin numeroase de la Petru Rareș.**

Faţă de satele, păminturile şi munţii ce i se dăruiesc, veniturile izvorîte din privilegiile orăşeneşti[1] şi comerciale par să fi fost mai importante; ele joacă, în orice caz, în economia domeniului Moldovitei, un rol mai mare decît în cazul altor mănăstiri moldoveneşti.

Viaţa economică a Moldovitei era strins legată de oraşul Baia, înfloritor centru comercial în acea epoca. De aici îşi trăgea cea mai mare parte a veniturilor sale, prin stăpînirea a cinci mori, a unei sladniţe, a unei pive de sumane[2] şi a unei posade[3]. Tot în Baia ea avea negustori tătari împuterniciţi ,,să vîndă şi să cumpere" pentru mănăstire, asupra cărora Petru III, la 25 august 1454, confirmă stăpînirea, autoritatea exclusivă şi dreptul de a fi judecaţi numai de către călugări[4]. De altminteri negoţul mănăstirii era mai larg, cuprinzind şi peştele cumpărat la Chilia, sarea şi mierea[5]. în legătură cu această activitate comercială vor fi fost şi „casele" pe care le primise de la un negustor armean din Suceava \

Mănăstirea stăpînea şi satul Moldoviţa, situat la vărsarea rîului cu acelaşi nume în rîul Moldova, sat în care, după cum se menţionează incă din anul 14D3 în privilegiul acordat de Alexandru cel Bun negustorilor lioveni, se găsea vama uneia dintre cele mai umblate căi de legătură cu Transilvania, drumul Domelor[7]. Ea percepea astfel taxele vamale, atît la import, cît şi la export, asupra mărfurilor negustorilor care urcau sau coborau pe valea Moldovei pe drumul vechi al Domelor, făcînd legătura cu oraşul săsesc Bistriţa, fie că era vorba de traficul local, fie de schimburile mijlocite de negustorii lioveni[8]. Desigur că rolul însemnat pe care I-a deţinut mănăstirea în activitatea-economică a oraşului

[1] D. *I. R. Moldova,* sec. XIV-XV, voi. I, p. 297—298. La 31. VIII. 1453, Ştefan cel Mare confirmă Moldovitei privilegiul obţinut de la Alexandru cel Bun de a aduna ceara din oraşul Bata, reprezentând impunerea cîrciumarilor de aici. Se stabileşte de asemenea dreptul călugărilor de a acorda autorizaţie pentru deschiderea noilor cîrciumi şi obligaţia deţinătorilor ior de a se înscrie în catastiful ţinut de călugări.

2 D. J. R. *Moldova,* sec. XIV—XV, voi. I, p. 201—202. Ştefan II, la 29 noiembrie 1443, întăreşte mănăstirii stăpînirea a trei mori, în jumătate cu călugării de la Neamţ, şi a altor două în jumătate cu pîrgarii oraşului şi slopa de bătut sumane.

[3] D. *I. R. Moldova,* sec. XIV—XV, vo). I, p. 159—160. La 12 martie 1439 mănăstirea primeşte stăpînirea unei posade pe apa Moldovei, lîngă Baia, care aşa cum reiese dintr-o reconfirmare din 26 mai 1449, fusese dăruită mănăstirii de Oană Pîntece (op. *cit.,* p. 241).

[4] D. I. *R. Moldava,* sec. XIV—XV, voi. I, p. 270—271.

[5] D. *I, R. Moldova,* sec. XIV—XV, voi. I, p. 267—268; p. 270—271.

[6] Mănăstirea dobîndise şi o serie de case în Suceava, dăruite de Armeanul Ion (op. cit., p. 327; p. 290—291).

[7] D. *I. R. Moldova,* sec. XIV—XV, voi, I, p. 21. La 18. XI. 1409, Alexandru cel Bun dăruieşte mănăstirii vama din satul Moldoviţa, al cărei hotar se fixează la 14. IV. 1411 (op. cit., p. 24—26).

[8] Moldoviţa figurează printre punctele unde (după privilegiul acordat negustorilor lioveni la 1408) plăteau vamă negustorii în drum spre Transilvania („cine va duce postav la Bistriţa"), precum şi la întoarcerea lor din Transilvania. M. Costăchescu, Documente moldoveneşti *înainte de Ştefan cel Mare,* voi. II, iaşi, 1932, p. 639.

Vezi şi N. Iorga, Istoria bisericii romin^tt. voi, I, p. 76—77, 81 — pentru veniturile vamale acordate de domnii Moldovei, Moldovitei şi Bistriţei.

Baia nu era străin de acest privilegiu prin care ea
de acces peste munte.

Satul Moldoviţa, unde se percepeau taxele, a şi
Vama, pe care l-a păstrat pînă astăzi. El apare chiar c
trului vamal stăpînit de mănăstire; astfel, prin priv
29 noiembrie 1443, călugărilor li se confirmă, împreu
numită vama de la Moldoviţa, şi cu satul»[1]. Domen
constituit mai ales din păşuni şi munţi, era destul de î
acela al satului Cîmpulung, cuprinzînd o serie de ţinu
numiri mai dăinuiesc şi azi, ca: Frasin, Deia, Frumosu
goşul etc. Ele sînt amănunţit stabilite atît în confirmar
cît mai ales în hrisovul de întărire al acestor stăpîni
anul 1534 de Petru Rareş[3]. Unele dintre aceste dome
hotarul apusean al Moldovei, spre Transilvania; de acee
secolului XVI apar în raporturile mănăstirii cu oraşul B
în legătură cu stăpînirea şi întinderea lor.

Mănăstirea situată în fundul văii, la 15 km depă
permanent asupra acestei zone de frontieră. Existenţa
fortificat, aflat undeva între sat şi mănăstire, este atest
documente a unui pîrău denumit „al Cetăţii"[4]. în legătu
al Moldovitei trebuie menţionată o tradiţie păstrată pîn
stareţul era şi căpetenia unei organizaţii locale cu cara
satele de răzeşi situate de-a lungul rîului. Poate că
organizaţii a dat naştere şi numelui de Vatra Moldovite
pe care-1 poartă astăzi satul crescut în jurul mănăstirii
orice caz ca centrul unui grup de sate din jurul Cîmpul
siuni speciale de pază a marginilor dinspre Transilvania

Autoritatea Moldovitei asupra regiunii de graniţă ş
silvania se desprind din mărturiile care îi sînt cerute
în legătură cu pricini variate[7], precum şi din corespond
veacului XVI şi în prima jumătate a veacului următor
mănăstirii cu orăşenii saşi de peste munte. Din aceste s
legături pe care le-a avut Moldoviţa cu Bistriţa ardel
ştiri asupra situaţiei politice din ţară. Starea tulbure d

[1] M. Costăchescu, Documentele *mold.* înainte de *Ştefan cel*
" *D. I. R.* Moldoua, sec. XIV—XV, voi. I, p. 24—26.
[3] D. I. *R. Moldova,* sec. XVI, voi. I, p. 366.
' In documentul citat mai sus din anul 1411; v. nota 2.
' E. Kozak, *Inschriften* aws der *Buko-wina.* Wien, 1903, p. 18
. _ [6] In muzeul din Cîmpulung se mai păstrează pecetea Vamei,
juită de o parte şi de alta de două turnuri. Este probabil o replică
mai vechi.

[7] Gr. Tocilescu, *534 documente* istorice *slavo-romîne,* p. 531–
P. 1049—1050.

împiedica uneori trecerea negustorilor saşi dincoace de munţi; ştirile trimise erau menite tocmai să-i asigure pe bistriţeni de liniştirea evenimentelor. In timpul tulburărilor pricinuite de Petru Şchiopul, în anui 1591 se adăposteşte la Moldoviţa un sol al principelui TransilvanieiIn 1595, cînd era egumen al mănăstirii, Agathon, fostul episcop de Roman, vesteşte pe bistriţeni despre misiunea sa politică pe lîngă hanul tătar ca însoţitor al lui Ieremia Movilă, pentru a împiedica năvălirea hoardelor tătăreşti în ţară[2]. Asigurările de linişte se repetă în 1621 la înscăunarea lui Ştefan Tomşa[3] şi în 1628 la înscăunarea lui Miron Barnovski[4].

La începutul veacului XVI vechea mănăstire a lui Alexandru cel Bun a fost distrusă din cauza unor alunecări de teren[5] şi a trebuit să fie părăsită. Petru Rareş a înălţat atunci pe un tăpşan din vecinătate noua mănăstire, care dăinuieşte pînă astăzi. Dezvoltarea şi sfîrşitul vechei Moldoviţe are o curioasă asemănare cu soarta aşezămîntului Muşatinilor, Sf. Nicolae din Poiana Şiretului. Ambele sînt originare de la sfîrşitul veacului XIV şi au concentrat asupra lor atenţia domniei în tot cursul veacului XV, fiind înzestrate cu domenii întinse şi cu cele mai largi privilegii. înfloritoare în acel veac, amîndouă au fost lovite de un cataclism la începutul veacului următor, după care au rămas părăsite şi înlocuite curînd de construcţii noi, înălţate alături de către urmaşii vechilor ctitori.

Noua biserică a Moldovitei a fost înălţată în anul 1532, aşa după cum arată pisania încastrată pe peretele de sud, în stînga intrării s. Din aceeaşi epoca datează probabil şi zidurile de incintă care închideau pe patru laturi curtea mănăstirii, precum şi cele trei turnuri de pe latura de est. Este posibil să fi existat şi o casă domnească alipită colţului de nord-ve*st[7]. pe locul căreia episcopul Efrem a înălţat în 1612[8] clisiarniţa actuală.

La începutul veacului XVII, mănăstirea a suferit o serie de prefaceri care sînt atestate documentar[9] şi care pot fi urmărite printr-o analiză mai atentă a construcţiei. înfăţişarea actuală a turnului de intrare cu cornişa şi brîul de cărămidă în zimţi, motivul frînghiei împletite ornamentînd consolele de piatră şi bolţarîi arcadelor intrării, caracteristice acelei epoci, se datoresc transformărilor executate atunci.

[1] **Hurmuzachi, XV, I, p. 708—709, nr. MCCIV, o scrisoare din 8. IX. 1581 a unui latob Backo relatînd aceste lucruri bistriţenilor.**

[2] **Hurmuzachi, XV, 1, p. 733. MCCCLII.**

3 Hurmuzachi, XV, 2, p. 922. MDCCXCVIII.

*** Hurmuzachi, XV, 2, p. 964—965, scrisoare din 14 iunie 1628.**

[5] **Din declaraţiile unui călugăr de la Moldoviţa, făcute în anul 1782 în fata comisiei austriace, rezultă că mănăstirea lui Alexandru cel Bun a fost ruinată în urma unei alunecări a terenului din jur (v. I. Nistor, Mănăstirea Moidoiiifo, Cernăuţi, 1933, p. 8).**

« V. cap. VII, nr. 1.

[7] **Aflarea urmelor unui zid mai vechi, perpendicular pe zidul de sud al actualei clisiarniţe şi adăugarea zidului de vest al acestei clădiri la un zid care de asemenea pare anterior, fac posibilă această ipoteză.**

[8] **V. cap. VII, nr. 3.**

8 Hurmuzachi, XV, 2, p. 964—965,

Fig. 4. Vederea generală a mănăstirii dinspre

Au fost astupate şi meterezele de pe latura de est ş incintă, operaţie care s-a făcut înainte de a se fi înălţat c zid, iar în prelungirea clisiarniţei a fost ridicat un rind d se mai păstrează încă sub pămînt.

Lucrările începute în vremea episcopului Efrem, c mănăstirii, au fost continuate şi după moartea sa (1626). scrisoare adresată bistriţenilor, călugării de aici, pe lîng maţii cu caracter politic, mai cer şi cuie de şindrilă, „că şi toate casele"

Interesante pentru această perioadă apar sgral'itele referitoare la diferitele evenimente petrecute la mănăstir ars mănăstirea"; in 1743 „Zmucilă" a acoperit turla; în 1754

Cprpul de chilii existent de pe latura sud, cu în este o clădire mai recentă[3], poate de la sfîrşitul veacul strucţie a atras transformarea zidului de incintă pe acea

[1] **V. p. 14, nota 9.**

[2] **G. Balş, Bisericile *moldoveneşti în* sec. *XVI, p,* 38.**

[3] **P. Luţia, *Raportul Secţiunii* Regionale Cernăuţi. Bul. Corn. M**

Degradarea clisiarniței și a celorlalte clădiri din cuprinsul curții s-a petrecut după ocuparea austriacă și desființarea mănăstirii la 1785. De altfel, situația destul de grea a mănăstirii se făcea simțită încă dinainte, deoarece în 1769 starețul de atunci, Benedict, însoțit de episcopul de Huși Inochentie și de arhimandritul de Solea Vartolomeu Măzăreanu, s-au dus la Petersburg primind haine preoțești și bani[1].

Urmările ocupării Bucovinei de către austrieci au fost rele pentru Moldovița. Se știe că după ocupație cele mai multe dintre mănăstiri au fost desființate și transformate în biserici parohiale. In această situație au fost Pătrăuții, Voronețul, Sf. Ilie și Moldovița. Cînd, la 23 aprilie 1735, Moldovița a fost desființată, călugării și starețul său de atunci, Benedict, au plecat în Moldova, robii și posluşnicii rămași, așezați în jurul ei, au dat dezvoltare satului Vatra Moldovitei, iar construcțiile mănăstirii au rămas părăsite și neîngrijite timp de mai bine de un veac. O gravură austriacă de pe la mijlocul secolului XIX reprezintă Moldovița în stare de ruină, fără acoperișuri pe turnuri și ziduri[2]. Abia la începutul veacului XX Comisia Monumentelor Istorice austriacă a început refacerea acoperișurilor la biserică și la turnuri, fără însă a porni la o restaurare mai temeinică, fapt care a ferit mănăstirea de acele lucrări arbitrare și construcții noi și greoaie de la sfîrșitul veacului XIX, executate după moda timpului, care pot fi văzute la Putna, Dragomirna și Sucevița. In 1920 și 1921, după stricăciunile suferite de pe urma primului război mondial, au fost reparate din nou acoperișurile bisericii, ale turnurilor și zidului de incintă[3], iar în 1932 s-au refăcut chiliile de pe latura sud*. Nu s-a luat însă nici o măsură pentru protejarea clisiarniței, lăsată în stare de ruină, a cărei degradare s-a accentuat în mod simțitor în cursul ultimilor ani. Din compararea unei vechi fotografii arătînd aspectul ruinelor sale de acum treizeci de ani cu starea în care se găsea în 1954, cînd au fost începute lucrările de restaurare, se constată că năruirea fațadei etajului și a consolelor balconului s-a petrecut în acest răstimp.

în 1934, după restaurarea corpului de chilii de către Secțiunea regională Cernăuți a Comisiunii monumentelor istorice, Moldovița a fost redeschisă ca mănăstire de maici și funcționează și astăzi ca atare.

Despre activitatea artistică și culturală a Moldovitei, în faza ei de început, în timpul domniei Iui Alexandru cel Bun, nu s-a păstrat nici o informație. Este foarte probabil că această mănăstire, ca și celelalte mari ctitorii ale lui Alexandru, a fost înzestrată cu obiecte prețioase de artă, broderii, țesături, argintării și

' I. Nistor, *Mănăstirea Moldovița,* p. 13—15.

* O gravură a lui Knopp de pe Ia anul 1860 reprezintă mănăstirea într-o siare de ruină totală, fără acoperișuri pe ziduri și turnuri.

3 Petre Luția, *Raport,* Bul. Corn. Mon. Ist., XIX, 1926, p. 126—140; p. 186—188.

4 Petre Luția. .Raport, Bul. Com. Mon. Ist., XXVIII, 1935, p. 69.

manuscrise, unele chiar lucrate aici. Deşi nu s-a păstrat
nici o broderie, ca la Bistrița (aerul domniței Mălina),
Neamț (manuscrisele lui Gavril Uric}, există insă unele
la ipoteza funcționării aici a unui atelier de broderie. C
din perioada următoare, aceea a lui Ștefan cel Mare, ş
lui Anastasie, din 1484, și epitaful dăruit de Ștefan cel M
prin trăsăturile lor arhaice ridică problema conservării
unor tradiții artistice mai vechi in legătură cu broderi
cel Bun. Nu este o simplă mtimplare că aceste două broc
Moldovitei și poate au fost lucrate aici, se deosebesc to
de acelea realizate in aceeași perioadă în atelierele rec
stirea Putna. Nu este prea temerară ipoteza existenț
atelier de broderie încă din epoca lui Alexandru cel E
dăinuit pînă în timpul domniei lui Ștefan cel Mare.

Prima operă datează din 1484 din vremea egume
fost vreme îndelungată (1462—1490} la conducerea mănă
procesiune de mari dimensiuni (0,69 m x 0,65 m), păstrat
El îneîntă în primul rînd privirea printr-un colorit pro
domină fondul brodat în întregime cu mătase groasă ro
detașează siluetele elegant drapate, înmuiate în aur, al
nudurile sînt brodate cu mătase fină de culoarea fildeșu
iar părul îngerilor si al lui Isus, cu mătase castani
turate cu perle mărunte. Ceea ce caracterizează aceast
farmecul coloritului și perfecțiunea execuției tehnice, f
brodată[2] din broderia moldovenească, este simplitatea cl

Tema iconografică pe care o reprezintă este aceea
taphios Threnos", în care Isus Cristos mort este încac
zbor, plîngînd. Serafimi, roți și stele completează cîmpul
slavonă constituie cadrul broderiei, amintind că a fost
timpul egumenului ,,popa Anastasie".

Remarcabile în această compoziție atît de simplă s
de expresive și de sigure ale figurii lui Isus Cristos, c

' I. D. Ștefănescu, *Un chef d'oeuvre de l'art roumain. Le*
•monastere de Vatra Moldovitei, Paris, 1930, Extras din *L'art byza*
p. 303—309.

Emil Turdeanu, La broderie *relig'teuse en Roumanie. Le*
XV—XVI siecles, București, 1941, p. 133—134. inscripția, p. 206. V. (e
IV. 1941).

G. Miilet, *Broderie** religieuse.î *de stylc byiantin.* Paris, 1947, I

'Pe pinza groasă de cînepă, peste o măiase cafenie, s-a creat
fond compact de mătase vișinie, peste care s-au suprabrodat cu m
ligunle și nudurile, eu mătase castanie păru! și barba, cu fir de a
oastră draperiile. Punctul broderiei, atît al fondului cît și al fețelo
Tonurile calde de roșu-vișiniu sînt obținute dintr-o plantă orie
cultivată și aclimatizată în țara noastră în preajma mănăstirilor.

Fig. ă. Vederea generală a mănăstirii, după *o* gravură din anul 1360

mătăsos răspîndit în şuviţe pe umeri, corpul slab, cu cîteva indicaţii anatomice, îngerii care-l veghează manifestă prin atitudinea şi expresia lor, durere, iar prin desenul draperiilor, mişcare.

Cea de-a doua operă de broderie, aparţinind Moldovitei, păstrată insa azi In muzeul mănăstirii Suceviţa[1], este un epitaf dăruit de Ştefan cel Mare, în anul 1494[2]. De mari proporţii (lung de 2,06 m şi lat de 1,15 m), pe fond albastru, epitaful reprezintă într-o compoziţie mai dezvoltată scena plîngerii lui Isus;

[1] **Epitaful a fost păstrat pînă în 1816 in muzeul mănăstirii Dragomirna, de unde a trecut la Suceviţa.**

[2] **Episcopul Melchisedcc, O vizita la *citeva mănăstiri* si *biserici antice din Buoi'ina,* Revista pentru istorie, arheologie si filologie, I, 1883, p. 54.**

O. Tafrali, Le monastere *de Suceviţa et son tresor,* in «Melanges Charles Diehl», voi. II, Paris, 1930, p. 209—210, pl. XVIII. fig. 2.

O. Tafrali, Le (resor du moiinstere de *Suceviţa,* în «Artă şi Arheologie», IV, 1931 — 1932, fasc. 7—8, p. 1.

Emil Turdeanu, Les epîtophîoî motdaues. p. 185—1SG. p. 207—208, nr. VIII.

G. Millel, *Broderies relipieuses* de *style byzantin,* voi. II, p. 107, pl. CXC, CCXIV—CCXV-

fondul este presărat cu stele; în colţuri, simbolurile e
compoziţie a scenei, numărul şi repartiţia personajelo
lor în acest cadru, cît şi expresia reţinută, interioriz
de epitaful dăruit mănăstirii Neamţ la 1437 de Siluan.
de celelalte două epitafe de la Putna, prin trăsăturile
moldovenească din vremea lui Ştefan cel Mare, caracte
ploarea compoziţiei cu personaje mai numeroase, pline d
rea mai vie şi mai umană a sentimentelor de durere şi d

Moldoviţa poseda altă dată ţesături şi obiecte de
Se ştie, astfel, dintr-un document din 1462, că Iuga, ma
cel Mare, dăruieşte mănăstirii „trei perdele de damască
văţ şi rucaviţe din aceiaşi camhă de damasc şi o cande

Dintre ţesăturile preţioase pe care Moldoviţa le-a
păstrau, pînă nu de mult, bucăţi de catifea de Genova[2]
corate cu mari motive florale ţesute în aur pe fond de
toare acelora care pot fi admirate încă în muzeul mănă
aceleiaşi perioade.

Este cunoscut un singur manuscris[3], care a fost dăru
cel Mare la 1498. Scris pe pergament, împodobit cu
ferecat, el este opera rodnicului caligraf şi miniaturist
şescul. Deci, la acea vreme, la Moldoviţa nu exista înc
totuşi, mai tîrzîu s-a format aici o astfel de şcoală,
artistice ale aceleia de la Neamţ, dar care a dat cîteva m
şi continuă să fie reprezentată la începutul veacului X
al Rădăuţilor, retras în această mănăstire. Cîteva man
teca mănăstirii Dragomirna, care aşteaptă să fie cerceta
scrise la Moldoviţa; o psaltire caligrafiată îngrijit, cu
purtînd iscălitura Iui Efrem, se mai păstrează încă
Moldoviţa[4].

De activitatea episcopului Efrem la Moldoviţa ma
obiecte care prezintă oarecare interes: un epitaf pe

[1] **D. *1. R. Moldova,* sec. XIV—XV, voi. I, p. 306—317.**

[2] I, D. Ştefănescu, *L'evolution de la peinlure religieuse en*
Album, pl. X.

I. D. gtefănescu, Le *voile de calice,* p. 303.

[3] **Emil Turdeanu, Manuscrise *slave din* timpul *lui Ştefan***
p. 185—188, pl. VI.

[4] V. cap. VII, nr. 19. Manuscrisul are 177 file; lungimea = 30 c
de lemn îmbrăcate în piele; 3 frontispicii cu aur, verde şi roşu; lit
mai vechi. De o parte şi de alta a blestemului, iscălitura lui Efre

sec. XVII, pictat fără mari însuşiri artistice, azi pierdut, şi pomelnicul-triptic de lemn, încununat de un fronton sculptat, avînd zugrăvită pe cele două aripi scena Bunei Vestiri, aparţinind de asemenea acestei perioade. El este deosebit de preţios, deoarece cuprinde numele ctitorilor şi al tuturor donatorilor mănăstirii[1].

[1] I. D. Ştefănescu, *Le voile de calice,* p. 303.

O. Tafrali, *Sculptura* în lemn *romîncască,* în „Artă şi Arheologie", I, 1928, fase. 3, p. 17, fig. 17 (este dat greşit ca aparţinind mănăstirii Solea).

N. Iorga, *LES arts mineurs en Roumanie,* voi. II, Bucarest, 193P, fig. 17.

Fig. 7. Ruinele Moldovitei vechi, în starea actuala

III. MOLDOVIȚA VECHE

Pe valea pîrăului Ciumîrna stau azi ruinele pustii ale primei mănăstiri ridicată aici de Alexandru cel Bun. Resturile de zidărie, aşa cum se prezintă acum, judecate în comparaţie cu alte monumente contemporane lor, sînt încă relativ grăitoare pentru înţelegerea operelor de început ale meşterilor constructori în zid de Ia sfîrşitul veacului XIV şi din primii ani ai veacului XV.

Adăpostită spre nord-vest de dealuri altădată împădurite, vechea mănăstire era aşezată pe malul drept al Ciumîrnei şi avea în spre sud o largă privelişte deschisă pe valea Moldovitei. Cu toate că resturile de zidărie din piatră brută legată cu mortar rezistent sînt acum pe jumătate îngropate în pămînt, se poate totuşi desluşi planul şi împărţirea interioară a edificiului. Planul este treflat, format dintr-un naos central cu o absidă Ia est şi un pronaos la vest, asemănător cu Sf. Treime din Şiret, ridicată in ultima treime a sec. XIV.

Golurile rămase în ziduri prin putrezirea grinzilor de stejar, care formau o legătură înconjurind monumentul la mijloc şi la naşterea bolţilor, indică procedeul de construcţie obişnuit arhitecturii moldoveneşti şi transmis prin meşterii

Fig. 8. Ruinele Moldovitei vechi. Uşă

Fig. 9. Ruinele Moldovitei vechi acum 50 a

constructori de tradiţie bizantină. Starea de ruină actu deducă nimic din aspectul bolţilor.

Cu ani in urmă, mai puţin ruinată, vechea bise urmele unei turle şi urme de nişe boltite Despre par monumentului, aşa cum se prezintă acum, nu se poate s de faptul că pereţii erau executaţi din piatră brută. dimprejur aparţineau probabil bolţilor prăbuşite. Soclul în este realizat din piatră brută, cioplită mai regulat, asemă Sf. Treime din Şiret sau al mănăstirii Pătrăuţi, din epo (1487). Dacă ar fi să se ia în consideraţie monumente sim este de presupus că şi Moldoviţa veche a avut faţade

' N. Iorga, *Histoire de l'art rmimam ane ten*, Paris, 1922, p. acum circa 500 ani arată ca monumentul mai avea atunci zidurile din bolţi încă păstrate.

brută, cu o decorație de ceramică în părțile superioare, ca la St. Treime din Șiret sau la vechea biserică din Humor. Glafurile ferestrelor şi micile firide interioare adîncite în pereții laterali ai monumentului nu au fost căptuşite cu cărămidă, ci tencuite şi pictate direct pe zidăria de piatră şi bolovani.

Pictura vechiului monument se mai păstra fragmentar pînă în anii trecuți. Pe glaful unei ferestre se distingeau urme de pictură'; de asemenea, pe zidul estic al camerei dintre naos şi pronaos apăreau în ultimul registru de jos siluetele şterse ale unor sfinți martiri. Portretele episcopilor se mai aflau încă în absida principală, iar scena Bunei Vestiri, zugrăvită deasupra intrării, indica hramul vechei biserici[2].

Coloritul acestor picturi, roşu deschis, verde-galben şi albastru-cenuşiu, pe un fond albastru închis, era de esență vegetală; stratul de preparație pe care este întinsă zugrăveala este realizat dintr-o compoziție destul de grosolană în comparație cu aceea a picturilor de la monumentele lui Ștefan cel Mare: din var obişnuit, nisip cu grăuntele mare şi nisip de prund. Lîngă tîmplă, în dreapta, este o mică firidă în care altă dată se păstrau urmele unei icoane de lemn putrezite.

Configurația terenului din jurul ruinelor şi resturile de zidărie de piatră, care apar ici şi colo sub stratul de pămînt vegetal, indică existența unui zid de incinta cu unele urme de locuințe. Movilele presărate pe tăpşanul înconjurător arată de asemenea existența aici a unui cimitir, ale cărui urme au fost găsite de altfel şi de sătenii care au săpat în aceste locuri in malul dinspre rîu şi au aflat schelete omeneşti. în rîpa dinspre pîrăul Ciumirna. care a spălat desigur în decursul timpului multe dintre urmele de viețuire din jurul mănăstirii, la o cercetare sumară s-au găsit fragmente de plăci şi olărie nesmălțuită roşie şi smălțuită cu decorație încizată, din prima jumătate a secolului XV[3].

Pe dealurile de Ia nord-vest de biserică, acum golaşe şi brăzdate de rîpele săpate de apele repezi de ploaie, se păstrează de asemenea fragmente de conducte prin care se aducea apa la vechea mănăstire. Olanele sînt cilindrice, duble, cele exterioare mai mari şi cu pereții mai groşi îmbucînd pe cele interioare, capetele de îmbucare fiind mai largi şi legate prin mortar. Sistemul acesta de aducere a apei, intîlnit şi la cetatea de scaun a Sucevei şi la alte mănăstiri ca Slatina şi Probota, era obişnuit în acea vreme. Conducta subterană aducea apa de la un izvor depărtat pînă în interiorul incintei monumentului, condiție esențială pentru nevoile de izolare şi de apărare caracteristice unor asemenea clădiri.

Cercetări arheologice viitoare vor aduce, desigur, importante precizări asupra arhitecturii şi asupra alcătuirii acestei vechi şi importante aşezări.

[1] **I. D. Ştefănescu, *h'evolution de la peinture religieuse en Bucovine et en Moldavie*** Paris, **1928, p. 168.**

[2] **N. lorga, *op.* cit., p. 47, p. 111,**

[3] **Materialul se găseşte la Institutul de arheologie, Muzeul național de antichități, din Bucureşti.**

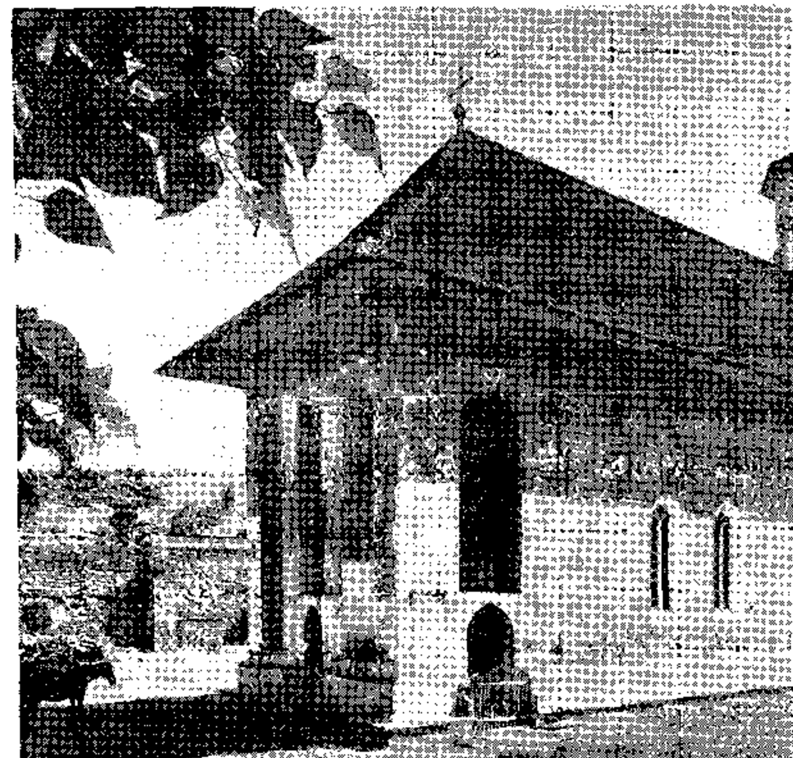

Fig. 1P. Biserica văzută dinspre sud-vest. înainte

IV. MOLDOVIȚA LUI PETRU

a) BISERICA -BUNA VESTI

ARHITECTURA

Încă de la primele biserici ridicate de Petru Rareş, la (1530) şi Moldovița (1532)', apare acea schimbare d tratare a fațadelor, în care pictura obține precădere asu să îmbrace în întregime pereții exteriori cu un covor n surprinzător, a înfruntat veacurile în ciuda climei nep de împodobire a fațadelor, caracteristica principală a bise

[1] **G. Bals. Bis. mold. i>enc. XVI, p. 195—201, fig. 234—244.**

lui Petru Rareş, va fi aplicat chiar la paramentele unor biserici mai vechi, cum sînt Bălineşti. Voroneţ şi Arbure.

Pridvorul deschis, străpuns de arcade, care dă atita monumentalitate faţadelor de la Humor şi Moldoviţa, reprezintă a doua inovaţie importantă a meşterilor vremii. Rezultat al unei evoluţii ce poate fi urmărită de la pridvorul cu ferestre mici al bisericii mănăstirii Neamţ (1497) la pridvorul încă închis, dar cu ferestre mari şi înalte, de Ia Probota (1530). arcadele deschise ale Humorului (1530) şi Moldovitei (1532) ajung să înlocuiască ferestrele iniţiale.

In afară de aceste modificări, părţile componente ale monumentului repetă formulele precedente cunoscute, atît ca plan şi alcătuire interioară, cît şi ca procedee constructive şi materiale puse în operă. Astfel, sub stratul de pictură care acoperă pereţii se găseşte piatră de rîu amestecată cu cioplitură de carieră In părţile inferioare ale clădirii şi cărămizi de format mare lucrate cu rosturi mici în părţile superioare (bolţi, arce şi turlă). Piatra cioplită în blocuri mari, făţuite şi profilate pe suprafeţele vizibile, este folosită la fel la ancadramentele uşilor şi ferestrelor, la contraforţi şi la soclu. Aceeaşi turlă zveltă se înalţă deasupra naosului pe cele două baze stelate suprapuse şi sprijinite pe sistemul de arce în

Fig. 11. Biserica văzută dinspre sud-est. înainte de restaurare

Fig. 12. **Biserica văzută dinspre est. înainte de r**

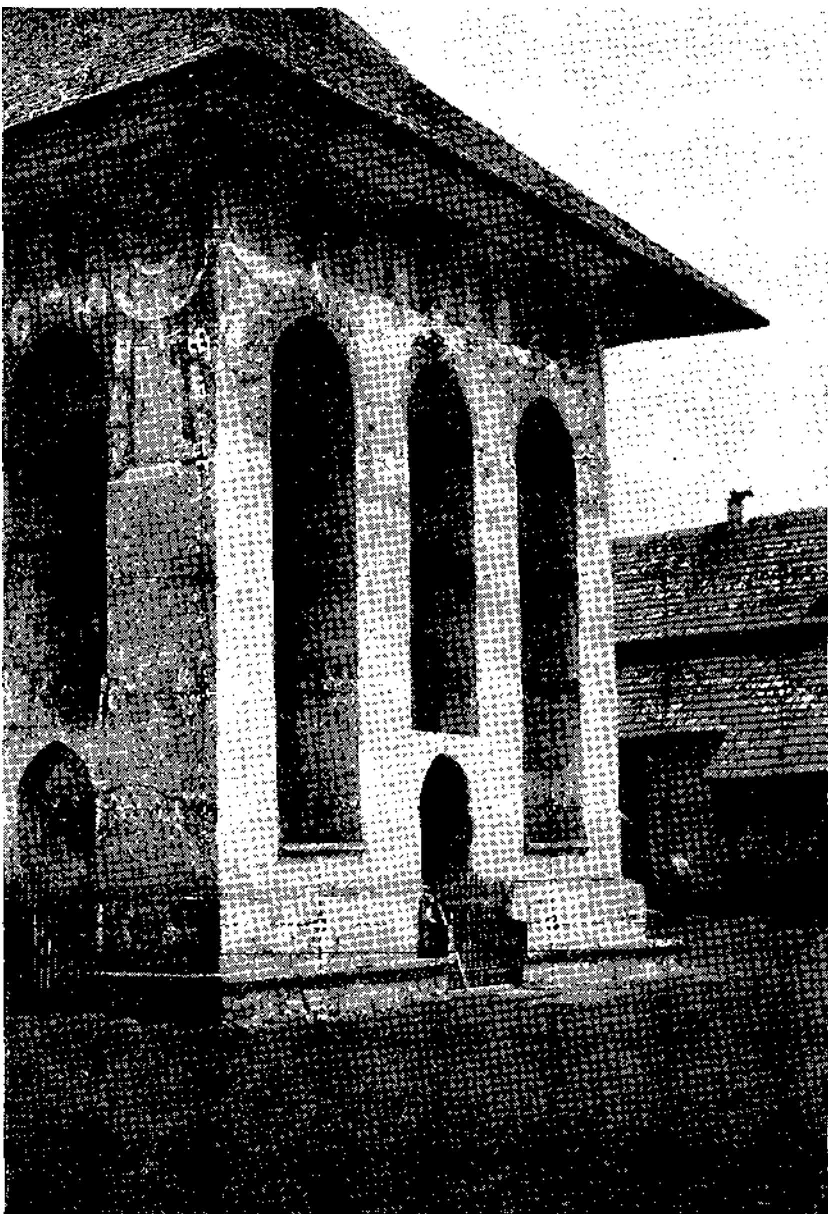

Fig. 13. Biserica văzuta dinspre vest. Pridvorul

diagonală. Acoperişul cu învelitoare de şiţă păstrează încă form
pante repezi, îndulcite spre bază cu o straşină largă, învelind sepa
elemente ale clădirii, aşa cum poate fi văzut şi astăzi in vechile tab

Distribuţia generală a planului bisericii Moldoviţa este vădit ir
cea de la biserica Humorului, construită cu doi ani mai înainte, cu
teristic pridvor deschis ale cărui arcade înalte se ridică pe toată în
dei şi cu aceeaşi încăpere a tainiţei aşezată la etaj peste gropniţa
şi pronaos. Dimensiunile bisericii Moldoviţa sînt însă mai mari; ea
osebire de Humor, o turlă ridicată peste naos, iar pridvorul cu tı
loc de două, deschise în faţada vest, reprezintă o formulă mai bu
de la Humor.

Cu tot frumosul efect plastic realizat în faţadă prin puternicel
umbră şi lumină introduse, pridvorul deschis al Moldovitei este
acest fel în arhitectura din Moldova, ne mai fiind folosit la nici unu
mentele de mai tîrziu. Explicaţia nu poate fi căutată desigur dec
surile provocate de viscolul iernilor grele, care îngrămădea zăpada în

Faţadele, Ia fel ca la Probota şi Humor, sînt acoperite în între
tură. Interesantă este aici prezenţa unui al doilea strat de tencuia
sub stratul de pictură. Pe acest strat mai vechi se aflâ reprezentat
de zidărie din cărămidă aparentă, cu rînduri alternate de cărămiz
roşii despărţite prin rosturi albe. Această decoraţie zugrăvită, e
răstimpul celor cinci ani cît se ştie că a rămas biserica nezugrăvit

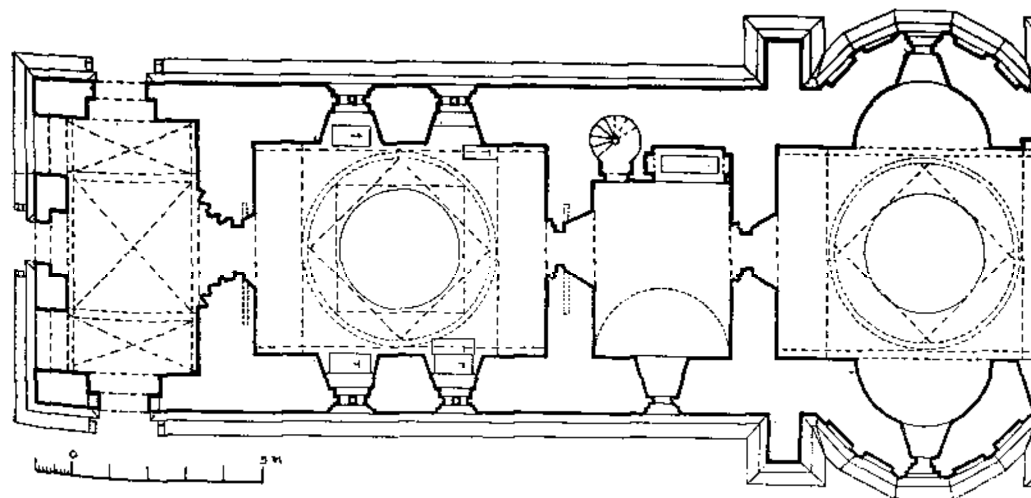
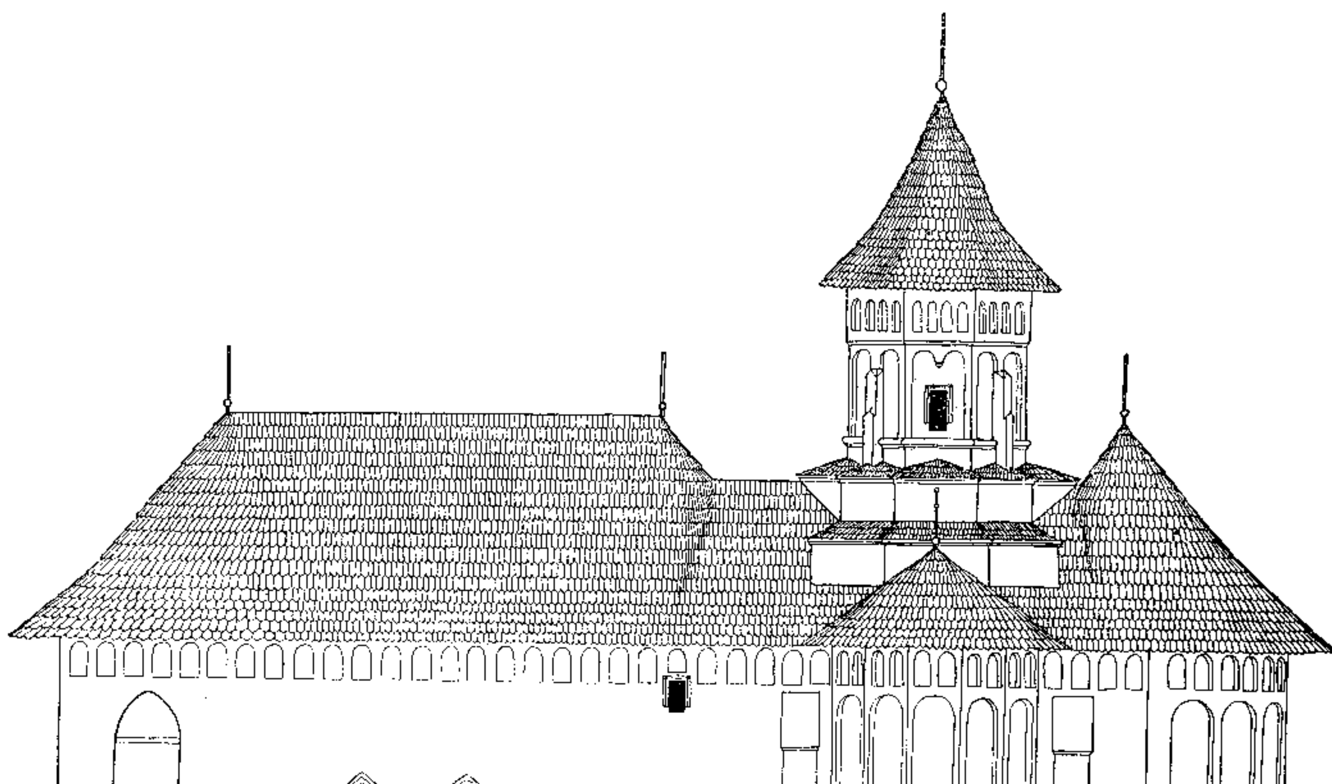

Fig. 14. Biserica. Planul

[1] **G. Bals, Bis. *moldov. veac. XVI,* B.C.M.I., an. *XX!,* 1928, p. 37.**

Fig. 15. Biserica. Secție longitudinală

ce fel înţelegeau meşterii acelor vremuri să dea o înfăţişare îngrijită, fie chiar provizorie, monumentului, pînă la primirea finisajului definitiv

Biserica Moldovitei cuprinde un pridvor deschis, urmat pe rînd de pronaos, cameră pentru morminte (gropniţă), naos cu două abside laterale, altar. O turlă îngustă şi înaltă aşezată pe două baze stelate suprapuse se ridică deasupra mijlocului naosului. Pridvorul, de formă dreptunghiulară, are cinci arcade mari deschise, în arc frînt Ia partea superioară, din care trei dispuse pe faţada vest şi cîte una pe faţadele laterale. Arcada din axa faţadei principale cît şi cele două laterale sînt mai scurte decît celelalte, avînd prevăzute dedesubtul lor intrările în pridvor, deschise şi ele şi arcuite în arc frînt.

Bolţile pridvorului sînt împărţite în trei suprafeţe inegale prin două arce dublouri: una centrală de formă pătrată şi două laterale, dreptunghiulare, boltite toate „în cruce" prin intersecţia a doi cilindri.

Intrarea în pronaos se face printr-un portal de piatră lucrat în stil gotic, aşezat în axa bisericii. Uşa dreptunghiulară, cu un ancadrament profilat de piatră, dublat de un al doilea ancadrament în arc frînt, tot de piatră profilată şi cu timpan plin în partea arcuită, este înscrisă într-un al treilea ancadrament de piatră de formă dreptunghiulară. Profilurile de tip gotic, adînc scobite, ale celor trei ancadramente sînt dispuse într-un plan oblic în raport cu faţa zidului. Foaia uşii din lemn de stejar masiv, căptuşită cu fîşii de tablă de fier ţintuită în cuie cu floare lată, are broasca şi clanţa veche cu minerul în formă de frunză. In spatele uşii se mai păstrează încă drugul de lemn alunecînd în grosimea zidăriei, care asigură trainica zăvorîre a intrării.

Pronaosul, de formă dreptunghiulară, este bine luminat prin patru ferestre mari şi înalte, dispuse cîte două în pereţii laterali sud şi nord. Lucrate In arc frînt, caracteristic goticului, cu timpane de piatră traforate şi colonete mediane care le împart în două pe toată înălţimea lor, ele sînt aşezate Ia faţa exterioară a zidului, cu parapetul oprit mult peste nivelul soclului. Spre interior glafurile, depăşind grosimea parapetului, mai îngustă decît zidul, sînt prelungite în "jos pînă la nivelul pardoselii.

Deosebit de frumoasă apare bolta aşezată la o înălţime bine proporţionată faţă de dimensiunile încăperii. Sistemul de boltire cu opt arce întretăiate, interesant ca rezolvare constructivă şi de un mare efect decorativ, este acelaşi cu cel de la pronaosul bisericii lui Ştefan cel Mare din Hîrlău, primul de acest fel în Moldova (1492), şi de Ia biserica lui Petru Rareş de la Probota (1530). între cele patru arce mari sprijinite pe console, care determină spaţiul pătrat central şi calota sferică aşezată deasupra prin mijlocirea obişnuitelor triunghiuri sferice (pendentivi) din colţuri, este intercalat în locul celor patru arce moldoveneşti

' Asemenea zugrăveli se intSInese încă din vremea lui Ştefan cel Mare, fie în exterior, pe feţele adincite ale ocniţelor care urmau să fie ulterior pictate, ca la mănăstirea Neamţ, Sf. Ion din Piatra, Sf. Ilie, Bfilineşti, Precista din Bacău etc, fie în interior, unde acopereau, porţiuni din bolţi şi pereţi, ca la mănăstirea Neamţ, Sf. Ion din Piatra, Cotnari etc.

Fig. 18. Biserica. Bolta pronaosului

în diagonală, un sistem de opt arce întretăiate. Trebuie
este diferit, din punct de vedere constructiv, de cel mol
în diagonală se desprind dintr-o suprafață verticală cilindr
site aci sînt pe jumătate înglobate într-o zonă sferică.
apărînd cu o grosime mare la partea lor superioară, dau

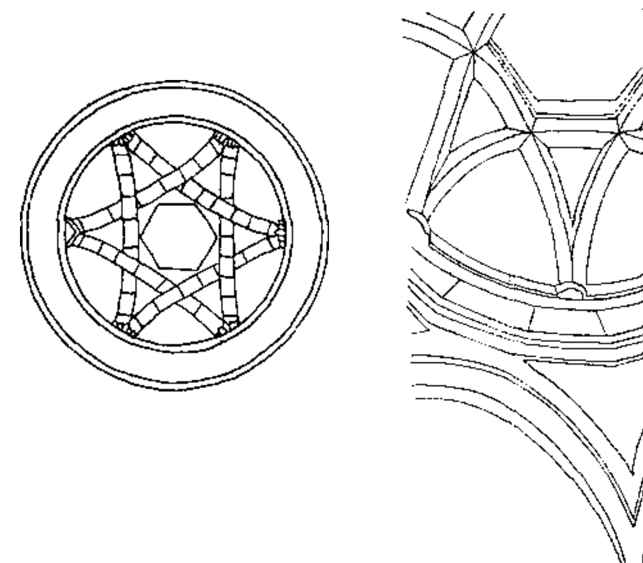

Fig. 19. Bolțile bisericilor din Horakert şi Horanaş

robustă, dar greoaie, potrivită în cazul susținerii turle
pe cînd aci construcția, mai puțin vizibilă şi cu grosim
este mai elegantă şî de mai mare efect decorativ.

Ținînd seama de numeroasele documente cunoscute,
unei importante colonii de armeni emigrați în Moldova
de priceperea lor in arta de a clădi şi de asemănarea
aceste arce întretăiate şi cele ale unor monumente mai
poate presupune că apariția lor în Moldova se datoreşte
cunoscător al acestui'procedeu, care a ştiut să transp
midă construcția de piatră folosită în țara sa. înrudire
de la Moldovița şi acelea ale bisericilor din Horakert şi
este incontestabilă.

Din pronaos, prîntr-o uşă dreptunghiulară împodo
profilat de piatră cu cornişă aşezată deasupra, se pătru

[1] **Buniatov şi Iaralov,** ***Arhitectura Armeniei*** **(în limba rusă),**
p. 115, fig. 98.

telor, de formă dreptunghiulară, scundă şi boltită în seniicilindru, în care se găseşte mormîntul episcopului Efrem. Adăpostit sub chivotul cu boltă de cărămidă tencuită şi colonete de piatră, el se află alipit de peretele dinspre nord.

Printr-o scară circulară cu trepte masive de piatră, pe jumătate scobită în grosimea zidului din colţul de nord-vest, se ajunge într-o încăpere la etaj, de aceleaşi dimensiuni şi boltită la fel cu cea de jos. Aci erau păstrate odoarele bisericii, în nişe anume adincite In pereţi.

Atît gropniţa de la parter cît şi tainiţa de la etaj sînt luminate printr-o singură fereastră mică dreptunghiulară, deschisă în peretele dinspre sud.

Printr-o uşă simetrică şi identică uşii dinspre pronaos, se trece mai departe în naos. De formă dreptunghiulară şi lărgit la mijloc prin cele două abside laterale, acesta este prelungit spre răsărit cu absida altarului, încadrată de nişele adînci ale proscomidiei şi diaconiconului prevăzute în grosimea zidului. Absidele laterale, semicirculare in interior şi poligonale cu cinci laturi în exterior, cît şi absida altarului, mai adîncă şi cu şapte laturi în exterior, sînt boltite în sfert de sfera.

O tîmplă înaltă de lemn sculptat desparte naosul de altar.

Cîte o fereastră dispusă în axa celor trei abside, de dimensiuni mult mai mici decît cele ale pronaosului, Ia care se adaugă, în mod neobişnuit, încă o fereastră în peretele dinspre sud, în faţa tîmplei, dau lumina necesară încăperilor. Aceste ferestre, cu un arc uşor frînt la partea superioară, au un ancadrament de piatră cu profiluri gotice format din baghete întretăiate. Proscomidia şi diaconiconul au şi ele cîte o ferestruica mică şi îngustă, încadrată cu o ramă simplă de piatra.

Peste spaţiul naosului se ridica turla înaltă, circulară in interior şi octogonală în exterior, aşezată pe două baze suprapuse de formă stelată cu opt vîrfuri. întreg masivul de zidărie al turlei şi al bazelor sale este susţinut prin obişnuitul procedeu de boltire moldovenesc cu arce suprapuse. Peste primul rînd de patru arce mari pornite pe console, care reduc spaţiul dreptunghiular la un pătrat, se ridică, prin mijlocirea cunoscuţilor pendentivi de colţ, un prim cilindru, din pereţii căruia se desprinde al doilea rînd de patru arce aşezate în diagonală faţă de cele inferioare. Deasupra lor, cu diametrul astfel micşorat, se înalţă tamburul cilindric al turlei, închis cu o calotă sferică la partea superioară.

Pentru echilibrarea împingerilor date de arcele mari transversale, pereţii laterali nord şi sud sînt proptiţi în exterior cu cîte doi contraforţi masivi ridicaţi pînă la nivelul naşterii bolţilor. Un al cincilea contrafort, mult mai mic, oprit la înălţimea pragului ferestrei, este aşezat în axa absidei altarului.

în exterior apare in toată strălucirea ei pictura care îmbracă în întregime suprafaţa pereţilor între soclu şi cornişă, înlocuind decoraţia cu materiale aparente a monumentelor epocii anterioare. Din vechiul sistem decorativ se mai păstrează

doar rîndul ocniţelor mici înşirate de jur împrejur sub
corpul bisericii, precum şi firidele alungite ale absidelor
una pe fiecare latură. Peste toate aceste oeniţe şi firide,
a pereţilor şi peste feţele contraforţilor se desfăşoară pic
şi tablouri. Numai ancadramentele de piatră profilată al
copertinele contraforţilor şi soclul cu copertina sa de
păstrează materialul aparent.

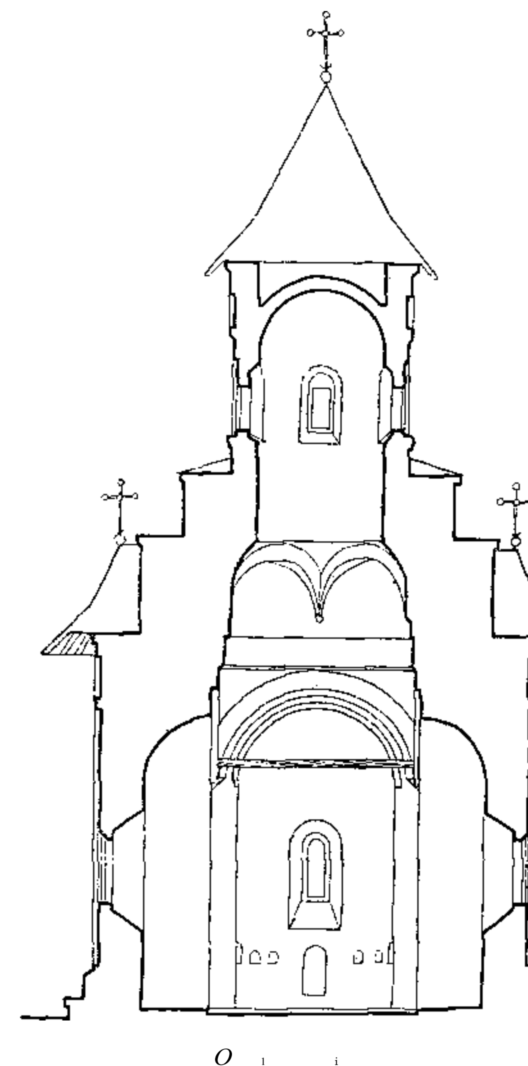

Fig. 20. Biserica. Seeţie transversală prin

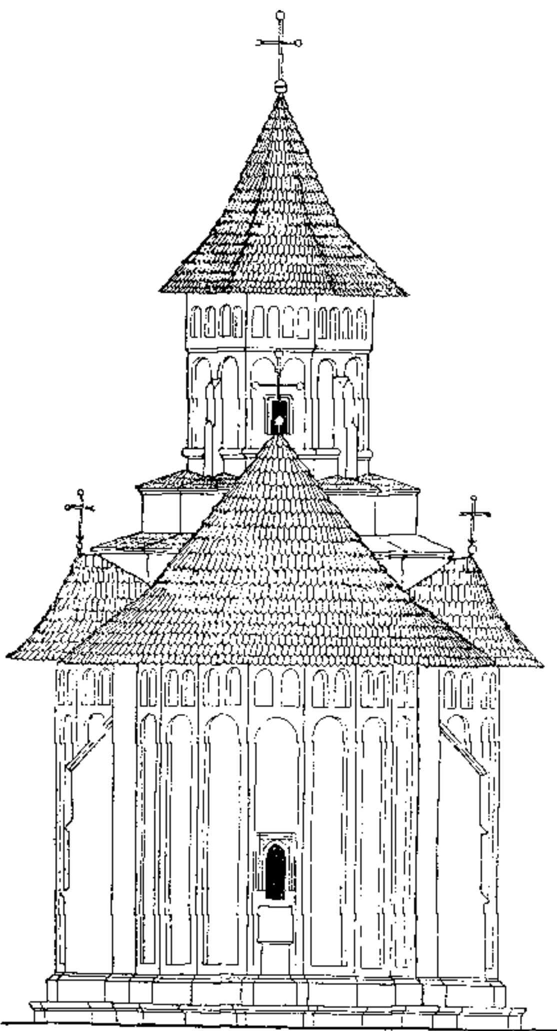

Fig. 21. Biserica.
Fațada est. Elevație. Starea actuală

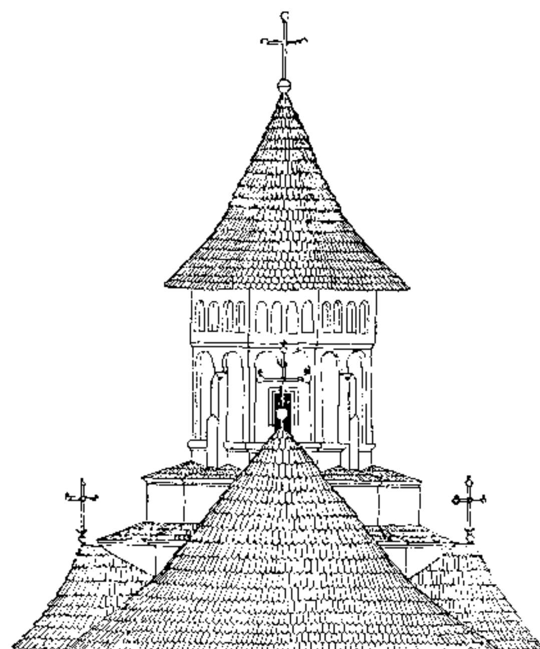

Fig. 22. Biserica.
Fațada vest. Elevație. Starea actuală

Soclul din piatră brută aparentă este acoperit cu
şi este lărgit la partea inferioară cu o bancă lată exec
de piatră fățuită. Cele trei intrări în pridvor, care între
cu rame de piatră.

Cornişa bisericii este executată în mod excepționa
tencuită cu profiluri liniare trase. Este posibil să fi e
de piatră, din care nu s-a găsit însă nici o urmă.

Turla octogonală înălțată peste cele două baze st
tencuită, dar fragmentele de pictură, păstrate încă pe
acoperişul sub care se găseau ascunse, arată că erau
turlei, străpunşi pe patru laturi de ferestre dreptunghi
piatră profilată şi întăriți pe celelalte patru laturi prin
împodobite cu cruciulițe de piatră, sînt împărțiți în t
La partea inferioară, un soclu uşor lărgit se opreşte la
lor. La mijloc, un rînd de firide îngemănate, dispuse c
încalecă alternativ ferestrele şi contraforții. La partea sup
fel ca şi soclul, un număr îndoit de ocnițe înguste şi alu

Fig. 23. Biserica. Acoperişul din tabloul

Acoperişul bisericii, cu învelitoare din şiţă de brad, nu mai păstrează iormele sale din vechime '. Pînă în anul 1954, cînd s-au făcut modificări parţiale pentru degajarea bazelor turlei, el îngloba aproape în întregime cele două baze stelate formînd partea inferioară a turlei. Tabloul votiv aflat în pictura din interior, unde vechile forme apar foarte bine precizate, arată că acoperişul înalt cu pante repezi, aşezat peste corpul din faţă al bisericii, avea în jurul turlei acea caracteristică denivelare a coamei menită să degajeze bazele şi să accentueze linia verticală şi zvelteţea turlei, care apare în toate reprezentările votive ale monumentelor din acea epocă.

Cu ocazia actualelor modificări provizorii şi parţiale ale acoperişului, care nu au avut ca scop o restaurare totală, s-au găsit în pod, sub nivelul coamei existente, cîteva fragmente de pictură şi tencuiala, precum şi găurile din zidărie ale fostelor piese de şarpantă, care dau indicaţii asupra vechei linii a acoperişului.

*

Dimensiunile principale ale bisericii sînt:

Lungimea totală (fără contrafort)	32,80 m
Lărgimea	8,50 m
Grosimea zidurilor	1,50 m
înălţimea corpului bisericii la cornişă	10,00 m
înălţimea turlei la cornişă	20,00 m

SCULPTURA

în decoraţia sculptată a mănăstirii Moldoviţa se vădesc clar cele două faze principale din viaţa artistică a monumentului[2].

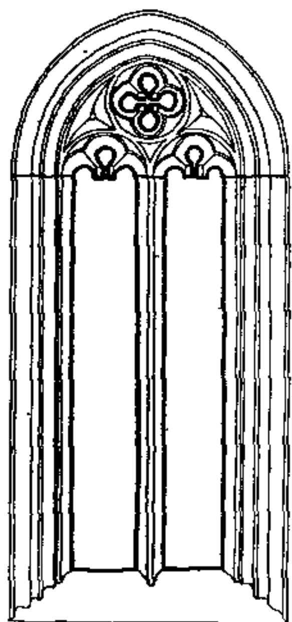
Elementele sculptate ale bisericii sînt cele caracteristice mijlocului veacului XVI, pe cînd pietrele de mormînt adăpostite In gropniţa şi pronaosul ei, ca şi decoraţia celorlalte clădiri din ansamblul mănăstirii, aparţin primei jumătăţi a veacului XVII.

Decoraţia sculptată în piatră a bisericii din Moldoviţa se mărgineşte, ca şi la toate celelalte monumente moldoveneşti, strict la elementele de arhitectură. Ancadramentele de uşi şi ferestre, copertina soclului, cornişele-lintel ale uşilor interioare şi, într-o epocă mai tîrzie, chivotul mormîntului episcopului Efrem, sînt toate împodobite cu o bogată profilatură cioplită în piatră. în cea mai mare parte din această decoraţie este evidentă influenţa preponderentă a artei gotice, arătînd încă o dată rolul pe care l-au jucat meşterii cioplitori de piatră veniţi de peste munte.

' **Dr. Petre Luţia, *Raport,* Bul. Corn.** Mon. ***Ist.,* 1926, p. 132—135.**
[2] **G. Balş. Bis. *moldov. veacul XVI,*** p. **36—37.**

Fig. 24. Biserica. Fereastra pronaosului

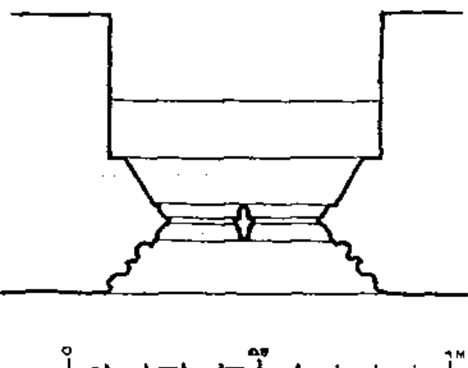
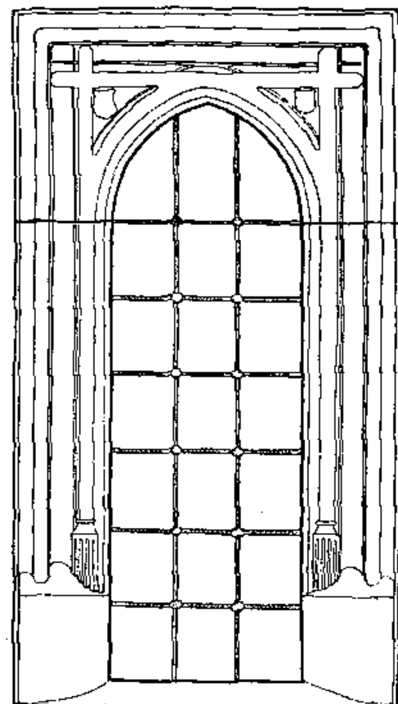

Fig. 25. Biserica.
Fereastra pronaosului. Plan, elevație

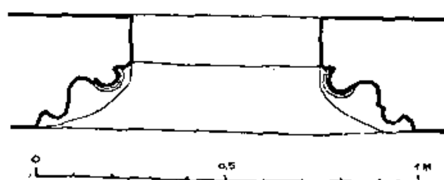

Fig. 26. Biserica.
Fereastra naosului. Plan, elevație

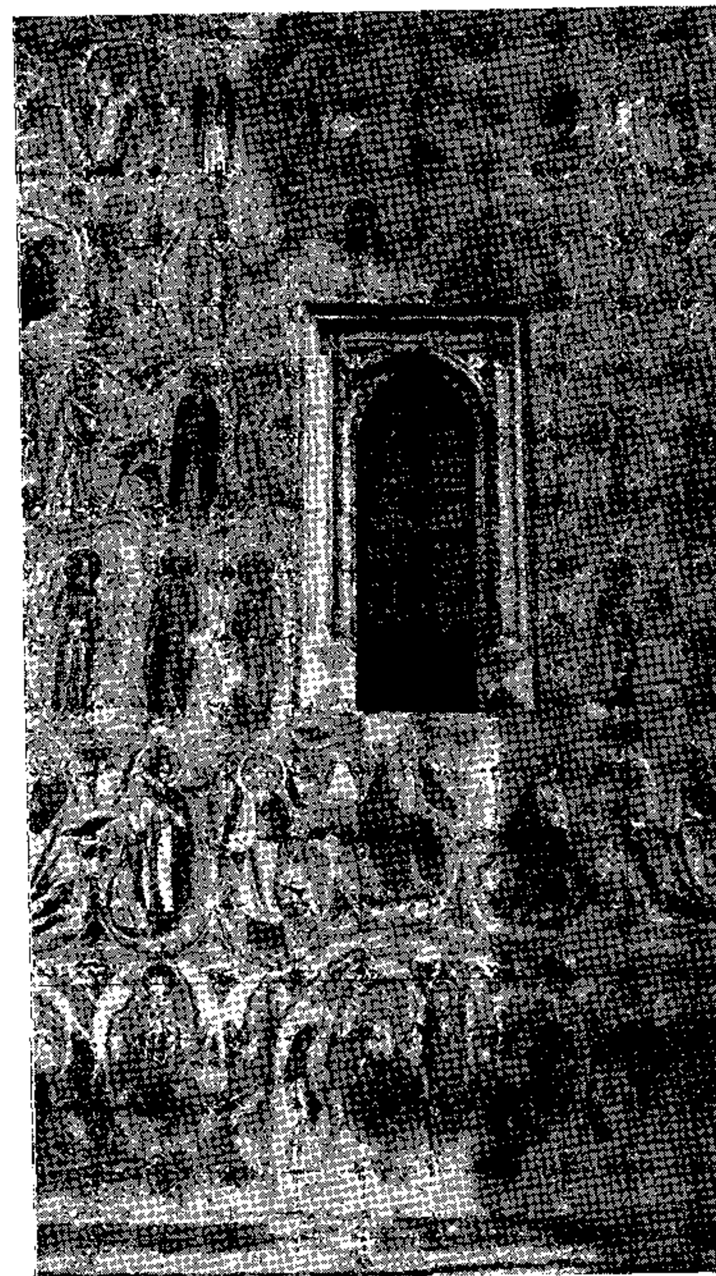

Fig. 27. Biserica. Fereastra naosului

Ferestrele mari au timpane de piatră traforată lucrată în stilul gotic denumit «raionant».

Ferestrele mici de la gropniţă şi de la abside, în arc frînt, au ancadramente dreptunghiulare cu profiluri gotice, ale căror baghete, încrucişate la partea superioară, au baze sculptate, rezemate pe un plan înclinat la partea inferioară. Mici scuturi sculptate decorează colţurile de la încrucişarea baghetelor principale. Profilul copertinei soclului este la fel cu cel de la Humor, Hirlău şi alte biserici.

Portalul, încadrat de soclul cu copertina teşită la 45°, are obişnuitele profiluri din «cave»-uri şi muluri gotice, cu bazele sculptate rezemate pe planul înclinat al postamentului uşii. Timpanul prins în arcul frînt al ancadramentului este decorat cu o frumoasă pictură reprezentînd Buna Vestire, hramul bisericii

Uşile interioare sînt singurele elemente unde influenţa gotică este micşorată prin înrîurirea noului stil al Renaşterii, care apare în tratarea profilurilor. Această influenţă nouă se vede în cornişa-lintel de piatră, aşezată deasupra uşilor gropniţei, cu profiluri clasice, la fel ca la Probota şi Humor.

Pisania are la partea superioară o mică cornişă gotică întoarsă pe marginile laterale şi sprijinită pe mici scuturi decorative folosite drept console.

în afară de sculptura aceasta legată de monument, există în naosul şi pronaosul bisericii o serie de pietre de mormînt din veacul XVII, dintre care unele sînt decorate eu motive florale asemănătoare cu cele de ia mobilierul mai recent — tetrapodiile şi fragmentele de tîmplă — de la începutul secolului XVII.

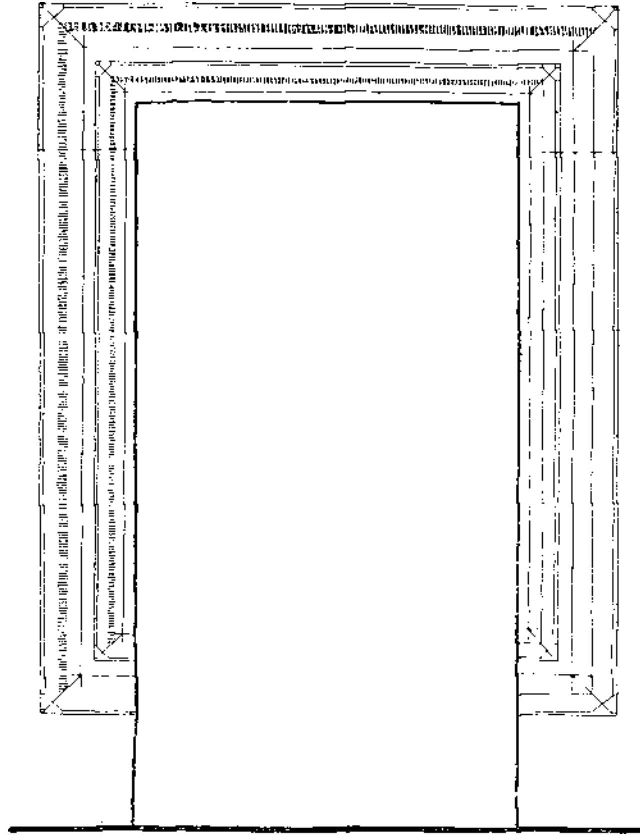
Chivotul aşezat peste mormîntul episcopului Efrem ca un baldachin boltit, sprijinit pe coloane scurte de piatră, deşi de formă gotică, are drept motive sculpturale frînghii împletite şi răsucite alternînd cu ciubuce in solzi, deeorînd coloanele şi arcul frontal, caracteristice epocii ulterioare cînd a fost adăugat mormîntul (lfjl9). O inscripţie slavă cu litere elegante şi foarte regulat scrise este săpată pe arcul de piatră al baldachinului'.

în execuţia decoraţiei pietrelor de mormînt din gropniţă şi din pronaos se poate distinge mîna unor meşteri de valoare inegală. Astfel printre cele mai bune exemple este piatra episcopului Efrem, de formă trapezoidală, uşor înălţată deasupra pardoselii, încadrată cu un chenar decorat cu vrej meandric şi flori de cercelus, urmat de o inscripţie slavonă frumos săpată. Cîmpul este ornamentat cu frunze de spin stilizate, flori şi boboci de lalea, desenate cu un contur precis şi regulat. Altele însă, au o compoziţie îmbîcsită, prea încărcată şi sînt lucrate cu mai puţină îndemînare. Motivele sînt şi ele diferite — vrejuri împletite cu floare de cercelus, lujeri care ies din vase eu cununi legate, flori şi fructe de rodii — şi se aseamănă cu cele aflate pe tetrapodiile de lemn din biserică. Chiar şi atunci cînd se mai păstrează tradiţia vechei decoraţii a vrejurilor de acant dispuse în formă de inimă, dar fără palmeta lobată de altă dată, compoziţia

' V. cap. VII, nr. 5.

Fig. 28. Biserica. Portalul pronaosului

Fig, 29. Biserica. Uşa naosului

rămîne confuză şi execuţia stîngace. Mai sînt şi cîteva pietre, acelea ale episcopilor, decorate cu o simplă cruce cu două braţe şi cu semnele patimilor. în genere calitatea sculpturii funerare de la Moldoviţa este inferioară aceleia de la Suceviţa, de pildă, care datează din aceeaşi perioadă.

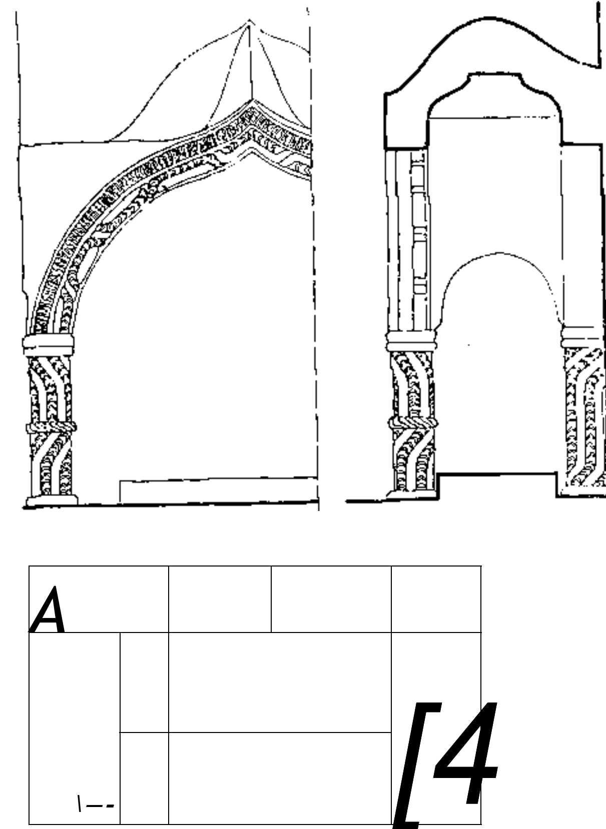

Fig. 30. Biserica.
Mormîntul episcopului Efrem. Plan, secţie, elevaţie

Veştnîntul de zugrăveală care îmbracă întreaga biserică[1] — „glorioasă foaie de pergament, muiată în albastru si scrisă de sus pînă jos cu figuri şi scene" — asemenea unei cărţi bogat împodobită cu miniaturi[2], pictura Moldovitei constituie pînă azi, împreună cu aceea a Voronețului, cea mai preţioasă şi fermecătoare realizare din epoca lui Petru Rareş. Din grupul bisericilor înălţate sau numai zugrăvite în exterior în această perioadă, numai Moldoviţa şi după ea Voroneţul şi-au păstrat, în deosebi pe faţada de sud şi pe absidele de est şi de sud, strălucirea coloritului, uimitor de viu şi de cald. Cei peste patru sute de ani scurşi de la realizarea acestei opere, în ciuda iernilor grele moldoveneşti, parcă au contribuit printr-o uşoară patină la accentuarea prospeţimii şi farmecului ei. In interior însă. mai ales în absida principală şi în naos, pictura este întunecată, fumul luminărilor i-a răpit din strălucirea-şi intensitatea iniţială. In gropniţă[1] şi pronaos, mîini uneori nedibace au lăsat urmele unor restaurări din veacul XVII, din fericire însă numai o repictare, culoare peste culoare, care n-a schimbat compoziţiile şi, în linii mari, nici stilul originar.

Executată în anul 1537, cinci ani după înălţarea construcţiei, aşa cum indică inscripţia[3] zugrăvită deasupra intrării în gropniţă şi pisania-[4] în piatră de lîngă intrare, pictura Moldovitei este opera unui mare artist din şcoala de zugravi moldoveni, formată în această perioadă, îndemînateci ilustratori, desăvîrşiţi decoratori şi talentaţi povestitori, care scriau" (pisali) cu multă vervă şi spontaneitate pe pereţii bisericii scene religioase. Tendinţa de umanizare a figurilor divine şi introducerea simţămintelor profund omeneşti într-o serie de povestiri — cum sînt, de pildă, acelea din ciclul Acatistului Maicii Domnului sau în unele scene din Patimi etc. — sînt trăsăturile proprii ale acestei picturi, evidente mai ales la Moldoviţa, care o deosebesc de pictura monumentelor lui Ştefan cel Mare.

Din punctul de vedere al conţinutului de idei şi al programului iconografic, pictura interioară a Moldovitei continuă în linii mari tradiţia anterioară. Decoraţia cupolei, cu Pantocratorul dominînd în creştet, proorocii şi apostolii pe tambur, şi principalele scene din viaţa lui Isus Cristos în pendentivi (Buna

[1] **I. D. Ştefănescu, *h'cvolulion de la peinture religieuse en Bucovine eî en Moldavie,* p. 111—121 şi indice; album, pl. XLVI—LV, LXIX, fig. 4.**

I. D. Ştefănescu, *L'evolution de la peinture religieuse en Bucovine et en Moldavie. Nouvelles recherchea,* p. 35—37, album, pl. *5,* fig. 2. pl. 8, fig. 2, pl. 28, 30, fig. 1, pl. 31, fig. I, pl. 32-36, pl. 40, fig. 1.

I. D. Ştefănescu, L'iIfustration des *Liturgies* dans l'ari (te *Bymiice et* de *l'OHent,* Bruxelles, 1936, indice, Moldoviţa şi Vatra-Moldoviţei.

Paul Heiîry, Les *eglises de la Moldavie du Nord,* Paris, 1930, p. 179—197, album pl. XIII, fig. 2, XIX, fig. 1—2, XX-XXIV, XXVII, XXXI—XXXIII. XXXVIII, fig. 1, XXXIX, XLI, fig. 2, XLIII, fig. 3, XLIV, fig. 2—3, XLV, fig. 1.

[2] **I, D. Ştefănescu, Mănăstirile Bucovinei, Bucureşti, 1941. p. 406.**

3 V. cap. VII, nr. 2.

[4] **V. cap. VII, nr. 1.**

Vestire, Naşterea, Botezul etc), cît şi Maica Domnului cu Isus în braţe tronînd în conca absidei principale, încadrată de doi îngeri şi de Ioachim şi Ana, constituie subiectele obişnuite atît în bisericile mai vechi, cit şi în acelea construite de Rareş. La Moldoviţa, în genere, in grupul acesta de picturi se poate admira mai de grabă dibăcia unor meşteri, care-şi stăpîneau perfect meseria, lucrînd pe de rost, cu o linie elegantă şi precisă, dar lipsiţi de căldură, dînd personajelor aceleaşi atitudini stereotipe, înveştmîntind siluetele înalte şi elegante în draperii rigide. Unele figuri însă, cum sînt, de pildă, acelea ale apostolilor din scena împărtăşirii, de o eleganţă căutată, deosebit de zvelte, cu talia mult ridicată, picioarele alungite şi draperiile subliniind supleţea trupurilor, amintesc pe acelea din Quattrocento.

în alte scene ca Cina cea de taină, de pe peretele de est al absidei principale, ca şi în unele episoade din ciclul Patimilor, care se desfăşoară în lungi frize suprapuse, de pildă, în Judecata înaintea lui Pilat sau în scena Răstignirii, sînt evidente tendinţele noi amintite mai sus, în care exprimarea sentimentului, de emoţie, durere, deznădejde, este una dintre preocupările artistului. Scena reprezentînd pe Isus pe cruce, desfăşurată în conca absidei de nord a naosului, este impresionantă în primul rînd prin amploarea compoziţiei. Pe un fond de arhitecturi simple, domină Mîntuitorul răstignit, încadrat de cei doi tîlhari şi de soldaţi purtind bonete de modă italiană în două culori. Pe figura Mîntuiţorului, cu muşchii destinşi, se citeşte tristeţe şi suferinţă. în stînga scenei sînt siluetele elegante ale Maicii Domnului şi ale celor trei femei care o însoţesc, copleşite de durere, în dreapta sf. Ioan şi un grup de soldaţi. Figura Maicii Domnului, aceea a uneia dintre femei şi a sf. Ioan sînt fin desenate şi foarte personale, părînd inspirate de un model viu. Portretele ctitorilor, Petru Rareş împreună cu Doamna Elena şi doi copii, de pe peretele de vest al naosului, prin expresia ochilor, ţinuta lor calmă şi sobră, vădesc încercarea de a reda viaţa lăuntrică a personajelor, deşi păstrează caracterul unor portrete „oficiale".

Pictura din camera mormintelor este mult afumată şi a suferit şi cele mai mari retuşari. Pe boltă şi pe pereţi, în scene mici, compartimentate, se reprezintă o parte din Menolog, care se va continua şi în pronaos. Ultimul registru esta ocupat de martiri. La est şi în dreapta uşii care dă în naos se găseşte o scenă mai amplu tratată, reprezentînd pe Isus Cristos tronînd ca ,,mare arhiereu", între Maica Domnului şi sf. Ioan Botezătorul; deasupra uşii de est Maica Domnului orantă cu Isus pe piept, iar deasupra uşii de vest — Adormirea » Maicii Domnului. în pronaosul luminos datorită celor patru ferestre mari laterale, domină din creştetul bolţii portretul Maicii Domnului, ca orantă cu Isus pe piept, cu braţele ridicate, înconjurată de îngeri şi serafimi. Aceasta este ilustrarea troparului închinat Maicii Domnului: Născătoare de Dumnezeu Fecioară bucură-te, ceeace eşti plina de dar...", — de aceea în pendentivii mari sînt reprezentaţi pe un fond tratat cu motive arhitecturale, aşezaţi la pupitrul lor de lucru, marii poeţi ai lumii bizantine, Cosma, Iosif, Theofan şi Damaschin, autori ai diferitelor

Fig. 33. Biserica. Tabloul votiv din naos. Petru Rareş şi familia sa

Fig. 34. Biserica. Judecata din urmă. Detaliu. Pictură pe p

Imnuri închinate Maicii Domnului. In partea de sus a pereţilor şi in timpane sînt redate cele şapte concilii ecumenice, iar în restul suprafeţei pereţilor se desfăşoară în scene numeroase şi mărunte vieţile sfinţilor, începînd din luna septembrie, pînă în luna martie. Portrete de martiri decorează partea de jos a pereţilor. Pe peretele sud şirul lor este întrerupt de scena Intimpinării Domnului, la stînga uşii de vest este Maica Domnului, în picioare, cu Isus pe piept, între doi îngeri. Arhanghelul Gavril din această scenă are însuşirile unui portret viu. Chipul Maicii Domnului zugrăvit in exterior, în timpanul de deasupra intrării, ţinînd cu duioşie în braţe pe Isus copil, cu obrazul lipit de al ei, este de asemenea plin de expresie şi de căldură, apropiindu-se mult de însuşirile unui portret. Această icoană este considerată ca una dintre cele mai frumoase realizări din pictura Moldovitei

Pictura pridvorului reprezintă scene religioase, care se desfăşoară pe întreg peretele de est, de o parte şi de alta a intrării. In realizarea acestor subiecte pictorii moldoveni şi-au putut desfăşura în voie întreaga lor imaginaţie şi posibilităţile variate de exprimare. La Moldoviţa ca şi la Voroneţ, ceea ce impresionează în primul rînd este amploarea şi echilibrul dat compoziţiei, la care participa zeci de personaje dispuse ritmat în şiruri, pe jilţuri sau în convoaie solemne, care se îndreaptă cu paşi măsuraţi spre tronul hetimasiei, constituind centrul scenei.

în exterior, pe stîlpul care străjuieşte intrarea de sud a pridvorului, sf. Gheorghe ucigînd balaurul şi sf. Dumitru omorînd pe Lie sînt redaţi cu o mişcare plină de energie şi de viaţă. Acatistul Maicii Domnului, în douăzeci şi patru de scene, cu anexa lui, asediul Constantinopolului, împodobeşte faţada de miazăzi a pronaosului. Arborele Iui Iesseu, o vastă compoziţie, în care busturi de sfinţi cresc din potirele florilor, îlustrînd genealogia lui Isus Cristos, este zugrăvit tot pe peretele sudic, corespunzînd camerei mormintelor. Pe cele trei abside se desfăşoară biserica cerească şi biserica pămîntească, ceea ce se numeşte cu termenul slavon: „Cinul". Desfăşurarea convoiului de sfinţi, martiri, cuvioşi, are drept centru absida principală, de unde se întinde pe zidurile celor două abside laterale. Deasupra ferestrei absidei de est este reprezentat Cel vechi de zile, încadrat de heruvimi şi de serafimi. în registrul inferior este Isus Pantocrator, Isus copil în braţele Maicii sale între prooroci şi apostoli; mai jos, Isus copil, în disc, acoperit de aer, între episcopii doctori şi episcopii liturghisitori. Urmează apoi şirurile de mucenici cu cruci în mîini şi cele ale cuvioşilor.

în întreaga pictură exterioară scenele şi figurile sînt judicios distribuite, urmărind să pună în valoare proporţiile armonioase ale bisericii. Siluetele înalte şi elegante ale personajelor sînt în acord cu suprafaţa curbă a absidelor, orînduirea lor procesională duce la un ritm liniar deosebit de interesant, în perfectă concordanţă cu arhitectura monumentului. Pictura aceasta, dispusă în registre

[1] **G. Balş, Maica Domnului** *îndurătoarea* **î?i bisericile** *moldoveneşti din veacul al XVI-lea.* **Bucureşti, 1930, p. 8, fig. 1.**

Fig. 36. Biserica. Asediul Constantinopolului. Pictură de pe fațada sud

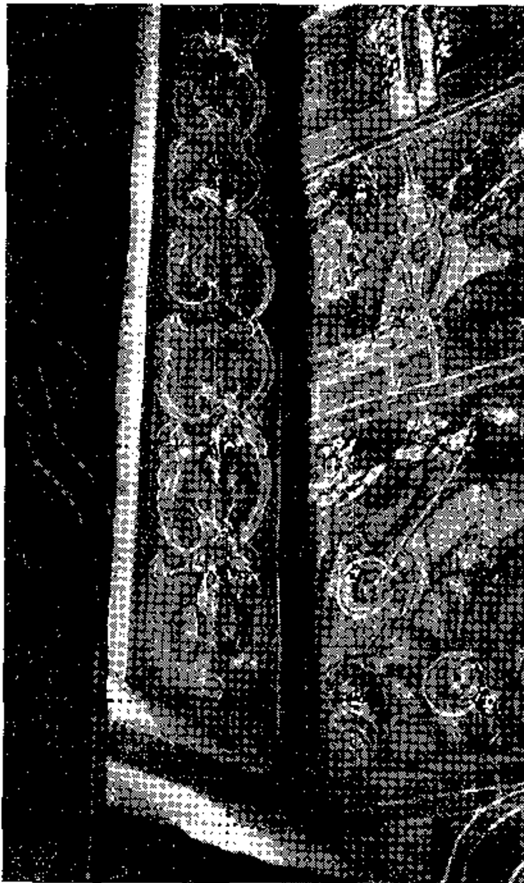

Fig. 38. Biserica. Motiv decorativ de pe giaîuî unei ferestre din pronaos

Fig. 39. Biserica. Motiv decorativ de pe glaful uşii pronaosului

care trebuie urmărite treptat, de la soclu pînă la cornişă, pune în lumină formele bisericii, iar benzile cu variate ornamente care decorează intradosul firidelor şi ocniţelor subliniază încă mai mult eleganţa lor; întreaga pictură este parcă chemată sa evidenţieze calităţile arhitectonice ale bisericii. Verdele, care constituie în această pictură linia pămîntului şi albastrul fondului, leagă construcţia de iarba pajlştei din jur şi de cerul pe care se proiectează silueta ei. La Moldoviţa ca şi la Voroneţ şi Arbure privitorul râmîne cu impresia că biserica a crescut în locul pe care ss găseşte, fiind integrată întru totul naturii dimprejur.

Mişcările vii şi variate ale personajelor, mai ales în cortegiile procesionale din exterior, desenarea corectă a monumentelor, felul în care sînt redate în unele scene draperiile, tendinţa de umanizare a unor tipuri, puterea de expri-

mare a sentimentelor, cît şi verva povestirii, sînt calit
turii de la Moldoviţa. Farmecul cu totul deosebit, întîlnit
al coloritului proaspăt, amintind culorile vegetale, bogă
lor decorative, mai ales florale şi mai puţin geometrice, c
monument, leagă pictura Moldovitei nu numai de frum
în care a fost creată, dar şi de costumul şi ţesăturile
păstrează, înfruntînd veacurile, aceleaşi motive pînă azi

Fig. 40. Biserica. Motiv decorativ de pe faţ

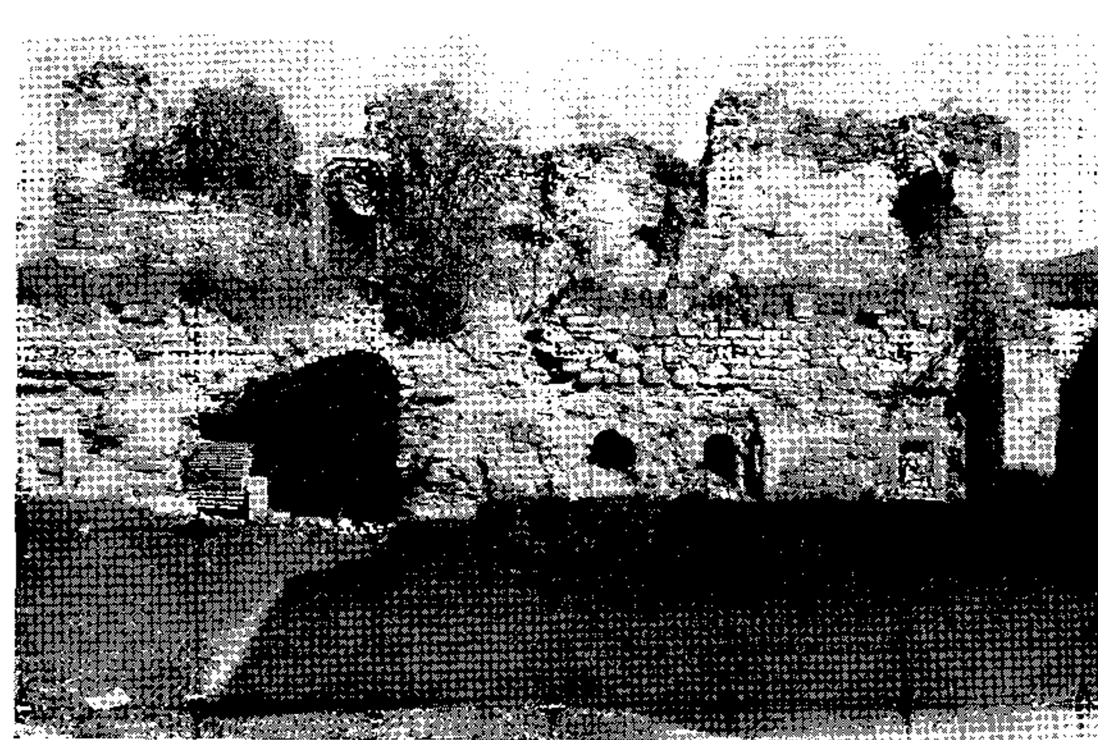

Fig. 41. Clisiarnița înainte de restaurare

b) CLISIARNIȚA

Cea de-a doua clădire importantă din ansamblul de la Moldovița este *clisiarnița,* împreună cu casa domnească de la Probota, Bistrița și Slatina, aceasta se numără printre puținele case păstrate în ansamblurile mănăstirești din veacul XVI și începutul veacului XVII. Ea a constituit obiectul principal al lucrărilor de restaurare în curs de execuție.

Clisiarnița era clădirea sau încăperea în care se adăposteau pe vremuri veșmintele de slujbă, în special acelea de rezervă, sfeșnicile, candelele, cădelnițele, vasul cel mare de agbiazmă, proviziile de untdelemn și de ceară, luminările și aromatele. în această clădire, uneori legată direct de biserică, așa cum este la Neamț, alteori izolată, cum este, de pildă, la Moldovița, călugării de serviciu pregăteau cele necesare slujbelor de peste zi, curățau alămurile și argintăriile și adăposteau scoarțele, covoarele și toate țesăturile și broderiile care împodobeau biserica în anumite ocazii. Tot aici se depozitau darurile aduse de

credincioși, pînă la împărțirea lor. Clisiarnița servea
clisiarhilor, adică grupului de călugări sau călugărițe co
persoane cu funcții determinate și anume alese pentru p

La mănăstirea Moldovița, clădirea aflată în colțu
cunoscută după tradiția locală sub denumirea de «casa
egumenească», era in realitate o asemenea clisiar
pisania din piatră de curînd reașezată la locul ei. Acea
Efrem al Rădăuților, ridicată în timpul păstoriei sale (1
rată, rămîne unul dintre puținele exemple de locuință
lui XVII[3] păstrate încă în Moldova.

De plan dreptunghiular, îndreptată cu fața spre
zidului de incintă mai vechi, clădirea cu parter și etaj
la 1,50 m grosime, construite din zidărie de bolovani de
brută de carieră și bolți de cărămidă.

Parterul cuprinde cinci camere înșirate, comunicin
întinde din colțul nord-vest, de-a lungul zidului de inc
de fațada de 22,50 m și o lărgime de 7,50 m. Un contraf
la nivelul etajului, proptește colțul de sud-est al clădiri
nu acoperă întreaga suprafață construită, fiind mai sc
nivelul inferior. Zidul fațadei principale este retras cu
parterului, iar lungimea sa este de numai 17 m, capăt
rului rămînînd astfel neacoperit de etaj pe o lungime

Toate aceste camere sînt boltite, unele cu bolți în
altele cu bolți pătrunse (semicilindrice, cu lunete în co

Prima încăpere de la capătul dinspre vest, alipită zi
și neluminată, este de fapt un beci cu pardoseala cobor
parterului, care își păstrează intactă bolta de piatră b
drică turtită, executată cu neîndemînare. După struc

[1] In organizarea mănăstirească marele clisiarh urmează im
are sub ordinele sale mai mulți clisiarhi, însărcinați cu grija mater
acestuia mai erau iipiearii sau tipicărițele, care se ocupau de că
rînduirea citirilor și cintărilor de la sărbători și din timpul săptămî
stătea grupul veștmîntarilor care aveau grijă de veștmintele pentr
pînzeturi și broderiile bisericii, pe care le țineau în ordine, le curăț
desigur în forme mult mai reduse, aceasta este organizarea și ro
clădiri importante, astăzi o simplă odaie.

' Kozalc, Inschriften, p. 195—196; v. cap. VII, nv. 3.

G. Balș, Bis. *mold. XVI,* p. 194—201. fig. 241—242. fig. 262.

Corina Nicolescu, *Locuințe domnești în cuprinsul mănăstiri*
în * Studii și cercetări de istoria artei >, I, 1954. nr. 3—4, p. 78—82

< Data construcției este precizată în pisanie: 1610—1612: s-a
ridicată pe locul unei clădiri mai vechi, ale cărei urme au fost da
sondaj făcut pe latura dinspre sud, unde a apărut temelia unui
ale unei refaceri se disting și în zidăria nordică, în unele mo
camerei 2 vest este de asemenea juxtapus unui zid mai vechi. Tu
la etaj este și el adăugat, însă tot în vremea lui Efrem.

JZL

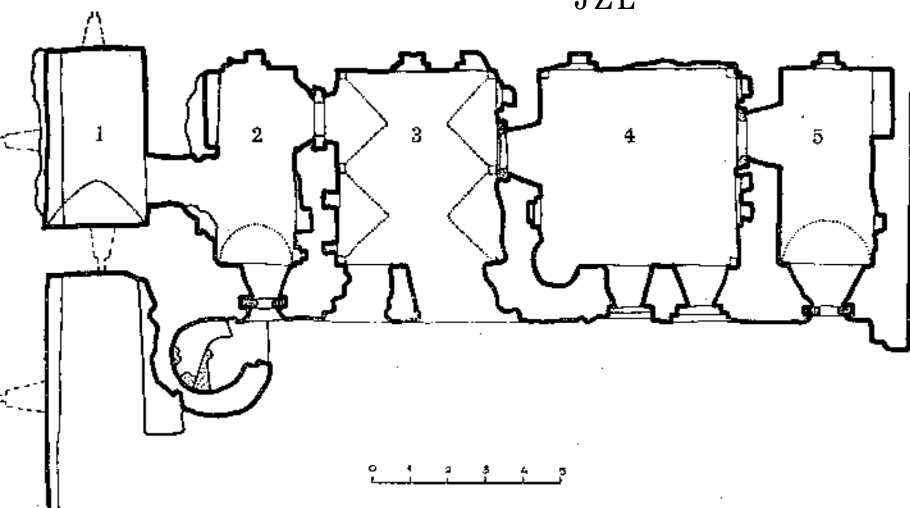

Fig. 42. Clisiarniţa. Planul parterului, înainte de restaurare

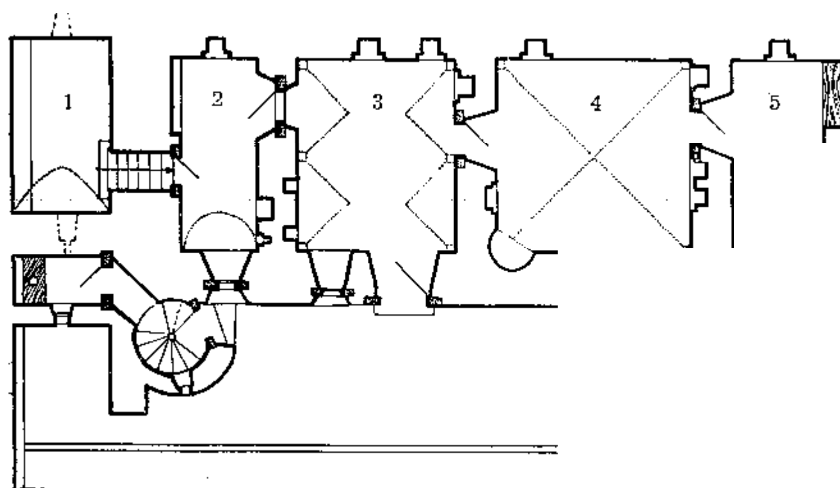

Fig. 43. Clisiarniţa. Planul parterului, după restaurare

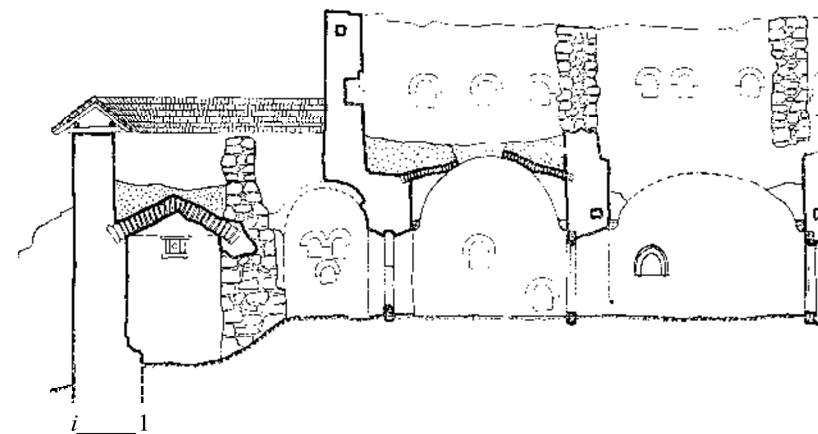

Fig. 44. Clisiarniţa. Secţie longitudinală, înainte de

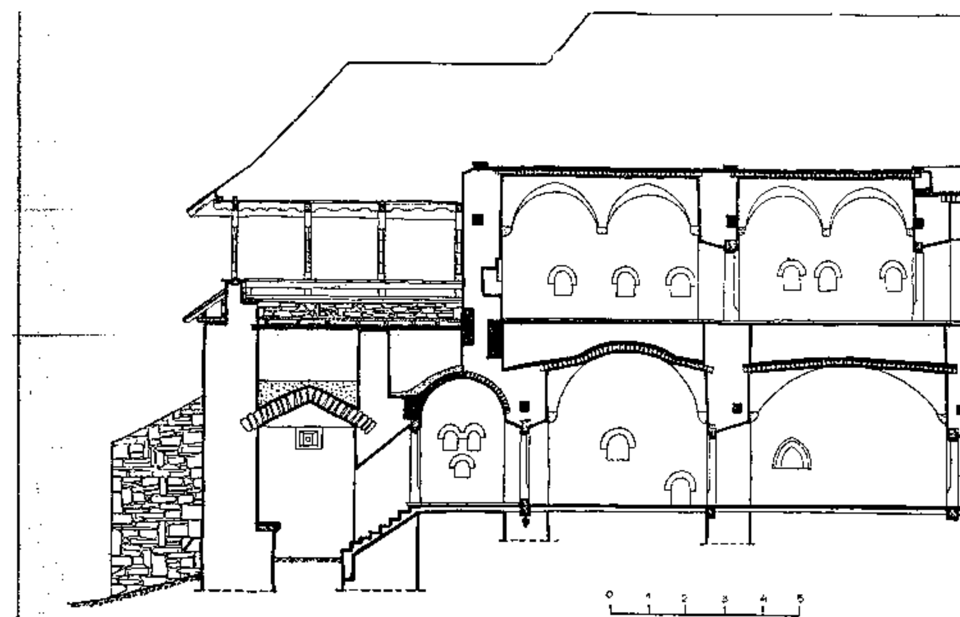

Fig. 45. Clisiarniţa. Secţie longitudinală, dupa res

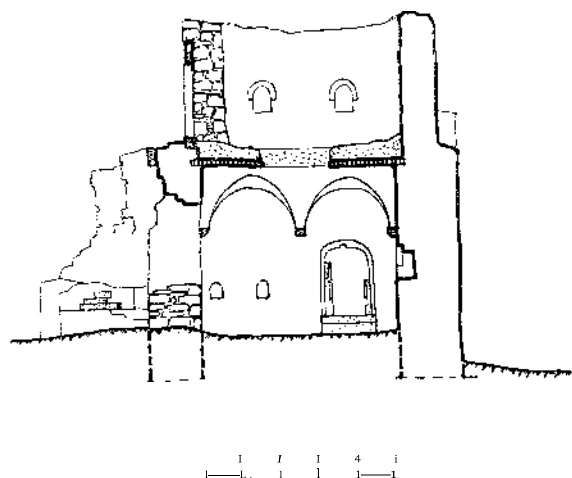

Fig. 46. Clisiarnița. Secție transversală, înainte de restaurare

acest beci de încăperea alăturată, arătind două moduri de construcție s-ar părea că face parte dintr-o clădire mai veche. Camera următoare, de aceeaşi formă dreptunghiulară, este luminată la capătul dinspre sud de o fereastră cu cadru de piatră originar. Bolta semicilindrică, prăbuşită pe jumătate în sensul lungimii, a fost refăcută cu ocazia restaurării. In peretele dinspre nord două rînduri de ocnițe suprapuse arată prefaceri la epoci diferite, la fel ca şi peretele dinspre vest, unde zidăria adine mîncată prezintă urme greu de identificat. După aceste urme găsite au fost refăcute firidele adîncite în zid cu praguri din blăni de stejar. Camera a treia, de dimensiuni mai mari (4,20 m X 5,15 m), are o fereastră dreptunghiulară la fel cu celelalte şi o uşă spre exterior. Bolta semicilindrică de cărămidă, străpunsă în coaste de cîte două lunete, este sprijinită pe console de piatră.

Alăturată acestei camere de intrare şi de dimensiuni asemănătoare (5,20 m X 5,20 m), cea de a patra cameră are o bolta mănăstirească formată din două semi-cilindrc întretăiate cu muchiile intrînde (boltă în cruce). Încăperea este bine luminată prin cele două ferestre deschise în fațada sud. în colțul de sud-vest se mai păstrează urmele unei interesante vetre de plan circular cu un horn tronconic scobit în grosimea zidăriei. A cincea cameră care termină clădirea spre est, la fel de îngustă ca şi cele din capătul opus, prevăzută cu fereastră spre sud, are *o* boltă semicilindrică de cărămidă.

Uşile care leagă camerele între ele au toate ancadramente dreptunghiu-lare profilate lucrate din blocuri masive de piatră, cu excepția uşii dinspre

' Zidul despărțitor de 1,50 m grosime al beciului, care pare a fi mai vechi, e^te căptuşit la fata ramerei vecine cu un zid mai subțire de 0,50 m grosime.

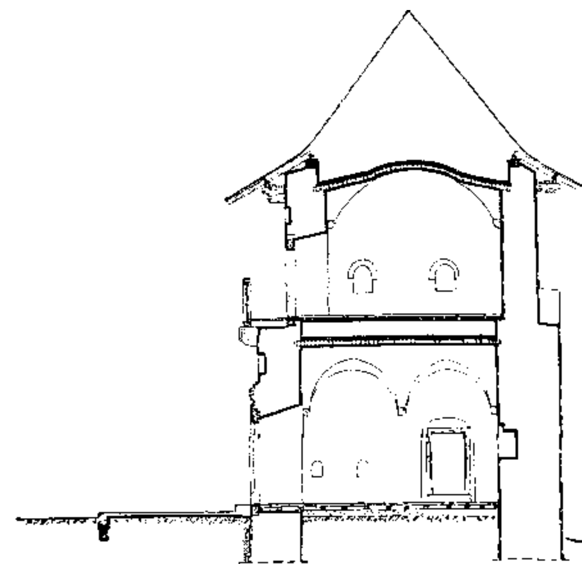

Fig. 47. Clisiarnița. Secție transversală, dup

beci. Ferestrele, de formă dreptunghiulară, cu ancadra aşezat cu o mică retragere de la fața exterioară a zid oblice, lărgite spre interior. Numeroase nişe executate țesută cu zidăria de piatră brută_ a pereților, arcuite frînt şi subliniate cu arhivolte uşor retrase în grosime în pereții diferitelor încăperi.

La etaj, două din încăperi sînt de dimensiuni mic lară, aşezate una în fața celeilalte, la capătul din sînt astăzi legate printr-o arcadă deschisă, prevăzută restaurare. Camera din fund, alipită zidului de incint ochi rotund săpat într-o lespede de piatră, iar cea din sud la fel ca cele ale parterului. Ambele încăperi au c aşezată în lung.

Celelalte două camere care urmează înspre vest luminate cu cîte o uşă şi o fereastră şi au bolți semici bolții camerei de intrare de la parter.

Ca şi la parter, ferestrele şi uşile exterioare au profilate şi glafuri adinei spre interior, iar în pereții sînt prevăzute în grosimea zidăriei.

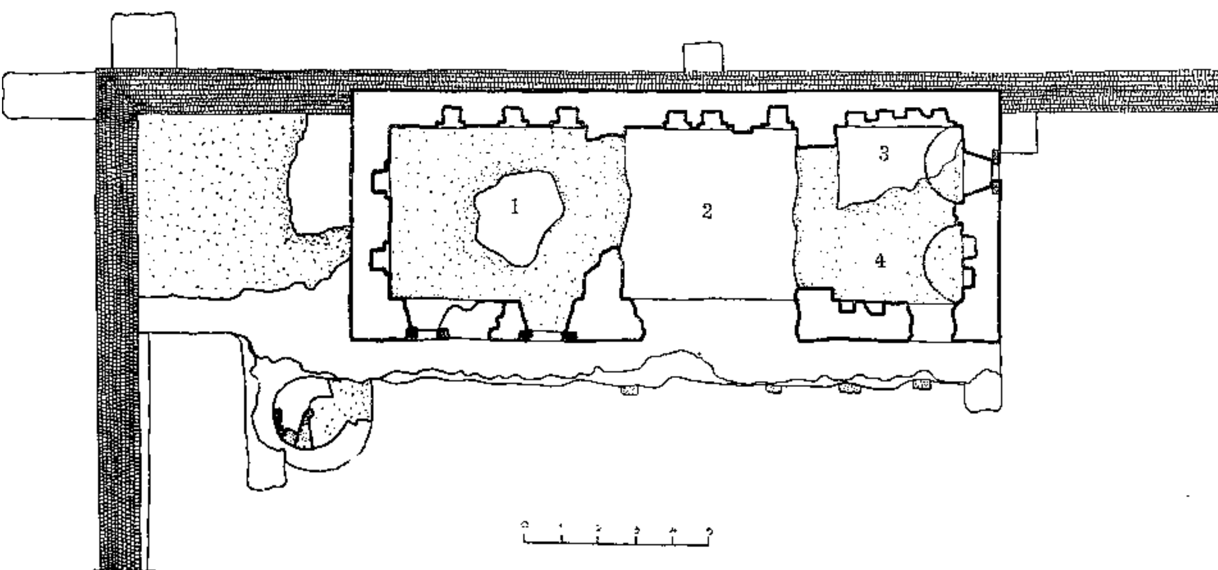

Fig. 48. Clisiarnița. Planul etajului, înainte de restaurare

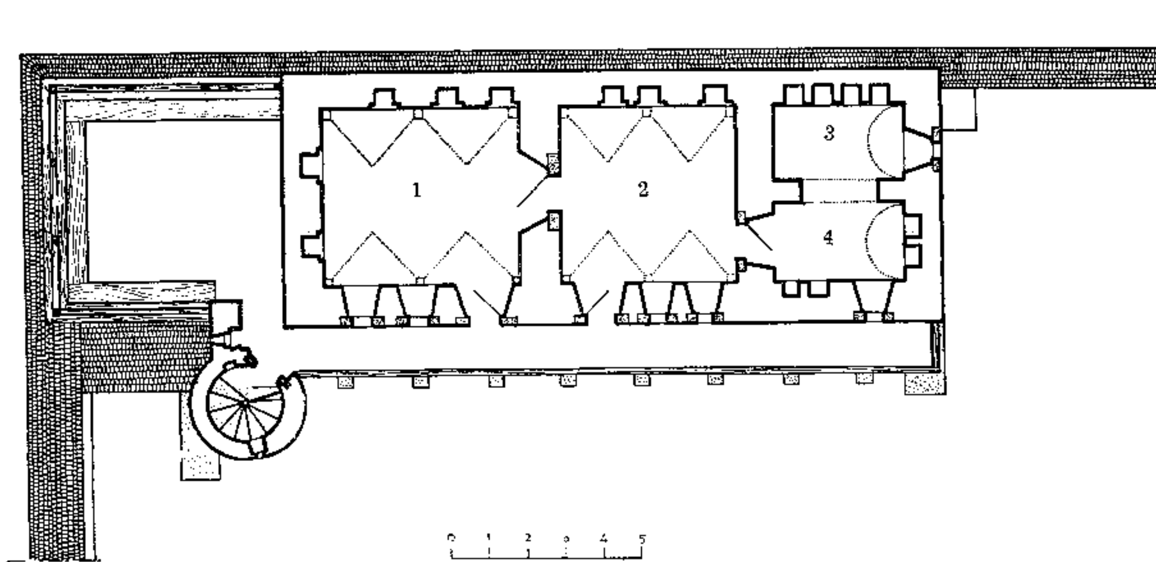

Fig. 49. Clisiarnița. Planul etajului, după restaurare

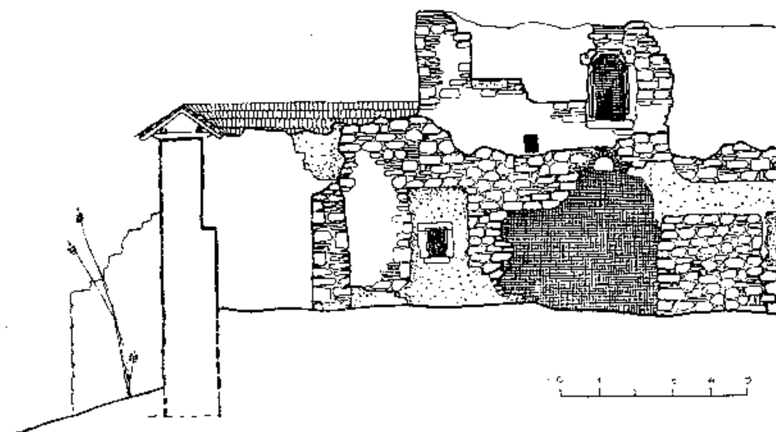

Fig. 50. Clisiarnița. Elevație, înaint

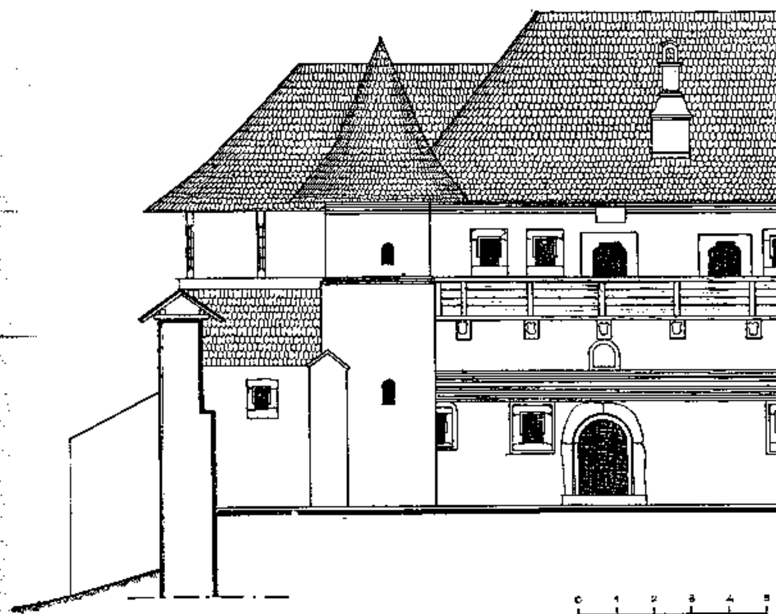

Fig. 51. Clisiarnița. Fațada sud, du

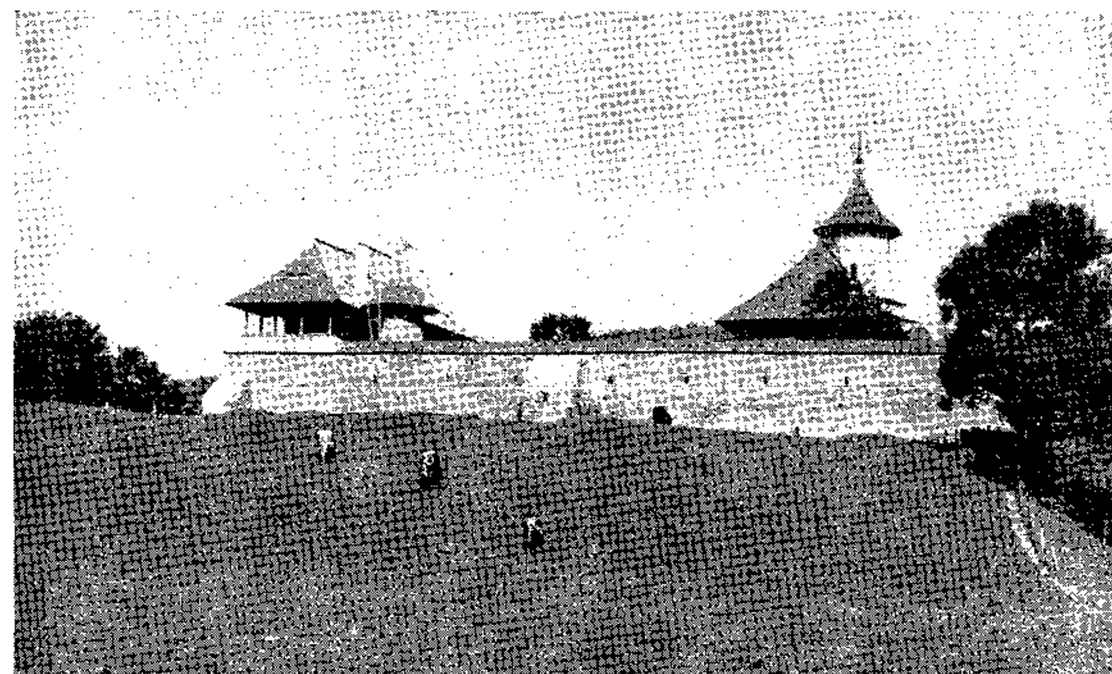

Fig. 52. Clisiarniţa văzută dinspre vest, după restaurare

Capătul dinspre vest al clădirii pînă la zidul de incintă, pe porţiunea care nu acoperă parterul, este completat astăzi cu un foişor pe stîlpi de lemn cu vederea deschisă înspre vale.

Legătura dintre parter şi etaj se face printr-o scară circulară cu trepte masive de piatră, adăpostită într-un turnuleţ rotund care în mod vădit a fost alipit ulterior clădirii, zidăriile nefiind legate între ele. De-a lungul faţadei principale, între turnul scării şi contrafortul întărind colţul de sud-est, se întinde un balcon de lemn fără stîlpi, cu balustradă plină, sprijinit în parte pe retragerea zidăriei dintre parter şi etaj şi în parte scos în afară pe un rînd de cinci console masive de piatră de peste 2,00 m lungime pînă la punctul de încastrare.

întreaga clădire are un acoperiş înalt cu pante repezi şi streaşină mare pe console, mult ieşită în faţada principală, pentru adăpostirea balconului, şi o învelitoare de şiţă din lemn de brad obişnuită în regiune.

Faţada este decorată cu brîuri de cărămidă în zimţi, caracteristice clădirilor veacului XVII. Un prim rînd de zimţi, alcătuit din două şiruri de cărămizi suprapuse aşezate în dinţi de ferăstrău, încadrat de cîte un rînd de cărămizi

aşezate în lung, se găseşte tangent la nivelul s ferestrelor parterului. Imediat deasupra, prin mijlocir mizi suprapuse retrase succesiv unul faţă de altul primă micşorare a grosimii zidului parterului, după lemn sprijinit pe consolele mari de piatră. Un al doile cel de Ia parter, decorează faţada în partea superioa etajului.

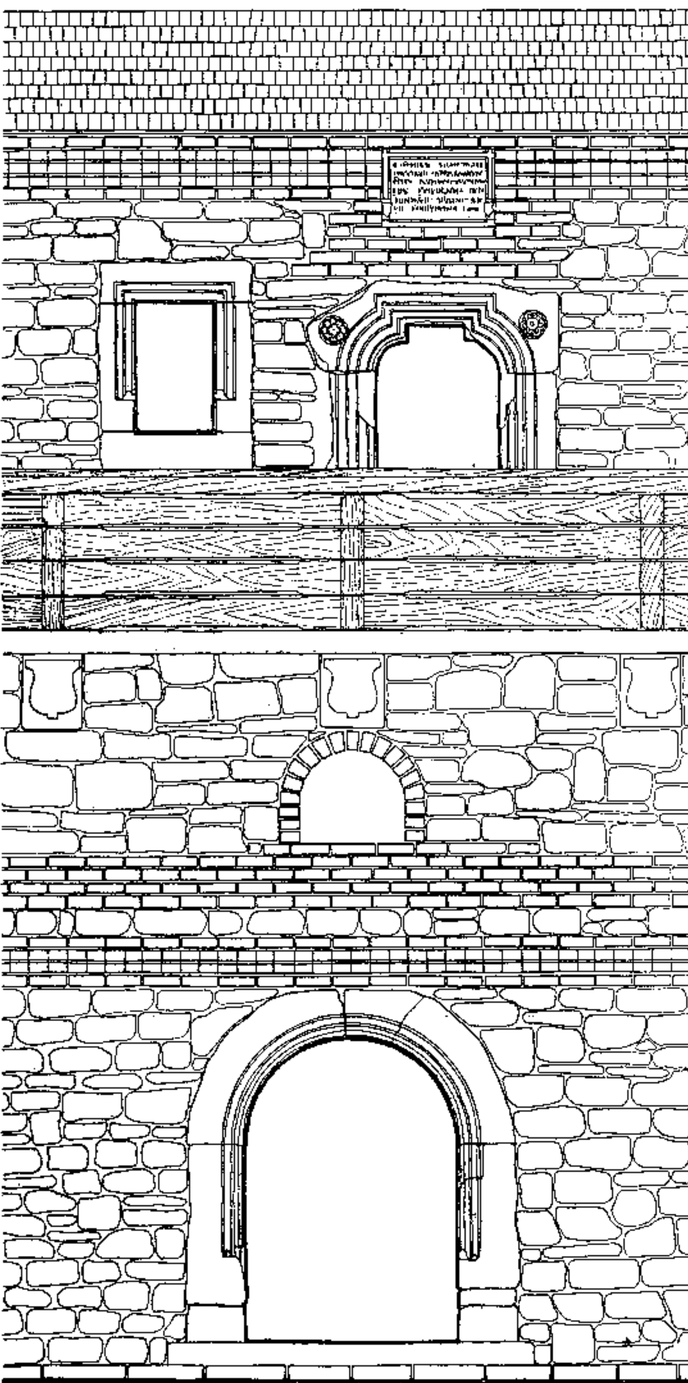
Deasupra uşii de intrare la parter, o nişă dreptu zidărie arată locul picturii sau icoanei hramului. dinspre vest, a fost reaşezată în vechiul ei loc pisania în pridvorul bisericii.

Din cauza aspectului frumos pe care îl are a brută al faţadelor, înviorat de brîurile de cărămidă piatră de talie ale uşilor şi ferestrelor, în armonie c nurilor şi zidului de incintă, faţadele au fost lăsat toate că cercetările au dovedit că ele fuseseră la ori

Sculptura clisiarniţei, la fel ca şi la biserică, de de arhitectură, cu aceeaşi folosire concomitentă a p Pisania, foarte asemănătoare cu pisania bisericii, are toarsă pe feţele laterale, cu cele două mici scuturi subt. Formele şi profilurile gotice ale uşii vechi de l uşa interioară a bisericii de la Humor. în colţurile s în relief plat, acele rozete decorative cu motiv flor veacului XVII.

Uşile interioare şi ferestrele au toate profiluri c uşile interioare ale bisericii. Ferestrele însă păstrea laterale, pe care se sprijină partea inferioară a profi

Cu ocazia săpăturilor din faţa clădirii au fost s mente de ancadramente de uşi decorate cu rozete şi şi o bucată deosebită de celelalte, cu o cornişă dec portalele ardeleneşti.

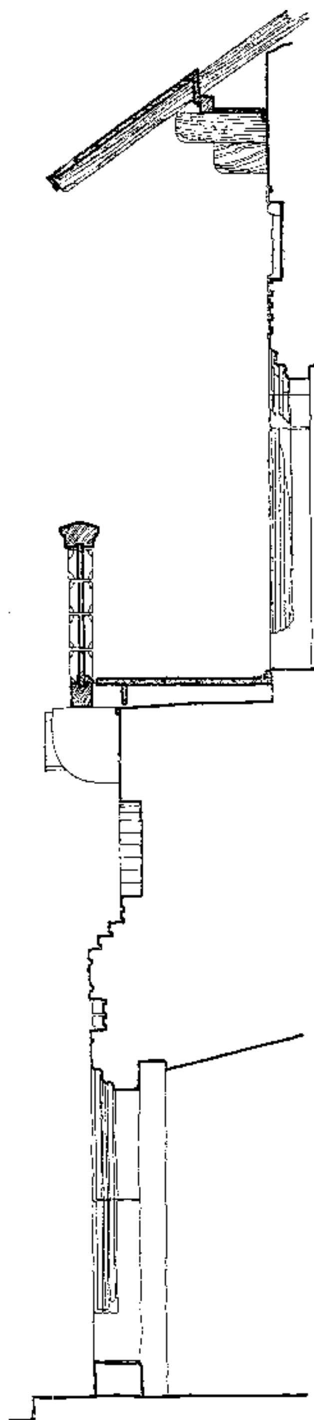

Fig. 53. Clisiarnița. Travee de fațadă

Fig. 54. Clisiarnița. Ușa exterioară de Ia etaj. Plan, secție, elevație

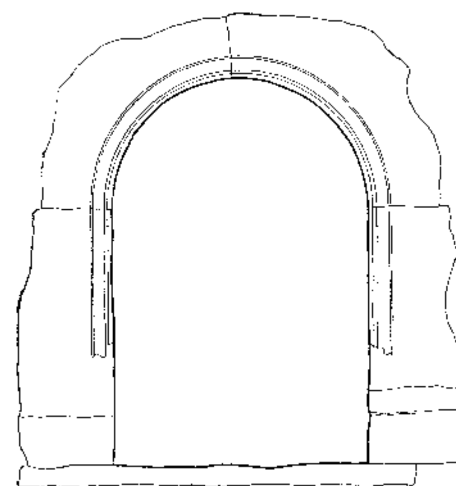

Fig. 55.
la part

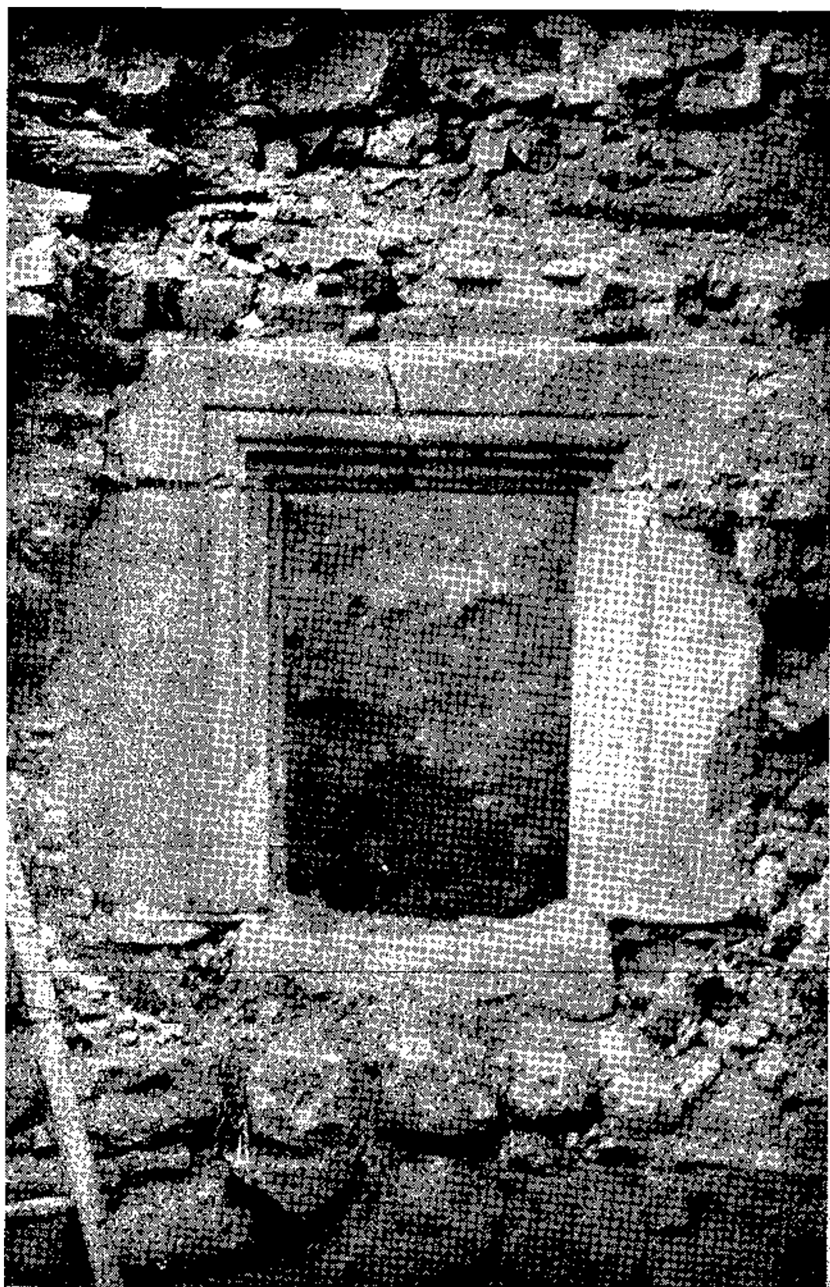
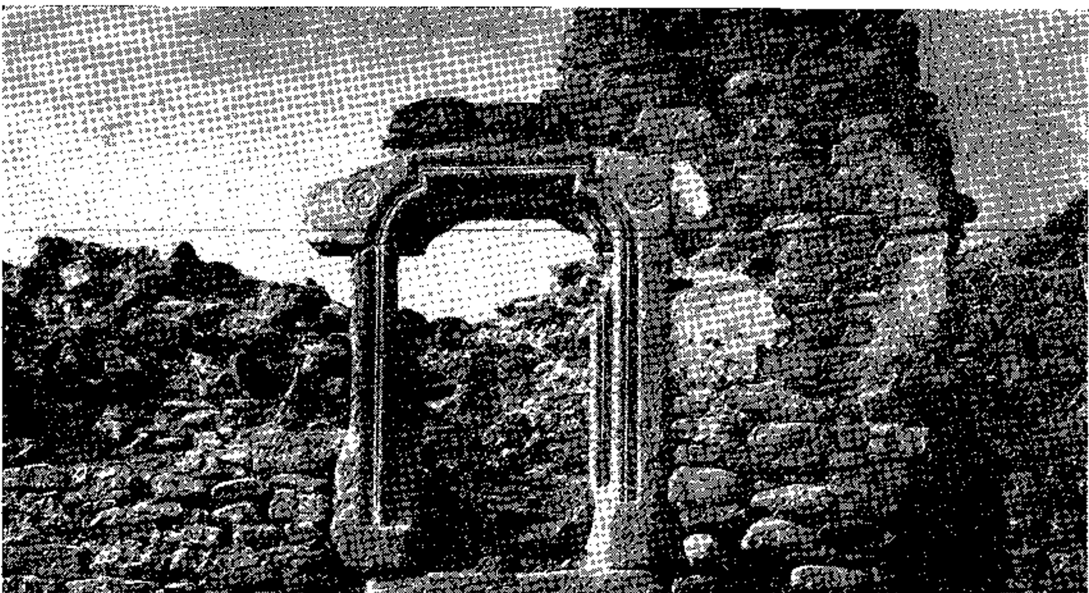

Fig. 56. Clisiarnița. Fereastra camerei 5 de la parter, înainte de restaurare-

Fig. 57. Clisiarnița. Fereastra camerei 5 de la parter. Plan, secție,

Fig. 58. Clisiarniţa. Pisania (1612)

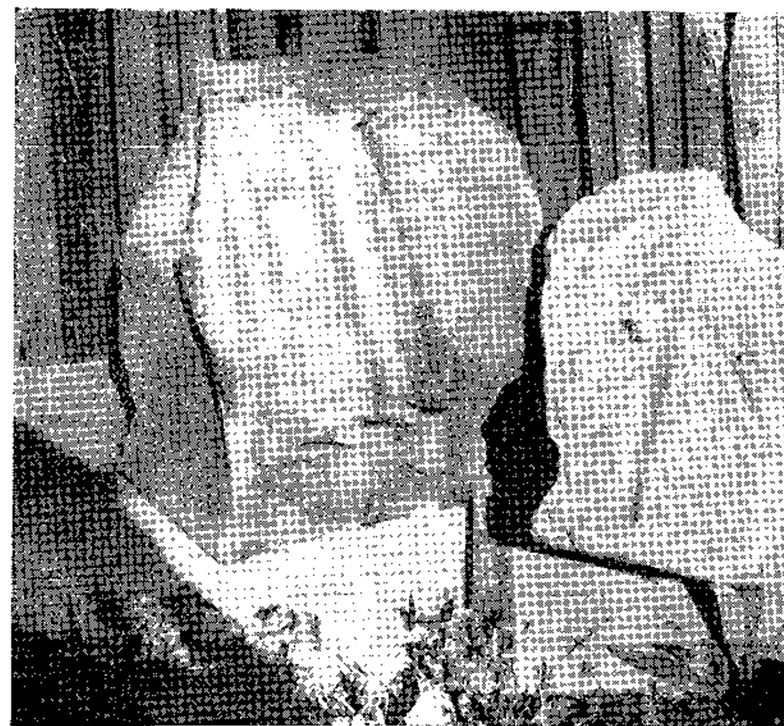

Fig. 60. Clisiarniţa. Fragmente de ancadramente găsite în

e) ZIDUL DE ÎMPREJMUIRE ŞI TURNURILE

Zidul dt împrejmuire, care închidea pe patru părți curtea din jurul bisericii, nu se mai păstrează întreg decît pe laturile de est, nord şi vest, toată latura dinspre sud fiind dărîmată sau înglobată în chiliile ridicate mai tîrziu.

Acest zid executat din piatră brută, de 1,20 m grosime şi 6m înălțime, era pievăzut la partea superioară cu metereze înguste spre exterior şi cu glafurile lărgite spre interior, dispuse la intervale egale şi care au fost zidite ulterior. Circulația în spatele lor era asigurată printr-un drum de strajă. Din loc în Ioc zidul este proptit prin contraforți masivi aşezați pe fața exterioară a incintei.

Turnul intrării' se află aşezat în mijlocul laturii dinspre est a mănăstirii.. Este o construcție de plan pătrat, din zidărie de piatră brută, care cuprinde un parter străpuns de gangul intrării şi două etaje înălțate deasupra. Bolta gangului de intrare, semicilindrică şi cu lunete sprijinite pe console mici de piatră, este împărțită în două printr-un arc dublou. Arcadele intrării, încadrate cu doi contraforți pe ambele fațade, exterioară şi interioară, sînt decorate cu medalioane sculptate şi stau sprijinite pe console puternice de piatră împodobite cu motivul frînghiei împletite.

Etajul intîi are o încăpere boltită in semicilindru prevăzută cu două ferestre aşezate în axă, iar etajul al doilea cuprinde o încăpere acoperită cu o calotă sferică ridicată pe trompe de colț. Trei ferestre cu o deschidere rotundă de diametru mic spre exterior şi cu glafurile mult lărgite spre interior, special pentru tragerea cu arme de foc, comandă vederea pe trei laturi ale turnului. Pe a patra latură, spre est, o uşă dădea acces la un balcon de lemn, azi dispărut, aşezat pe trei console mari de piatră deasupra intrării, de unde, în caz de asediu se putea turna plumb topit, ulei şi apă fierbinte peste duşmanii care ar fi încercat să spargă porțile grele de stejar de la intrare.

Etajele sînt legate între ele printr-o scară circulară exterioară cu trepte masive de piatră, adăpostită într-un turnuleț rotund alipit colțului de sud-vesl al turnului, către curte.

Fațadele de piatră brută sînt tăiate la nivelul etajului superior de un brîu de cărămizi aşezate în zimți. Un al doilea brîu de cărămizi în zimți apare la nivelul etajului inferior, deasupra arcadelor intrării, mărginit între cei doi contraforți exteriori.

Sculptura elementelor de arhitectură decorate este aici mai bogată şi arată influențe noi, care vor determina avîntul pe care îl va lua sculptura în piatră din secolul XVII in Moldova. Rozetele ornamentate cu motive florale sau geome-

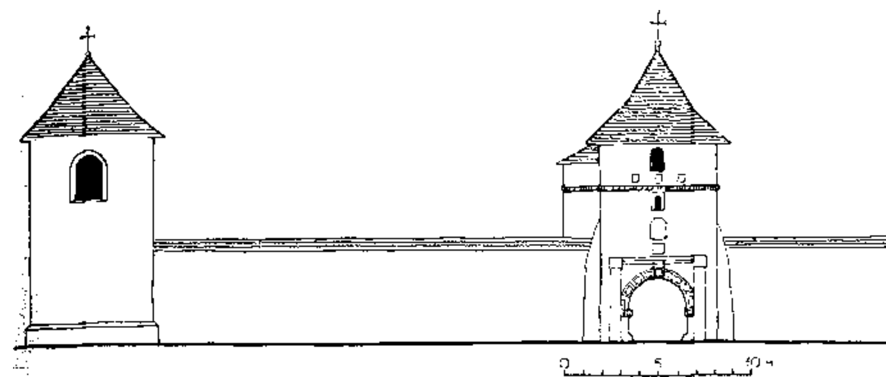
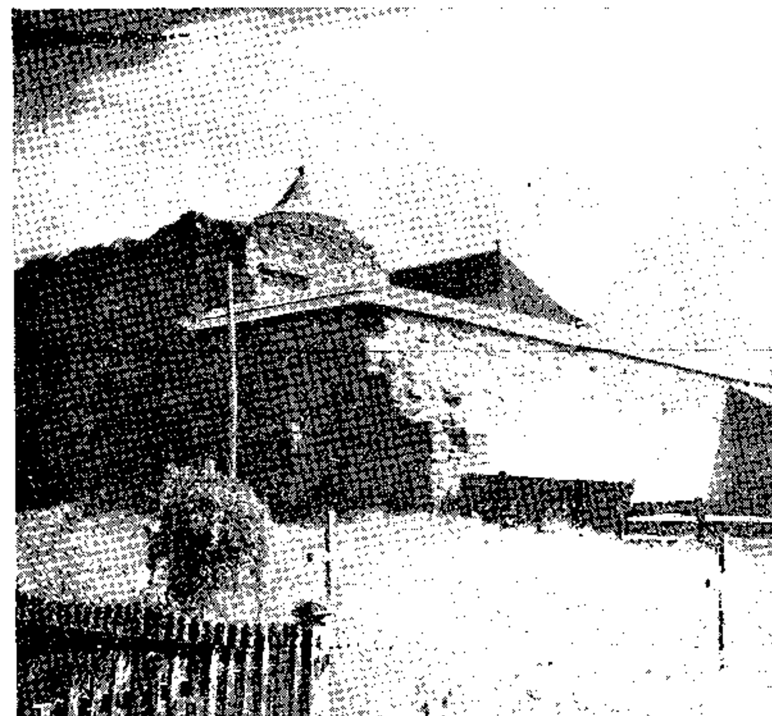

Fig. 6t. Zidul de împrejmuire *e$i,* văzut din ext

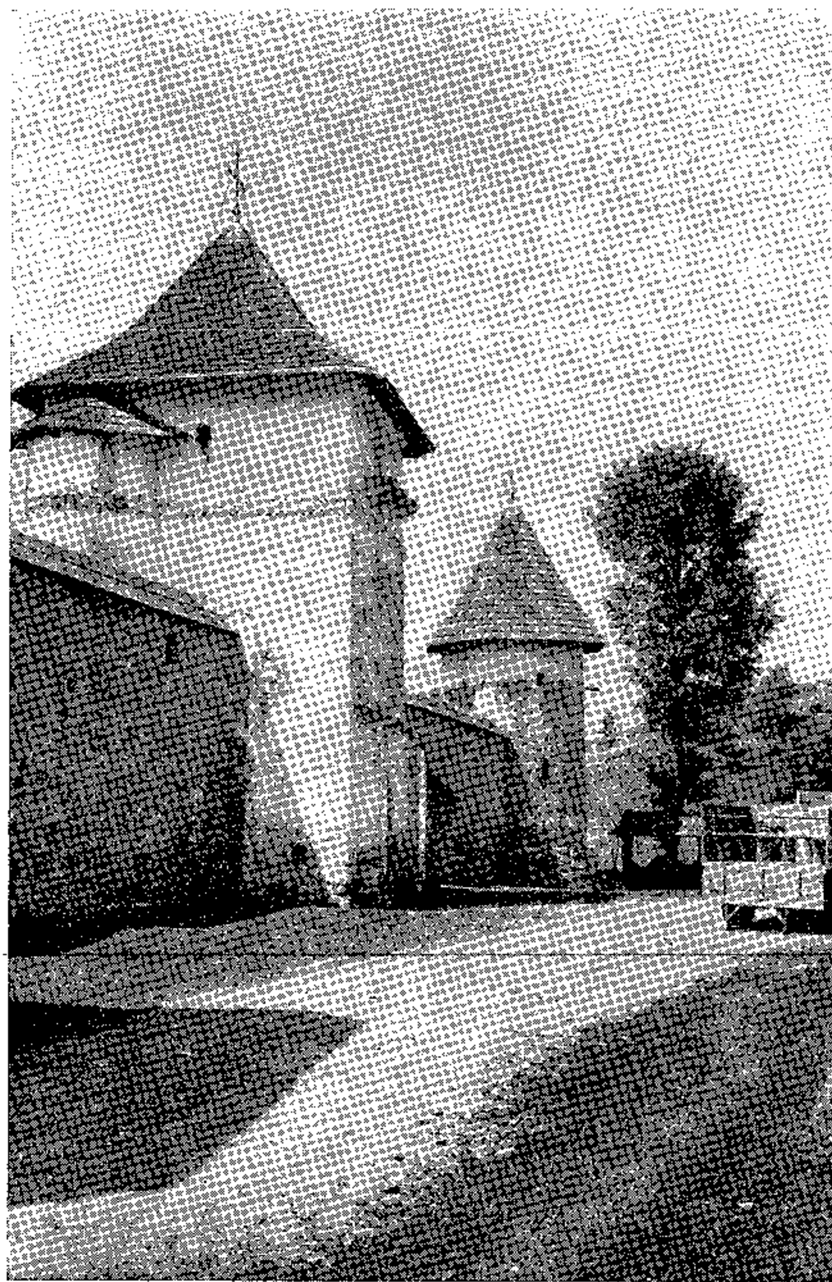

Fig. 73. Zidul de împrejmuire est, înainte de restaurare

Fig. 64. Zidul de împrejmuire est, dup

Fig. 66. Turnul de intrare, văzut din curte

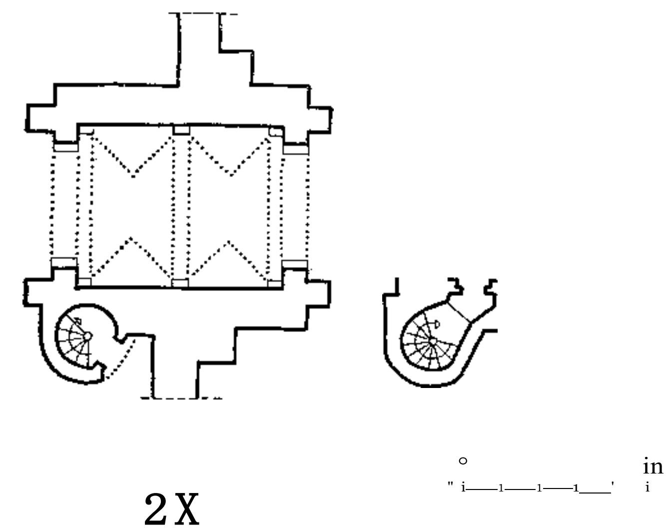

Fig. 67. Turnul de intrare. Plan parter, etaj 1, etaj 2

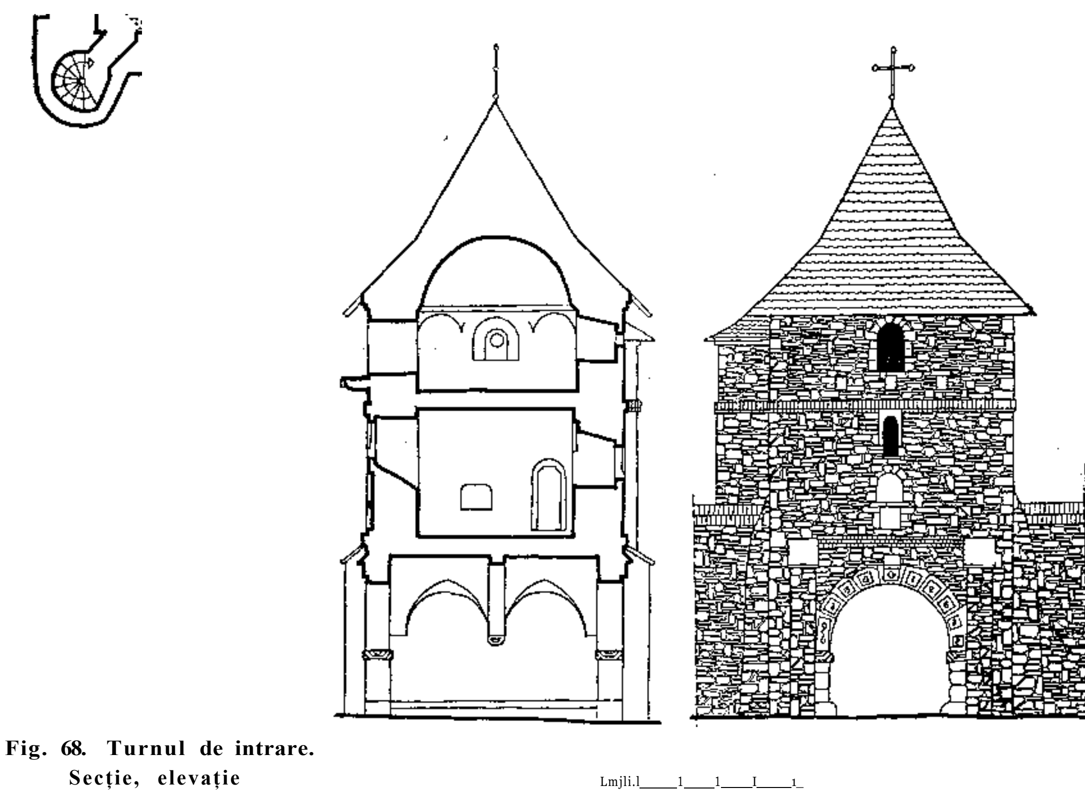

Fig. 68. Turnul de intrare. Secție, elevație

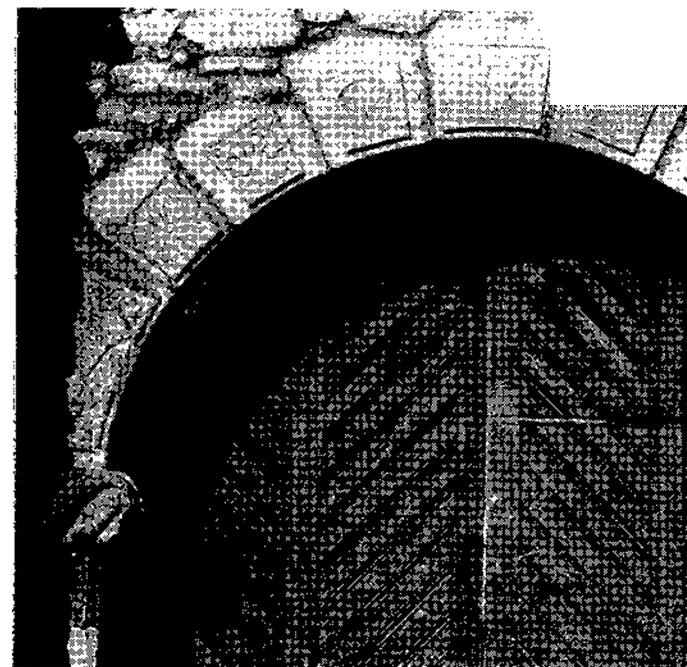

Fig. 69. Turnul de intrare. Arcada fațadei

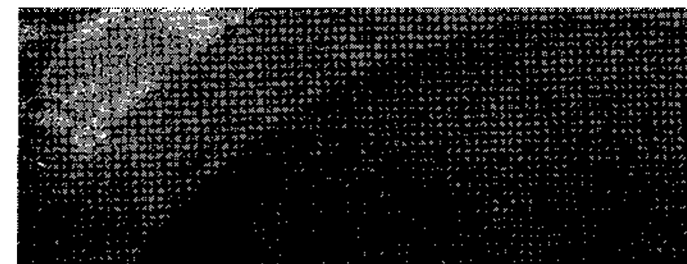

Fig. 70. Turnul de intrare. Arcada fațadei d

Fig. 71. Turnul de nord-est, văzut din exterior

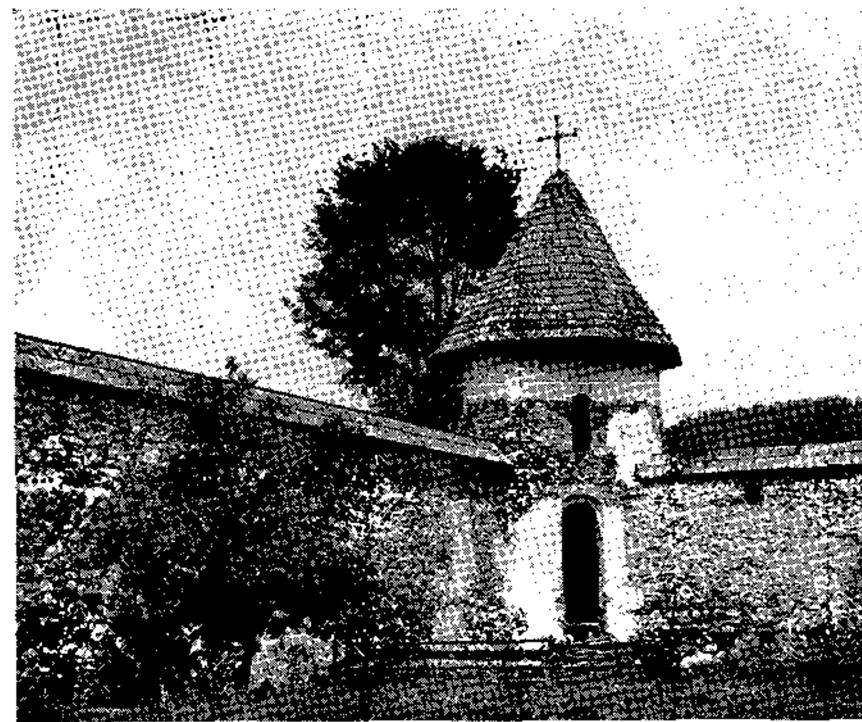

Fig. 72. Turnul de nord-est, văzut din curte

fiecare bolțar al arcadelor, sînt la fel cu cele de la Dragomirn
iar frînghia împletită de la console amintește tot de Dragomi

Interesante apar reprezentările de animale stilizate de
exterioare a intrării, în care se recunoaște, aproape caricaturiz
între coarne, precum și de pe bolțarul de naștere din stînga, d
care pare că înfățișează un leu.

Prezența acestor elemente sculptate, precum și brîiele de
comparate cu torsadele mormîntului din biserică și cu brîi
clisiarnița, arată că turnul de intrare datează din veacul X
probabil în vremea episcopului Efrem.

Turnul rotund din colțul de nord-est, cu teșitură spre
strucție din zidărie de piatră brută care cuprinde două încăp
părțite cu podea de lemn și luminate fiecare cu două ferest
exterior. Ușa de la parter a suferit prefaceri, fiind mărită.
cesibil decît printr-o scară mobilă de lemn.

Turnul ...

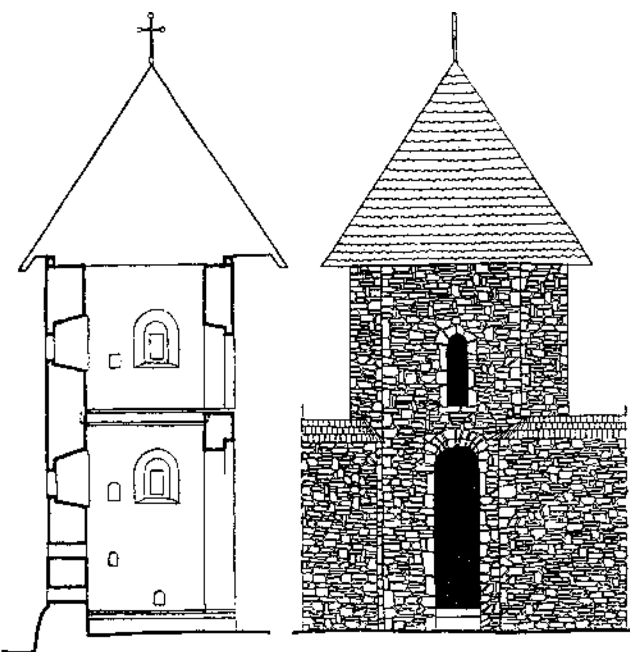

Fig. 74. Turnul-elopotniță de la sud-est, înainte de restaurare

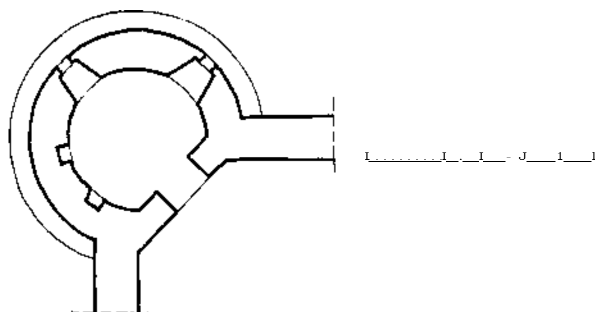
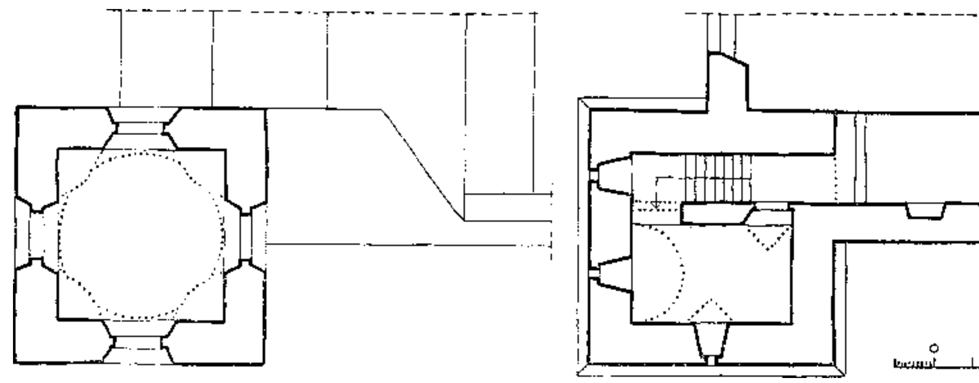

Fig. 73. Turnul de nord-est Plan, secție, elevație

şi un etaj. Parterul, împărţit în două, are o cameră cu boltă semicilindrică cu lunete deasupra uşii şi deasupra celor două fereastre şi o scară de lemn care, cotind pe două laturi, urcă la etajul clopotelor. Încăperea etajului în care se află scaunul de lemn masiv susţinînd clopotele are patru arcade mari deschise, cite una pe fiecare latură şi este boltită cu o calotă sferică sprijinită pe trompe de colţ.

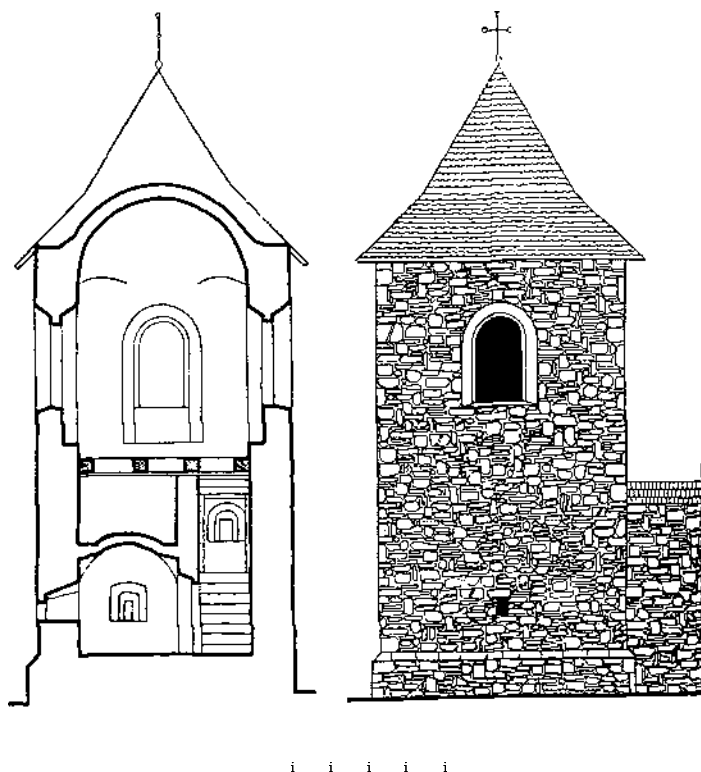

Fig. 76. Turnul-clopotniţă. Secţie, elevaţie

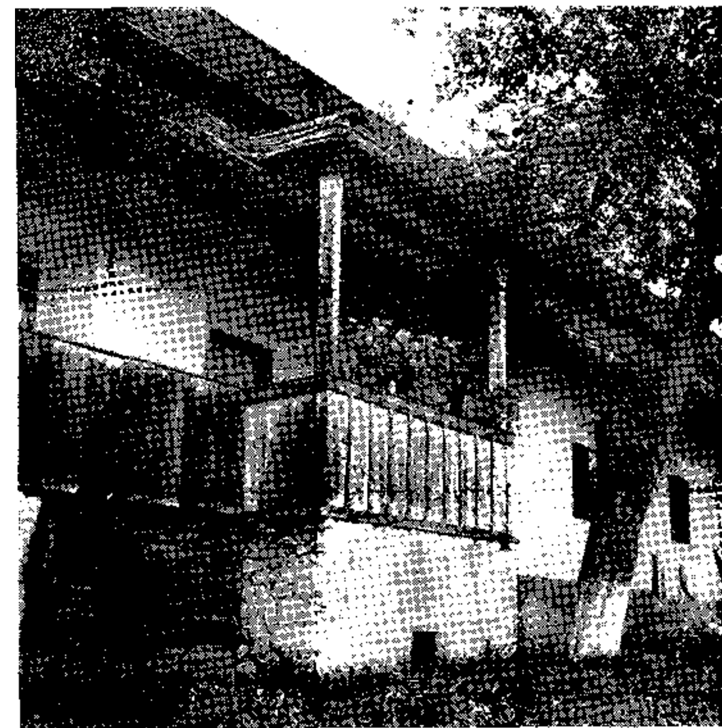

Fig. 77. Chiliile de pe latura sud, văzute din exteri

d) CHILIILE

Acest corp de clădire care înlocuieşte fostel sud a fost mult modificat în a doua jumătate a restructurat în 1934, nu prezintă un interes deosebit pe alocuri urme din vechea arhitectură, după cum rilor actuale cînd au apărut o fereastră veche cu an de lemn, păstrată intactă sub tencuiala nouă, prec în frescă deasupra uşii pridvorului dinspre curte.

Construcţia cu parter şi ziduri de piatră de a spre curte şi spre exterior o serie de încăperi nebo şi tavane de lemn sînt amenajate in interior, din capătul de est, sluj eşte ca biserică parohială a satu stăreţia cu ceardacuri de lemn în ambele faţade. care este mai vechi,, avea o uşă cu ancadrame

face parte inițial din zidărie, fiind probabil adus din altă parte şi care a fost scos acum spre a fi montat ca intrare Ia clisiarnița. Alte cîteva bucăți de piatră profilate mai sînt refolosite ca trepte la beci, dintre care un uşor decorat cu rozete şi profiluri în stilul veacului XVII.

Prin îndepărtarea tencuielilor care acopereau fațadele s-a putut constata că zidul de împrejmuire a fost dărîmat parțial atunci cînd s-a ridicat clădirea.

In afară de clădirile descrise, se mai găsesc în curtea mănăstirii, între biserică şi chilii, un pristol cu o cruce deasupra şi un puț adăpostit într-un chioşc de lemn, ambele construcții noi fără valoare artistică.

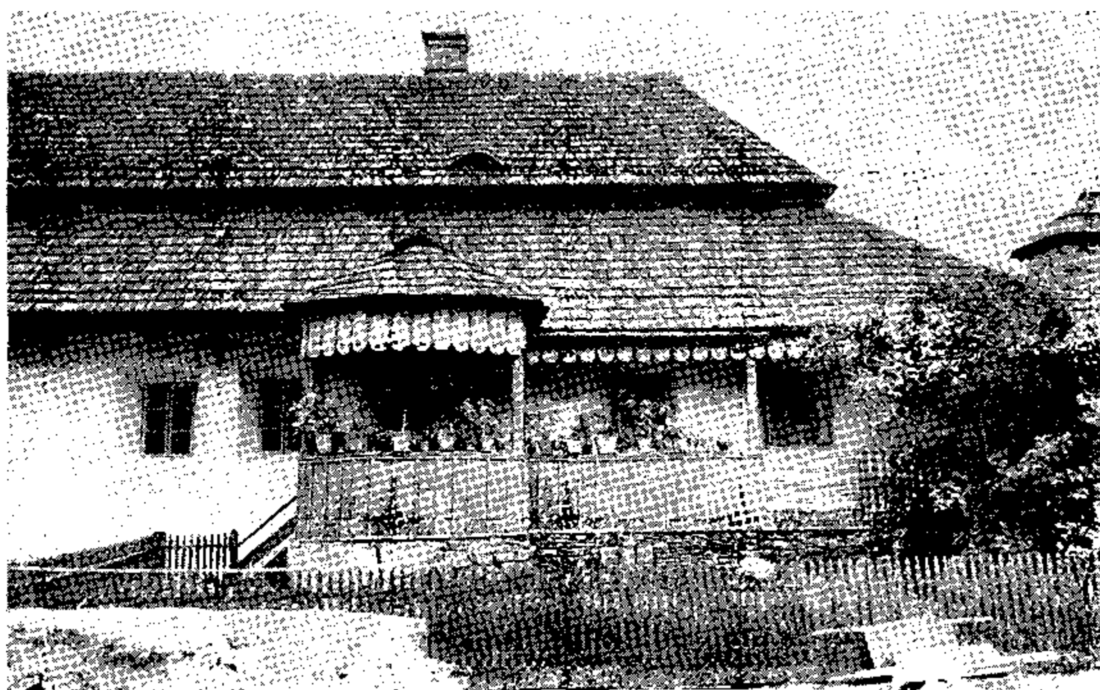

Fig. 78. Chiliile de pe latura sud, văzute din curte, înainte de restaurare

Fig. 79. Chiliile de pe latura sud. Arcada păstrin apărută după îndepărtarea tencuie

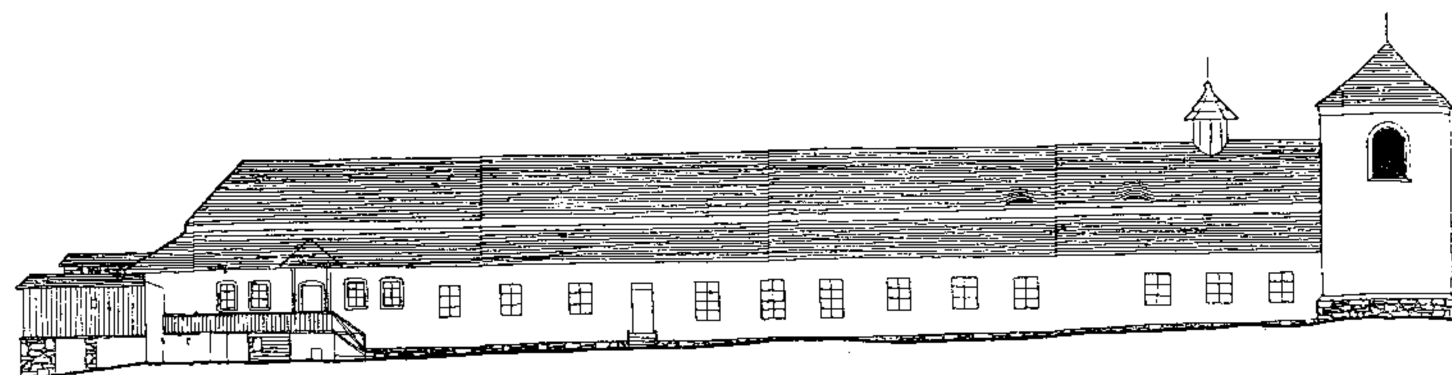

Fig. 80. Chiliile de pe latura sud. Fațada exterioară, înainte de restaurare

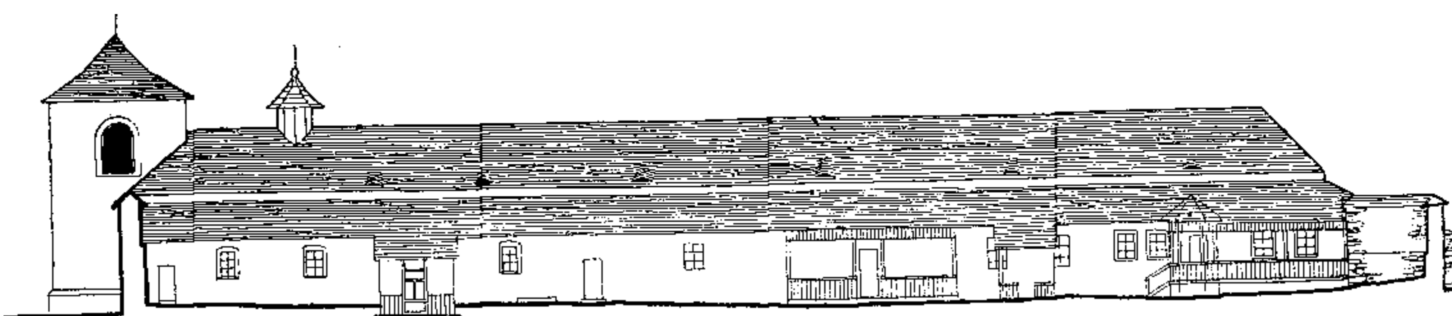
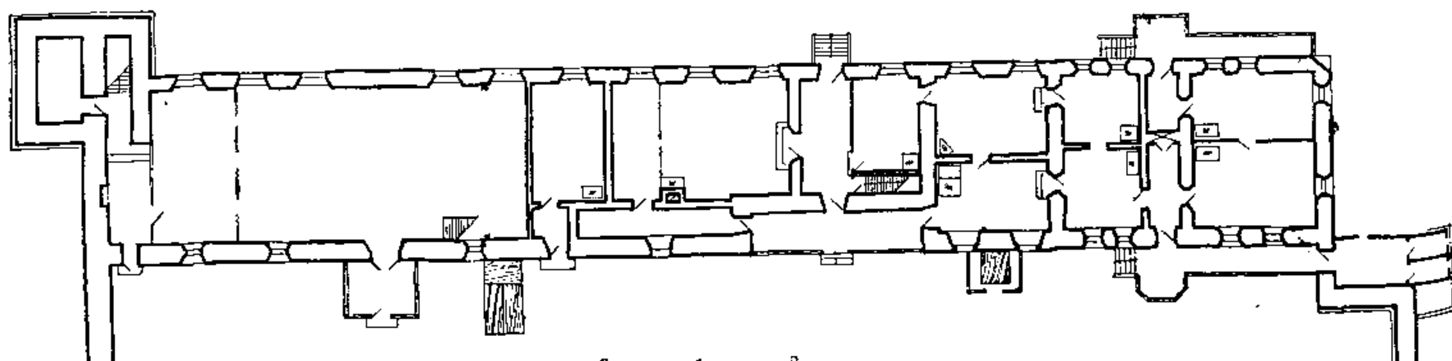

Fig. 81. Chiliile de pe latura sud. Fațada spre curte, înainte de restaurare

V. LUCRĂRILE

Din 1934, data ultimelor reparații, mănăstirii. Ruinele clisiarniței s… țate cu dispariția, iar zidurile incinte… țial căzute, dădeau o tristă impresie … sul monument de artă aflat în mijloc… gospodărești interioare — dărîmarea … unei locuințe — și unele lucrări de î… bisericii cu mortar de ciment sau sp… contribuit la accentuarea acestei lips…

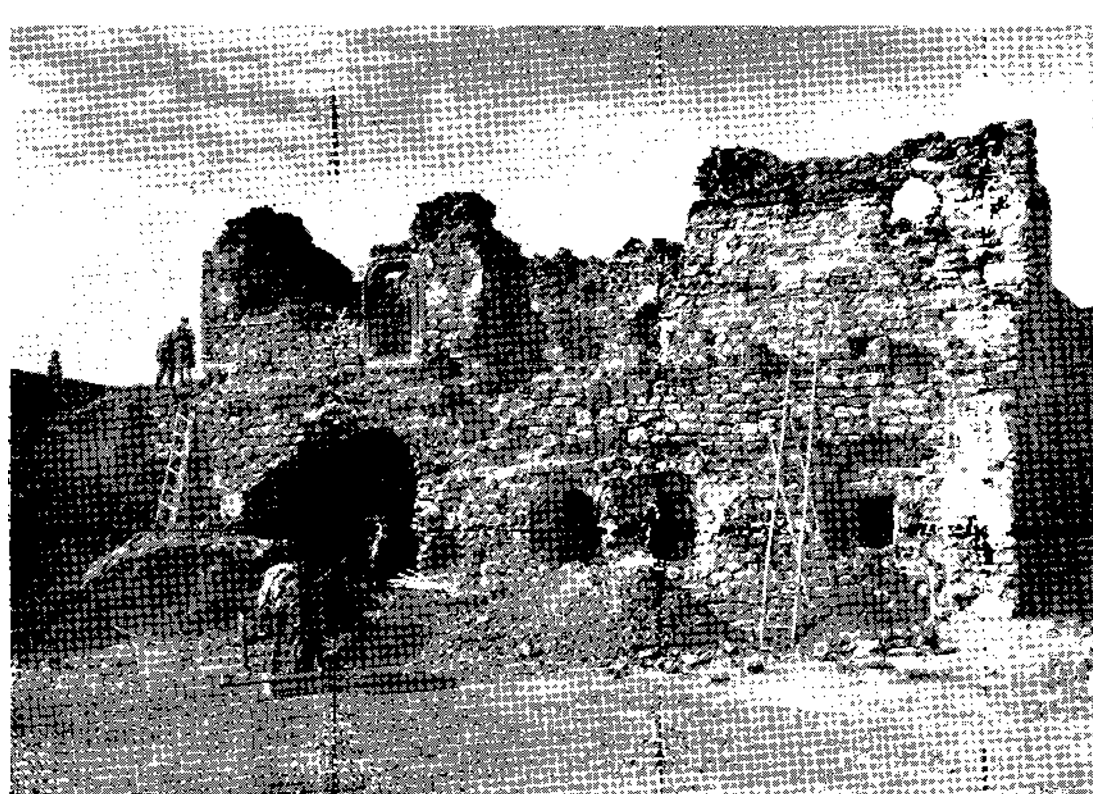
Pentru a pune capăt reparațiilor … rezultate din inițiative necontrolate, … rare generală a clădirilor mănăstirii … succesive

In 1954 s-au început lucrări de …

A fost îndepărtată tencuiala cu … impermeabil impiedicînd libera trec… deteriorind tencuielile la partea infe… Pentru activarea ventilației zidăria … aparentă. *

La acoperiș a fost refăcută între… ocazie s-a considerat necesară înlocu… acoperiș nou, cu streașină mare și cu … a ataca problema restaurării întregul… tabloul votiv, care ar fi atras reface… în foarte bună stare, s-a ameliorat s…

[1] **Proiectul a fost întocmit în cadrul … Central de Sistematizare a Orașelor și Regiu…**

Fg. 83. Clisiarnița la începerea lucrărilor de restaurare (1954)

înglobate în acoperişul actual. Au fost astfel scoase la iveală cîteva fragmente de pictură, dovedind că aceste baze fuseseră inițial aparente.

Refacerea acoperişului în vechile forme, cu transformarea streaşinei existente, astfel ca să asigure o mai bună apărare a picturii exterioare, rămîne însă programată pentru o etapă viitoare.

In 1955—1957 s-a executat restaurarea clisiarniței, după un proiect complet, întocmit pe baza cercetărilor arheologice premergătoare[1]. La începerea lucrărilor, ruinele, acoperite de bălării şi arbuşti, ale căror rădăcini dislocaseră zidăria, erau pe jumătate îngropate în pămîntul şi molozul ridicat cu anii împrejur. După efectuarea degajărilor a reieşit că parterul era păstrat aproape în întregime, cu excepția unei porțiuni de zidărie dispărută în dreptul fostei intrări.

[1] **Raportul asupra lucrărilor de degajare a ruinelor clisiarniței, efectuate în anul 1954 în cadrul colectivului de cercetări al Academiei R.P.R., şantierul arheologic Suceava, de Corina Nicolescu, este publicat în „Studii şi cercetări de Istorie veche", VI, 1955, nr. 3—4, p, 302—810, fig. 45-52.**

Fig. 84. Clisiarnița. Interiorul camerei 2 de la parter, după

Fig. 85. Clisiarnița. Interiorul camerei 3, după indepărtarea pămîntului

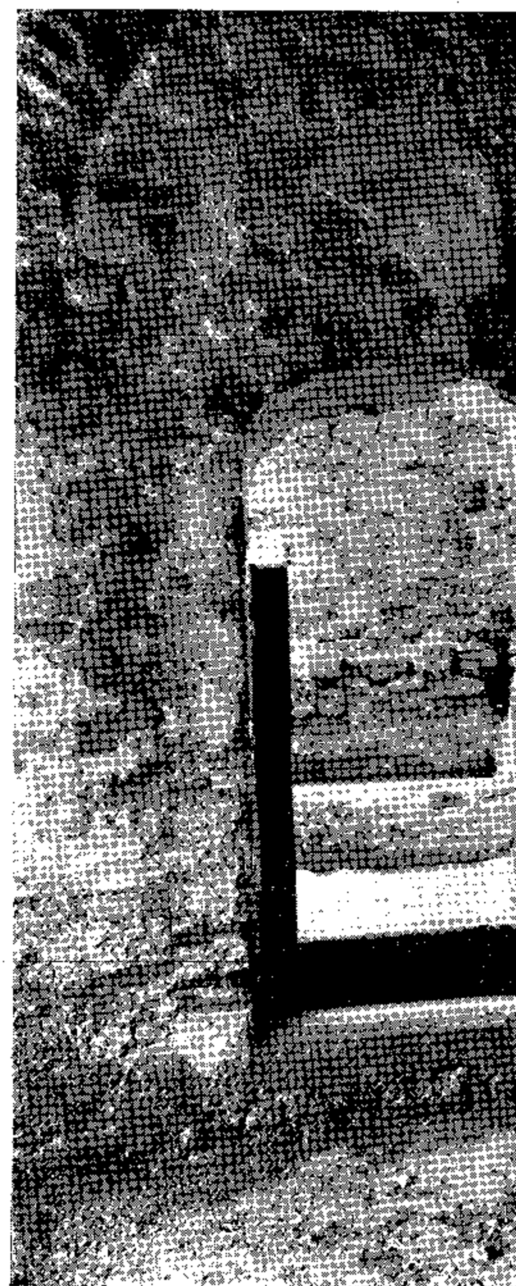

Fig. 86. Clisiarnița. Ușa de la parter, după

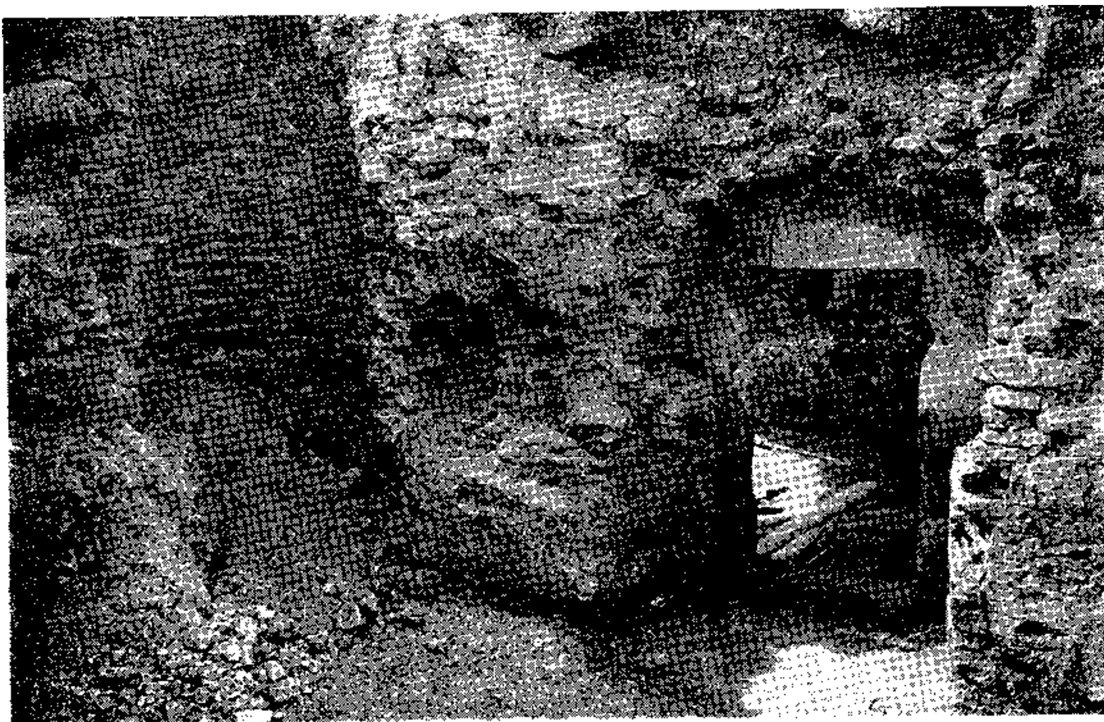

Fig. 87. Clisiarnița. Colțul de sud-vest al camerei 4 cu Jocul vetrei, în cursul săpăturilor

Fig. 89. Clisiarnița. Colțul de sud-est al camerei 4,

Fig. 90. Clisiarnița. Firidă din colțul de nord-est al camerei 4, în cursul săpăturilor

Fig. 91. Clisiarnița. Colțul de nord-est al camerei 3 de la etaj,

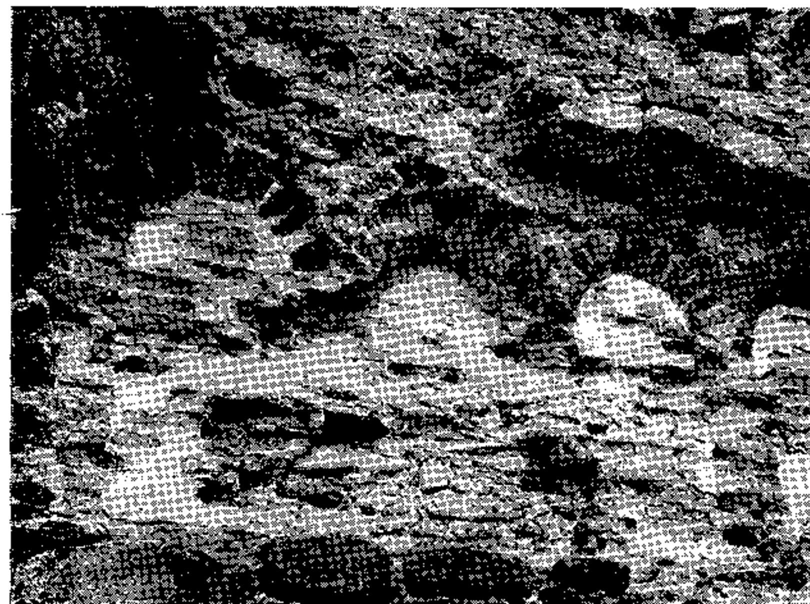

Fig. 93. Clisiarniţa. Treptele turnului scării, înainte de restaurare

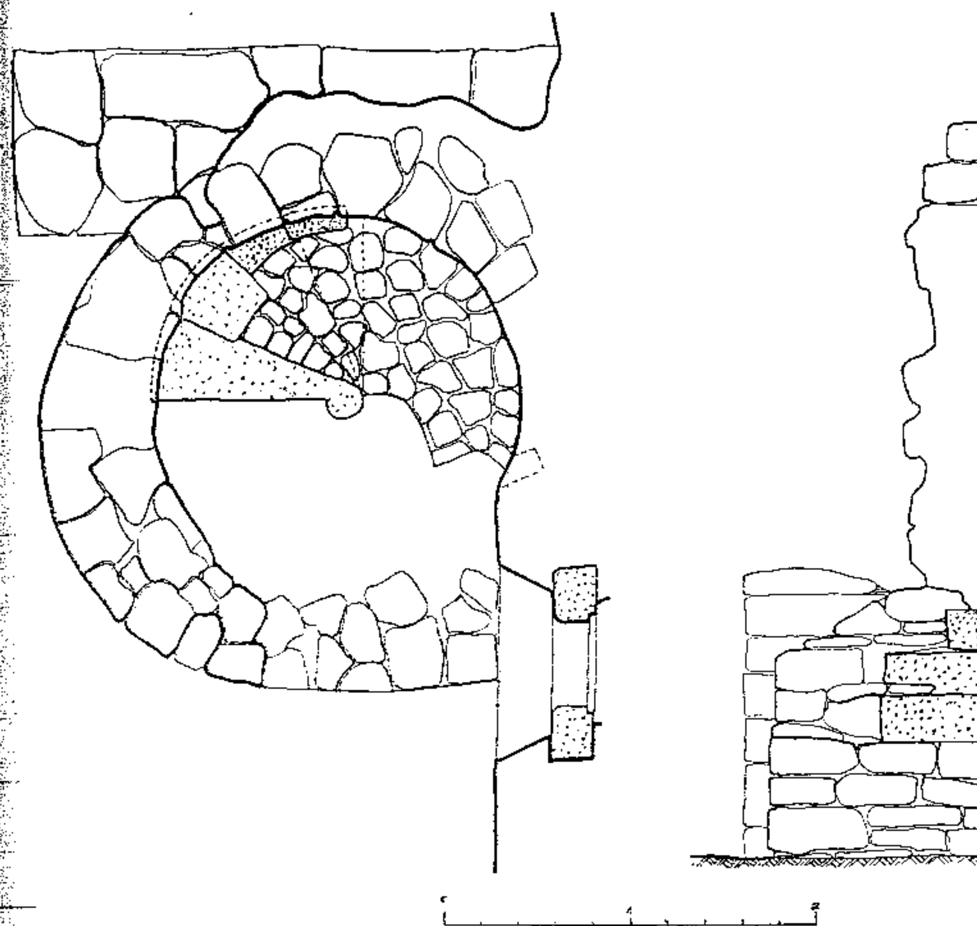

Fig. 94. Clisiarniţa. Treptele turnului scării, înainte de restaurare.

Fig. 93. Clisiarniţa acum 30 ani

Bolţile încăperilor interioare erau si ele parţial păstrate, puţind li uşor completate în părţile prăbuşite, prin cercetarea consolelor de pornire şi traseul arcelor vizibile în zidărie.

Nivelul pardoselii a fost determinat prin lespezile de piatră aflate încă în camera intrării[1] (nr. 3) şi prin pavajul exterior de bolovani de rîu întins de-a lungul clădirii pe o lărgime de 80 cm. Uşile interioare au fost găsite pe locul lor, cu ancadramentele de piatră profilate, crăpate, iar ferestrele, toate egale ca formă şi dimensiuni, mai păstrau încă ancadramentele originare la camerele 2 şi 5.

Lucrările de completare necesare pentru această parte a clădirii, cu excepţia uşii de intrare, nu au pus deci probleme în opera de restaurare.

La etaj însă, bolţile şi toată partea superioară a zidăriei, precum şi o bună parte din peretele faţadei, erau complet prăbuşite, răminind vizibilă numai distribuţia încăperilor interioare. Reconstituirea nu s-a putut face aci decît pe baza studiului unor fotografii mai vechi în care apar unele din elementele azi dispărute.

[1] **Pardoseala nouă a fost aţezatâ peste aceste lespezi, lăsate neatinse *fi* uşor de cercetat în caz de nevoie.**

Fig. **96.** Clisiarniţa după restaurare

Săpăturile au dezgropat şi baza turnului circular
terul cu etajul, scoţînd La iveală primele două trepte
pe locul lor. Vechiul strat de tencuială văruită a faţad
zidăria scării şi faţadă, a dovedit că această scară, al
strucţia veche, a fost adăugată ulterior.

în acest loc au fost dezgropate şi cîteva fragme
sau profilate, provenind poate de la vechea uşă de int
teracotă smălţuită de culoare verde.

Faţada nu a putut fi refăcută în întregime dup
dispariţiei unor elemente — balcon, cornişă, uşi — înc
vechile fotografii. Fragmentele de brîie în zimţi p
consolele de piatră indicînd existenţa unui balcon [1], anc
existente, nişele hramului şi pisaniei de deasupra intrăril
şi vechile fotografii au ajutat insă la restaurarea ei.

[1] **Consolele de 2 m lungime, 43 cm grosime si 45 cm înălţime
in zidăria etajului, sprijinite]a mijloc pe retragerea zjdului intr
afară cu circa 50 cm la celălalt capăt. Din ele se mai păstrau 4
insă toate cu capetele exterioare retezate. Pentru reconstruirea
solele aflate la etajul turnului intrării.**

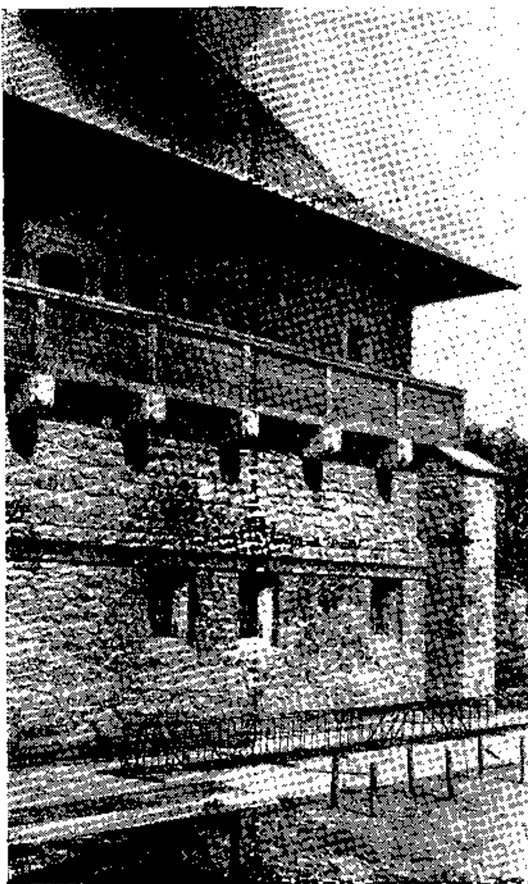

Fig. 97. Clisiarniţa după restaurare

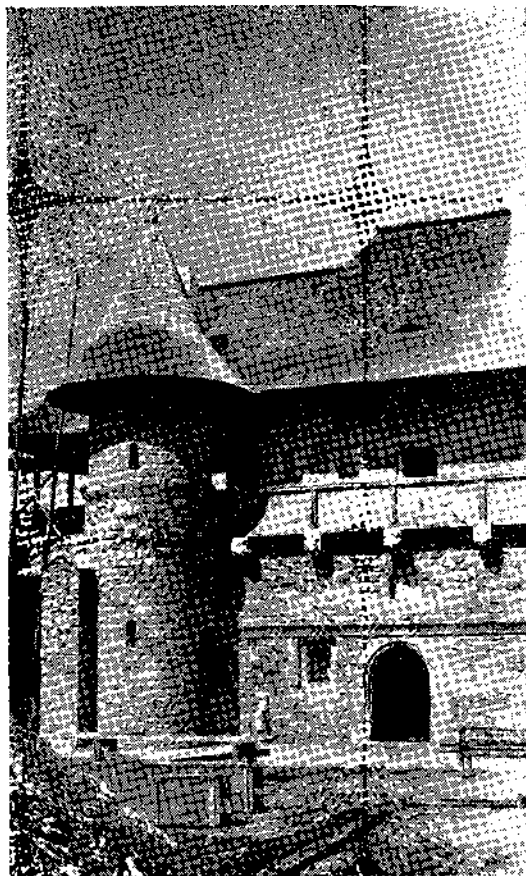

Fig. 98. Clisiarniţa după restaurare

In ceea ce priveşte paramentul, cu toate că a reieşit că era tencuit şi văruit, s-a hotărît menţinerea materialului aparent pentru a nu se mai acoperi frumoasa zidărie de piatră apărută de pe urma căderii tencuielii.

Consolidarea clădirii a necesitat folosirea în mare măsură a betonului armat introdus în structura zidăriei, din cauza proastei stări in care se aflau pereţii şi bolţile[1] şi din cauza unor vicii de construcţie[2], descoperite în cursul lucrărilor.

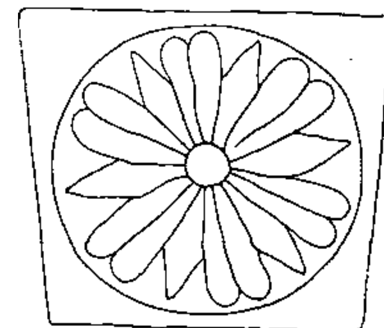
[1] **Bolta camerei intrării era atît de roasă de umezeală, încît a trebuit să [ie dărîmată ţi r acută**

[2] **Studiul construcţiei a descoperit că unele ziduri exterioare şi interioare ale etajului (şi anume cel de vest şi cel intermediar dintre camerele de est) se găsesc aşezate direct pe bolţi şi nu se suprapun zidurilor parterului; aceste vicii de construcţie întilmte des la vechile noastre clădiri se explică fie prin insuficienta pregătire tehnică a meşterilor, fie prin încrederea pe care aceştia o aveau în priza puternică a mortarului şi în armătura grinzilor de lemn aşezate două cîte două şi înecate în grosimea zidăriei la diferite niveluri.**

Astăzi restaurarea clisiarniţei este aproape termi
a se reda monumentului decît parţial vechile forme
elemente dispărute, s-a realizat totuşi scopul principal, a
şi redarea în folosinţă a acestui monument de arhitec

Zidul de împrejmuire şi turnurile au fost curăţite
rămase pe alocuri şi apoi rostuite şi lăsate aparente,
înfăţişare cu restul zidăriei aparente de pe laturile no

Chiliile care fac obiectul lucrărilor în curs de
interioare au fost transformate radical încă în 193
distribuţie interioară mai potrivită nevoilor actuale al
ocazie s-a constatat că paramentul exterior. în urma î
este lucrat frumos în piatră brută putînd fi lăsat apa
eliminare a tencuielii se va obţine astfel o unitate în
curţii, necesară pentru o mai bună punere in valoare
biserica lui Petru Rareş.

VI. MOBILIERUL

Moldovița este printre puținele mănăstiri, în afară de Putna, Voroneț, Sucevița și Dragomirna, unde se mai păstrează unele dintre prețioasele obiecte care odinioară constituiau cadrul interior. Ansamblul mobilierului încă existent și cele două broderii din epoca lui Ștefan cel Mare sînt mărturiile luxului rafinat cu care era decorat odinioară interiorul unui astfel de lăcaș religios.

In biserica principală a mănăstirii se păstrează în bună stare întregul mobilier sculptat și policromat, de o deosebită valoare artistică. El datează din două perioade deosebite. Stranele mai mari și mai bogat decorate din naos și scaunul zis al lui Petru Rareș, cît și o parte dintre stranele pronaosului sînt de la mijlocul veacului XVI, iar timpla mare a bisericii, fragmentele de tîmplă, mai redusă ca proporții, păstrate în pronaos și cele două tetrapodii din naos sînt de la sfîrșitul secolului XVI și începutul secolului XVII.

Piesa cea mai valoroasă din acest ansamblu este scaunul domnesc zis al lui Petru Rareș, care este deosebit de celelalte strane nu numai prin proporțiile sale mai mari[1], dar mai ales prin bogăția și raritatea ornamentelor sculptate. Ca structură generală scaunul domnesc este deosebit de strane prin înălțime și mai ales prin dezvoltarea dată spetezei, terminată în semicerc, cu un șir de bumbi strujiți. Ca formă el se aseamănă cu scaunele domnești sau arhierești păstrate la Voroneț (atribuite lui Ștefan cel Mare și mitropolitului Grigore Roșea) și Probota (scaunul atribuit lui Petru Rareș)[2]. Decorația scaunului de la Moldovița este însă mai bogată și diferită de aceea de la scaunele citate mai sus.

In genere, mobilierul păstrat în Moldova din această perioadă atestă existența a trei sisteme diferite de ornamentație, care de multe ori apar folosite în egală măsură, chiar la aceeași piesă de mobilier. O astfel de decorație se găsește și la scaunul lui Rareș. Pe spetează, în partea superioară, domină o rozetă mare,

4~

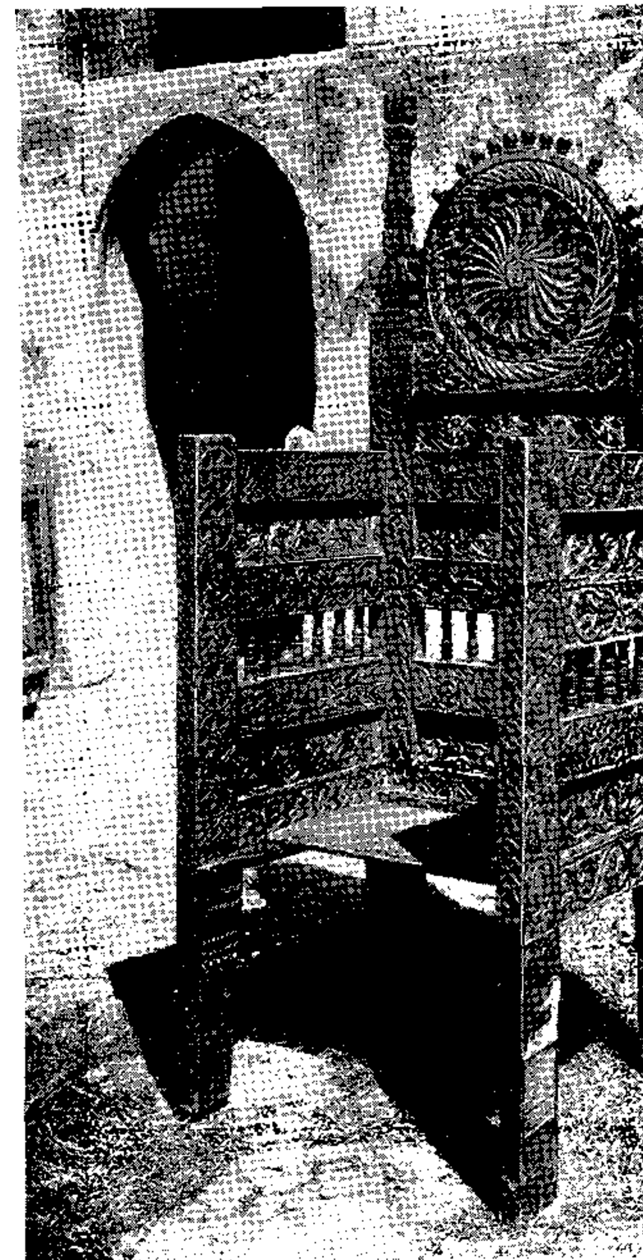

Fig. 99. Scaunul lui Petru Hareț

[1] înălțimea maximă a spetezei 2,00 m; înălțimea părților laterale 1,24 m; lățimea brațe-

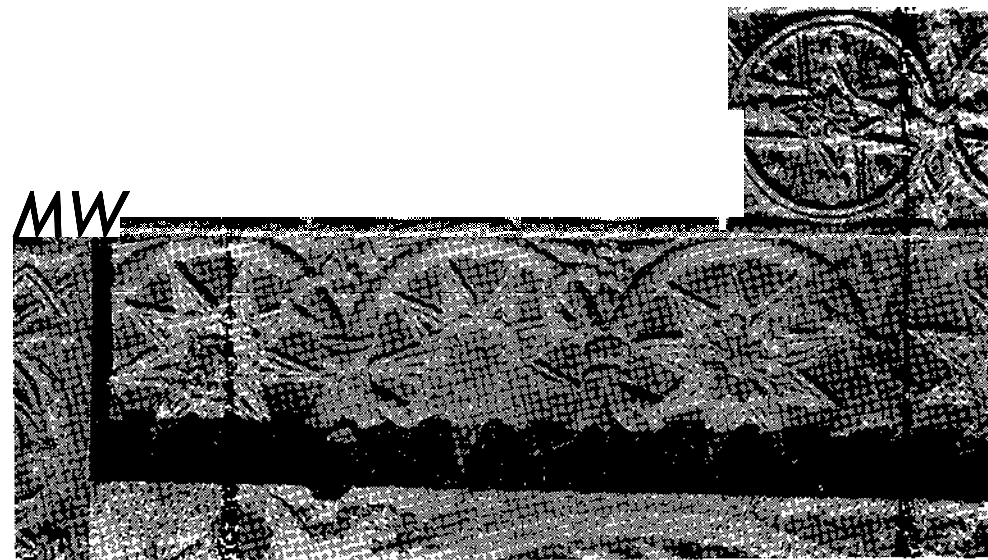

Fig. 100. Scaunul lui Petru Rareş. Detaliu

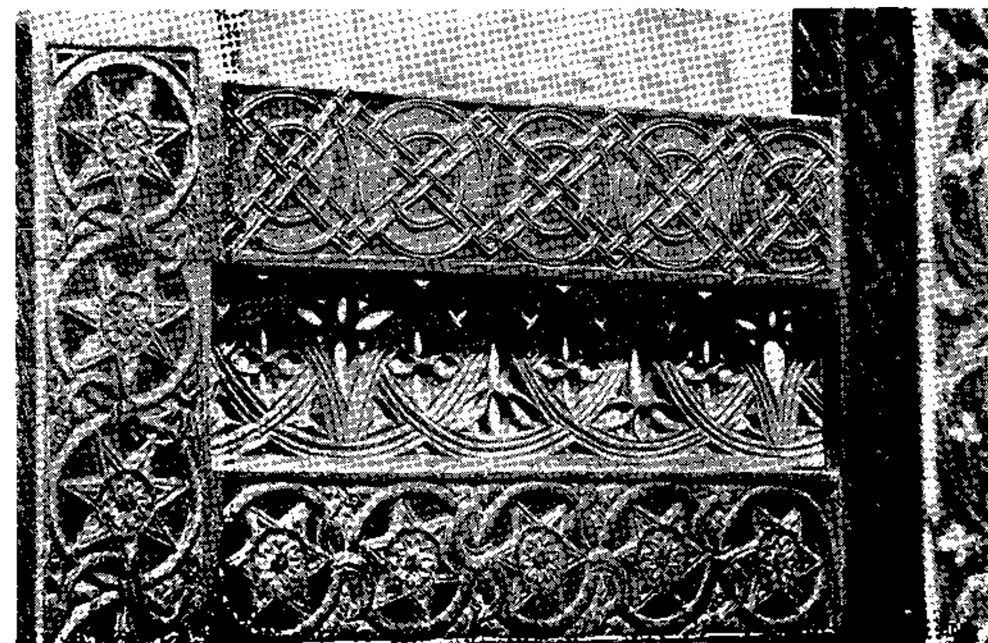

Fig. 101. Scaunul lui Petru Rareş. Detaliu

formată din îmbinarea unei rozete cu o roză a vînturilor reliefat puternic, în frînghie răsucită. în centrul ei este z lion bustul Maicii Domnului, iar pe colţurile de jos, la zetei săpată în lemn apare stema Moldovei redusă doar la sau o stea între coarne.

Această decoraţie a spetezei, cît şi grupul de motiv duri de îmbinare a stelei, se leagă de repertoriul cuno Roata, roza vînturilor, steaua, triunghiul, căpriorii etc care se întîlnesc utilizate pînă azi în sculptura popular tice atît ceramicei cit şi mobilierului moldovenesc din sec

A doua categorie de motive de pe scaunul de la împletiturile, unele mai simple, linii frînte împletite sau motivul tresei şi al «entrelac»-ului, altele însă sînt îmbi crucifere. Acestea sint caracteristice decoraţiei sculptate, Georgia şi Armenia—-de unde prin intermediul meşterilo neşti sau la mănăstiri s-au împămîntenit şi la noi. Prin de la Moldoviţa se leagă de celelalte scaune amintite ma Probota, la care însă decorul este constituit mai ales din

A treia grupă şi cea mai bogată este formată de m meandrice, cu semipalmete prinse în golurile create de o de brad, frunze de iederă, acant îmbinat cu panglici, «en aceleaşi ca ideie, dar intr-o continuă varietate de compoz raţia scaunului domnesc şi împodobesc şi stranele păstr Aceste elemente vegetale, dintre care unele de circulaţie cît şi artei apusene romanice, apar la mobilierul de la M ticularităţi în tratare, care-i dau personalitate şi originali

Pe spetezele stranelor din naos se observă încă o de motive gotice între care sînt caracteristice frizele form triunghiuri sau romburi cu laturile în segment de cerc stele, frunze de ferigă etc. Un fragment sculptat, poate to la corul bisericii Mediaş, poartă motive foarte asemănătoa din naosul Moldovitei.

Tehnica în care sînt lucrate toate aceste motive este abia sensibil, în care toate liniile sînt curbe, sinuoase, ia catifelate. Mobilierul de la Voroneţ, Humor sau Buhalni ales motivele de tradiţie populară, este lucrat asemenea în unghiuri şi faţete, cunoseîndu-se urmele de daltă şi cuţ

' **I. D, Ştefănescu,** ***L'ei-olution de la peinture religieuse en*** **Paris, 1928, p. 37.**

O serie de discuri dc ceramică care decorează faţadele biserici Bălineşli, Neamţ etc. şi de [a Cetatea Sucevei sînt decorate cu acest cile dc decoraţie interioară din palatul domnesc de la Hîrlâu.

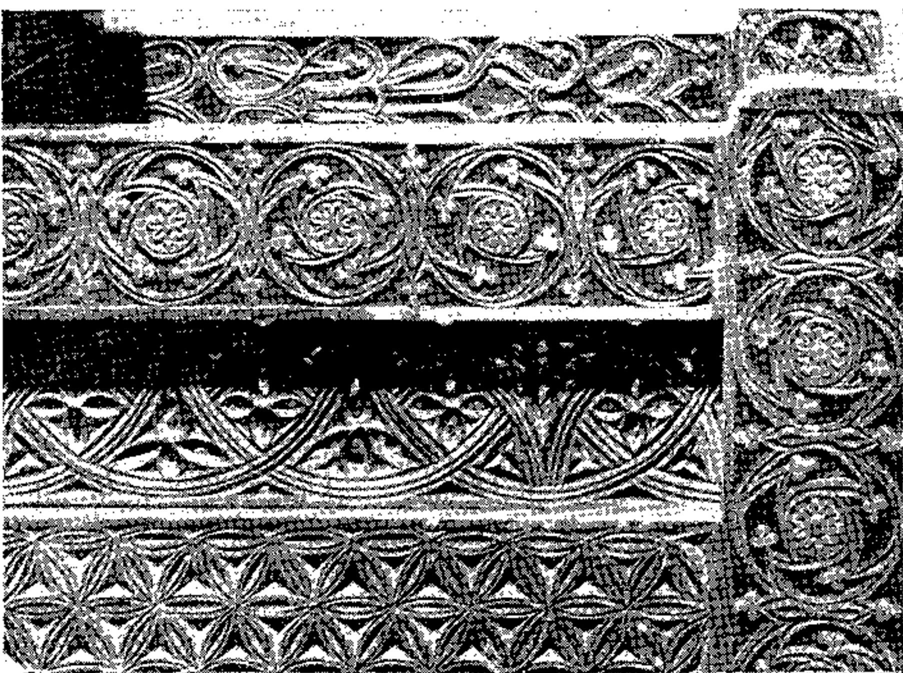
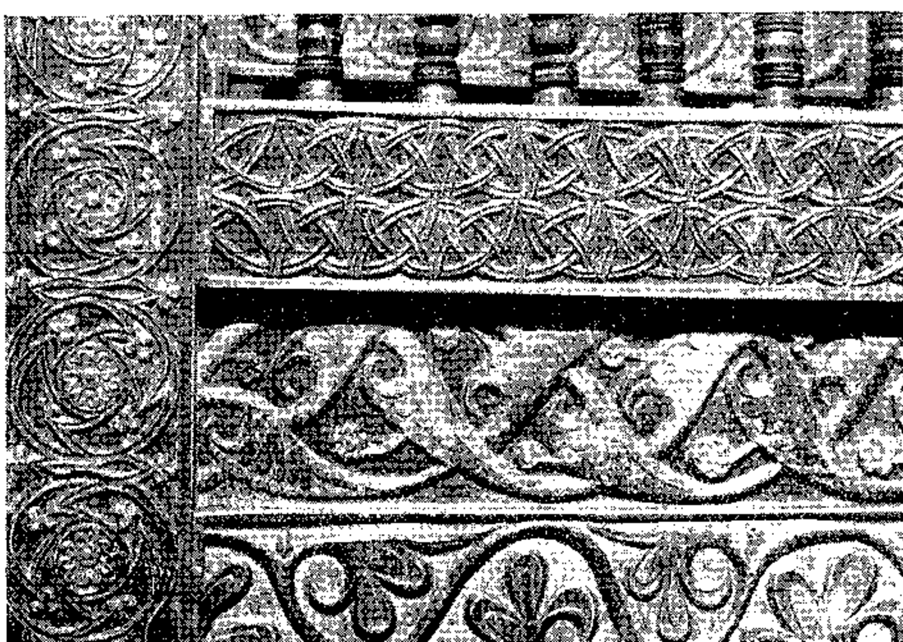

Fig 102. Scaunul lui Petru Rareş. Detaliu

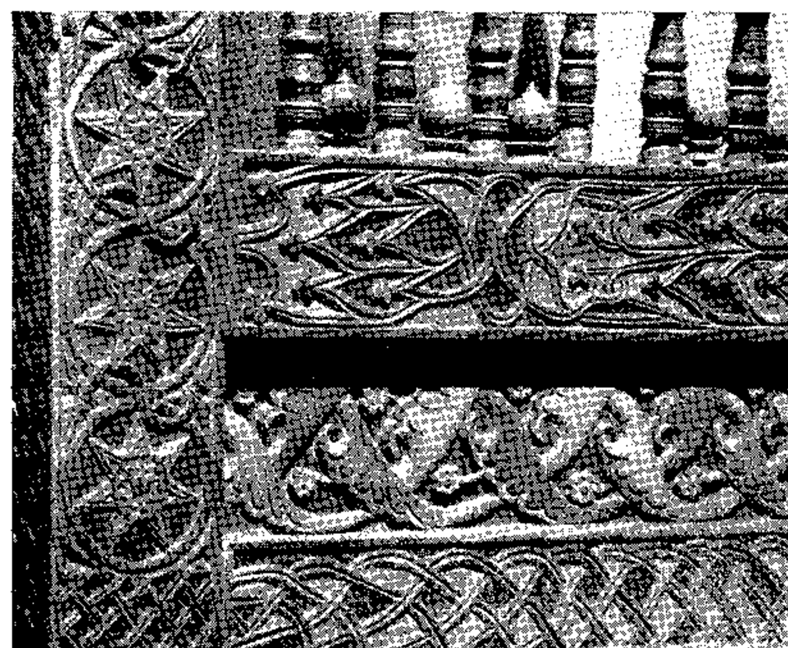
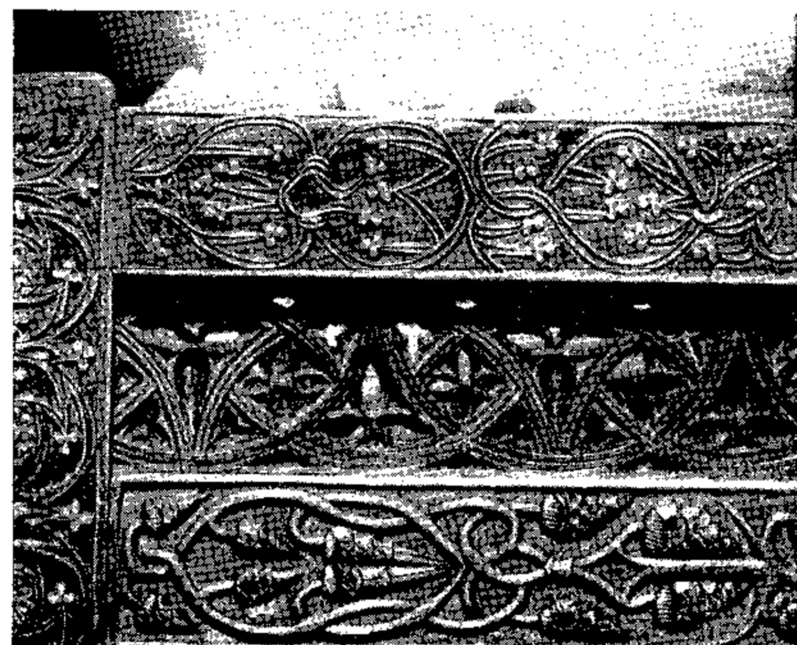

Fig. 104. Scaunul lui Petru Rareş. Detaliu

de la Moldovița însă amintește modelarea și este legată de tradiția orientală a sculpturii în lemn. Pe cînd la mobilierul celorlalte mănăstiri, de la Voroneț, Humor și Buhalnița, meșterii de țară au utilizat tehnica motivelor cunoscute lor, acelea pe care le făceau pe furci, bîte sau fluiere, la Moldovița motivele sînt înrudite mai mult cu acelea din sculptura pietrelor de mormînt, a picturii și a ceramicei ornamentale. Asemănarea mai ales cu unele motive din pictură, pe care le folosește des chiar zugravul Moldoviței, merge de altfel mai departe prin aplicarea culorilor la acest gen de sculptură. Mobilierul de tradiție populară este necolorat, menținîndu-se culoarea naturală a lemnului de nuc, păr sau stejar patinat. La Moldovița și pe unele strane de la Voroneț, peste un strat fin de preparație din stuc, s-a utilizat un fond roșu cinabru și albastru cobalt pe care intervine aurul, care dă astfel sculpturii mai multă căldură și strălucire. Policromia, care constituie o caracteristică a mobilierului oriental, este folosită și în Țara Romînească, pe ușile de la Cotmeana, de la începutul secolului XV. înrudirea între mobilierul moldovenesc și ușile de la Cotmeana este vădită chiar în compoziția și natura motivelor, dovedind o origină comună, care poate fi pusă în legătură cu influențe aduse de meșteri formați în atelierele armene și georgiene

In afară de scaunul domnesc al lui Rareș, asupra căruia s-a insistat mai mult, fiind o adevărata sinteză a ornamentației moldovenești din sec. XVI, merită semnalate și stranele mai simple dar interesante. Pe unele dintre ele, decorația este compusă dintr-o margaretă dispusă în mijlocul spetezei și o friză longitudinală în partea ei de jos, cu motivele gotice amintite, întîlnite și în sculptura unor pietre de mormînt[2].

Pe alte strane, legate cîte trei printr-o spetează făcută din aceeași scîndură, apar mai ales motive vegetale în care domină palmeta de pe pietrele de mormînt. Sculptura acestor strane pare a fi fost necolorată, patina vremii i-a dat însă o căldură și o catifelare deosebite, amintind parcă frăgezimea plantelor cu care sînt decorate.

Un alt grup de sculpturi interesante, care se deosebesc însă de celelalte și aparțin începutului secolului XVII, sînt cele două tetrapodii din naos și fragmentul de tîmplă așezat acum deasupra intrării pronaosului.

Tetrapodiile[3] de forma unui trunchi de piramidă cu opt laturi sînt sculptate de sus și pînă jos. Fiecare tăblie este încadrată de cîte trei ciubuce în trei

[1] Palmetele stilizate de pe ușa de la Cotmeana se repetă aproape identic pe un iconostas de la Probota, azi la Muzeul de Artă al R.P.R., — Secția Feudală, și pe plăci de ceramică de decorație interioară din palatul de la Hîrjău — din aceeași colecție.

[2] Astfel de motive gotice compuse din trifoiul închis în cercuri sau triunghiuri cu laturile în segment de cerc apar în sculptura unei pietre de mormînt din biserica Precista de la Bacău, din epoca lui Ștefan (G. Balș, Bisericile *lui Ștefan cel Mare,* p, 282 —283, fig. 471). Părțile laterale ale sarcofagului Măriei de Mangup dc la Putna și al doamnei Ana la Bistrița sînt la fel decorate. Același motiv apare și pe balustrada pridvorului bisericii din Bălinești sau pe balustrada încastrată astăzi în fața bisericii Sf. Ioan din Piatra Neamț. în lemn, motive asemănătoare se păstrează pe o ușă sculptată dintr-o veche casă din orașul ardelenesc Bistrița, datînd din anul 1480. V. Rotii. *Die deutsche Kunst in Siebenburgen,* Berlin, 1934, fig. 190.

[3] înălțimea 1,03 m; diametrul sus 0,70 m; o latură 0,30 — 0,26 m.

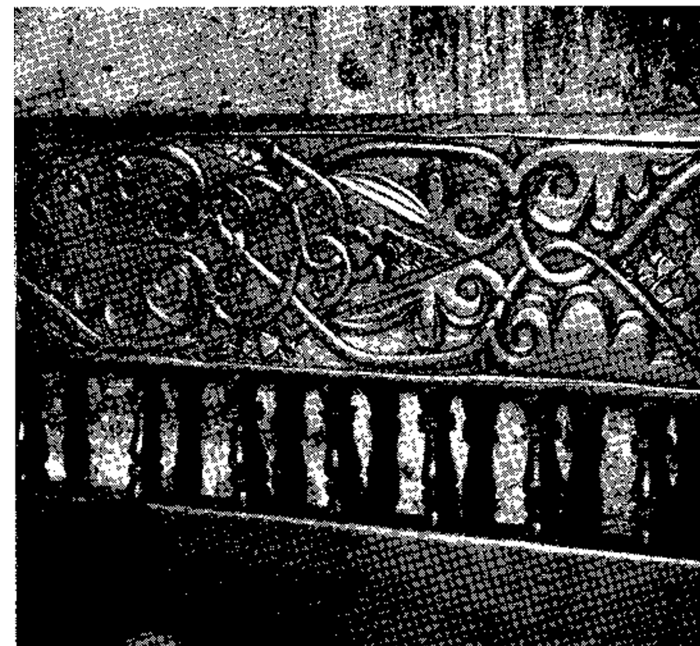

Fig. 106. Strană din naos. Detaliu

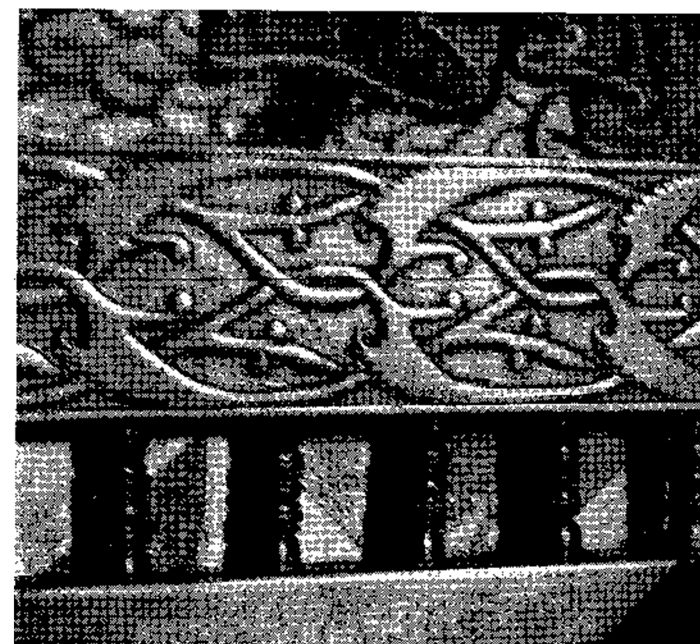

Fig. 107. Strană din naos. Detaliu

plane diferite, cel de la mijloc fiind mai reliefat decît celelalte, şi este împărţită în două panouri. Motivele exclusiv vegetale amintesc pe acelea ale stofelor orientale — vrejuri împletite, care cresc din vase, încadrînd fructe de rodii, flori de garoafe etc. Ele sînt tipice pentru decoraţia tot mai bogată şi complicată a epocii —- şi amintesc foarte îndeaproape ornamentele pietrelor de mormînt chiar de la Moldoviţa şi de aiurea, precum şi pe aceea a plăcilor de sobă. Cu aceleaşi motive este decorată şi grinda de tîmplă colorată, care prin proporţiile ei pare să fi aparţinut desigur unui mic paraclis adăpostit într-o încăpere a turnului de intrare sau în casa domnească[1] (clisiarniţa).

[1] **Lungimea 2,35 m; lăţimea 0'125 m; lăţimea maximă 0,32 m.**

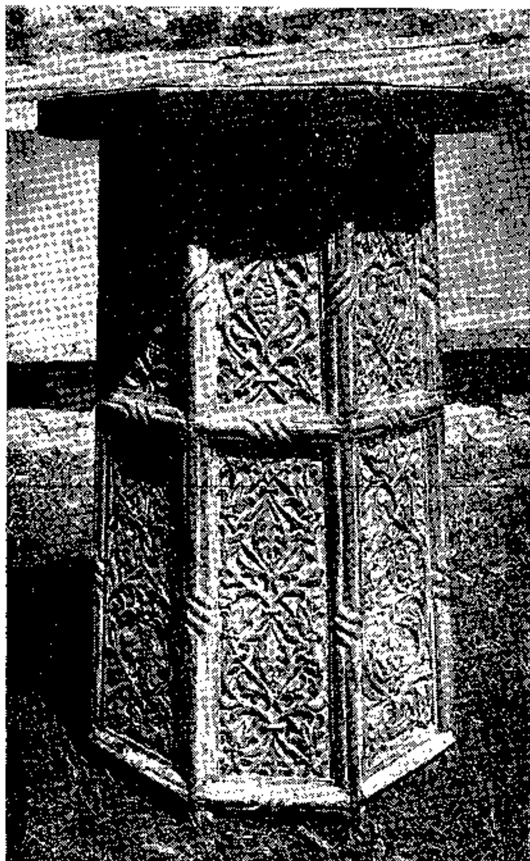

Fig. 108. Tetrapod sculptat din secolul XVII

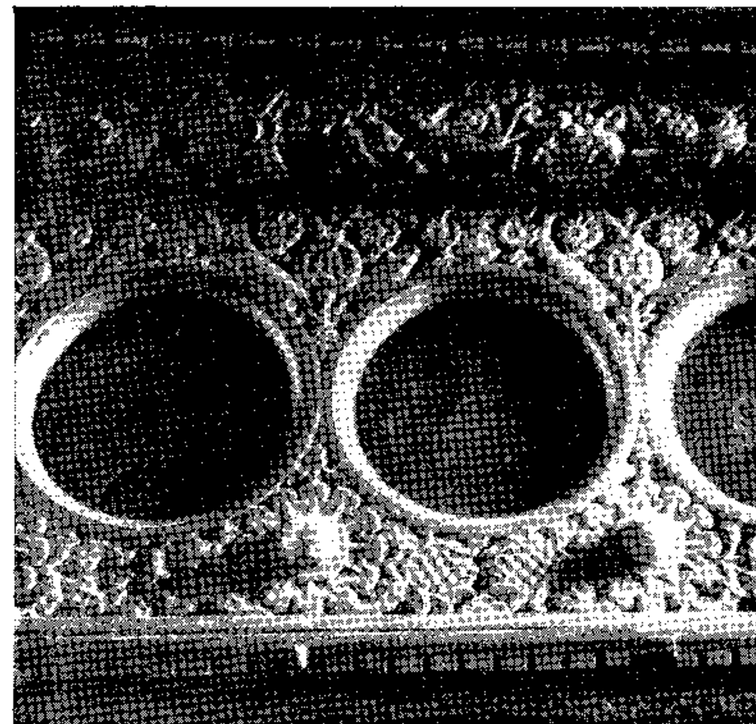

Fig. 109. Detaliu de tîrr.plă

Cu toate că motivele vegetale sînt folosite şi aici
şi tratarea lor faţă de cele anterioare. Bogăţia lor, te
un colţişor liber nelucrat, duc la confuzie şi la înc
dintîi fiecare element al motivului, chiar tratat izolat,
rămîne valoroasă numai compoziţia în ansamblul ei.
niilor însă au dispărut. Policromia se foloseşte din
domină aurul, care în celelalte cazuri era chemat mai
pună în valoare perfecţia liniei.

Meşterii de la Moldoviţa au lucrat mobilier şi
Moldovei; ei erau legaţi desigur de activitatea lui Efre
Astfel, la Suceviţa se păstrează un tetrapod aproape
doviţa, părînd să fie lucrat chiar de aceeaşi mînă.

O ultimă piesă de mobilier de un interes artist
analog pliant cu crestături pe margine şi cu partea de
o inscripţie zugrăvită în alb, în care se arată că a fos
tasie al Rădăuţilor la 1659 (7157).

Tîmpla mare[1] a bisericii are o bogată decorație vegetală, in care sînt împletite şi păsărele grațioase. Ea se aseamănă ca motive cu tetrapodiile descrise mai sus, iar păsările prin eleganța mişcărilor lor amintesc de cele pictate pe benzile decorative de pe fațada de sud a Voronețului. Ele apar ca un element nou, neîntîlnit în sculptură decit pe piatra de mormînt a Măriei de Mangup.

Pentru bogăția sa şi pentru varietatea motivelor utilizate, întregul mobilier de la Moldovița constituie o adevărată arhivă nesecată de studiu a ornamentației care se utiliza în Moldova din secolul XV pînă în secolul XVII.

i V. cap. VII, nr. 17.

VIL INSCRIPȚIILE MĂNĂ

a) Pisaniile şi inscripțiile construcțiilor

1. *Pisania bisericii,* aşezată pe peretele de sud, in ciubuce şi două mici scuturi de o parte şi de a mea 0,55 m) (în limba slavonă).

[**35,** p. 187—188; **2,** p. 36]

2- Inscripție zugrăvită deasupra uşii de intrare dint limba slavonă).

[**35,** p. 188; **32,** p. 13—14]

3. *Pisania clisiarniței.* In urma restaurării acestei cl la etaj deasupra intrării acesteia (în limba slavo

(**35,** p. 195—193]

b) Inscripțiile pietrelor de mormînt

4. *Piatră de mormînt* din pronaos, latura de nord, gimea 1,39 m, lățimea 0,65 m) (în limba slavon

[**35,** p. 193—194]

5. Inscripţie de pe cadrul de piatră al baldachi Rădăuților, 1609—-1614), de pe latura de nord a

[**35,** p. 189—190]

6. Jnscripfie de pe piatra de mormînt a episcopul dachin (lungimea 1,41 m, lățimea 0,62—0,54 m, slavonă).

[**35,** p. 190, nr. III, fig. 23]

[1] **Cifrele negre din parantszele drepte sînt trimiteri la b**

7. *Inscripție* de pe piatra de mormînt așezată în pronaos, pe latura sudică (lungimea 1,24 m, lățimea 0,46—0,44 m, grosimea 0,05 m) (în limba slavonă).

[35, p. 191]

8. *Piatră de mormînt* din pronaos, pe latura de sud, sub fereastră, în grosimea zidului (lungimea 1,25 m, lățimea 0,33—0,31 m, grosimea 0,50 m) (în limba slavonă).

[35, p. 192]

9. Piatră *de mormînt* așezată pe latura sudică a pronaosului {lungimea 1,35 m, lățimea 0,63—0,53 m, grosimea 0,08 m) (în limba-slavonă).

[35, p. 192—193]

10. *Piatră de mormînt* din pridvor, colțul sud-estic (lungimea 1,29 m, lățimea 0,58—0,49 m).

[35, p. 194, nr. IX]

11. *Piatră de mormînt în* pronaos, nord {lungimea 1,31 m, lățimea 0,47—0,36 m, grosimea 0,07 m) (în limba slavonă).

[35, p. 193]

12. *Piatră de mormînt* pe latura vestică a pridvorului (lungimea 1,35 m, lățimea 0,54 m) (în limba slavonă).

[35, p. 194—195, nr. X]

13. *Piatră de mormînt* pe latura sud-estică (lungimea 1,32 m, lățimea 0,64—0,55 m) (în limba romînă).

14. *Piatră de mormînt* în pridvor, pe latura sud-vestică {lungimea 1,35 m, lățimea 0,57 m).

c) **Inscripții pe diferite obiecte**

15. *Inscripția* de pe aerul egumenului Anastasie (în limba slavonă).

[69, p. 206]

16. *Inscripția* de pe epitaful dat Moldovitei de Ștefan cel Mare, care se află acum la mănăstirea Sucevița (în limba slavonă).

[69, p. 207—203, pl. VI]

17. *Inscripția* zugrăvită pe dosul crucii tîmplei.

[34, p. 13]

18. *însemnarea* de pe manuscrisul dăruit de Ștefan cel Mare (f. 84) (în limba slavonă).

[69, p. 185 și urm.]

19. *însemnarea* de pe Psaltirea episcopului Efrem 1604 (în limba slavonă).

BIBLIOGRAFIE[1]

1. G. Balș, Bisericile *lui Ștefan cel Mare,* Bul. Co
fasc. 43—46, p. 168—169, fig. 257—258.
2. G. Balș, Bisericile si mănăstirile moldoveneș
Corn. Mon. Ist., XXI, 1928, fasc. 55—58, p. 31-
fig. 224, 233—244, p. 217, fig. 241—242, fig. 261-
3. G. Balș, Bisericile *și mănăstirile moldovenești*
XVIII-lea, București, 1933, p. 328, fig. 544—545.
4. G. Balș, Maica *Domnului îndurătoarea în bis*
al XVI-lea, București, 1930, p. 8, fig. 1.
5. Gh. Bezviconi, Călători *ruși în Moldova* și *Munt*
(călătoria episc. Parthenie).
6. AI. Bocănețu, Mănăstirea Moldouița, Cernăuți,
7. I. Bogdan, Documentele *lui Ștefan cel Mare,* Bucur
8. Dr. N. D. Chiriac, Ctitoriiie *lui Ștefan cel Ma*
p. 29—31.
9. P. Constantinescu-Iași, *Pridvorul bisericilor moldov*
fig. 6.
10. P. Constantinescu-Iași, *Decorația bisericilor mo*
passim.
11. P. Constantinescu-Iași, *Narthexul în artele bi*
Iași, 1926, passim.
12. P. Constantinescu-Iași, *Influențe ale arhitecturii*
tecturii romînești, București, 1951, passim.
13. M. Costăchescu, *Documentele moldovenești înainte*
Iași, 1931, voi. II, 1932, indice.

[1] **în această bibliografie s-au dat numai lucrările cele m**
cat studii, scurte informații sau imagini ale monumentului sau

14. M. Costăchescu, *Documentele moldoveneşti de la Ştefan cel Mare,* Iaşi, 1933, indice.
15. Narcis Creţulescu, *Istoria sfintei mănăstiri Rişca,* Fălticeni, 1901, p. 45.
16. *Documente privind istoria Romîniei,* ed. Academiei R.P.R., seria A. Moldova, sec. XIV—XVI.
17. Corneliu Georgescu, *Monastere Moldoviţa,* în „Glasul Monahilor", Bucureşti, XV, 1937, nr. 964 (7 XI).
18. Andre Grabar, I/origine des *facades peintes des eglises molăaves,* în „Melanges offerts â M. N. Iorga", Paris, 1933, p. 365—382.
19. Vasile Grecu, *Darstellungen altheidnischer Denker und Schriftsteller in der Kirchenmalerei des Morgenlandes,* Bucarest, 1924, 68 p., passim. (Extras din ,,Bulletin de la Section historique de FAcademie Roumaine", tom. XI)-
20. Vasile Grecu, *Eine Belagerung Konstantinopels in der rumănischen Kirchenmalerei,* în „Byzantion", I, 1924, p. 273—289.
21. Vasile Grecu, *Din frumuseţile vechilor* noastre biserici, Cernăuţi, 1926.
22. Vasile Grecu, *Influenţe sîrbeşti în vechea iconografie bisericească a Moldovei,* Cernăuţi, 1935, 10 p.
23. Paul Henry, Les eglises *de la Moldavie du Nord des origines ă la fin du XVl-e siecle,* Paris, 1930, indice Moldoviţa, şi album.
24. Hurmuzaki, *Documente,* voi. XV, 1, 2.
25. Grigore Ionescu, Istoria *arhitecturii romîneşti,* Bucureşti, 1937, p. 312.
26. Grigore Ionescu, fieîatare *asupra istoriei arhitecturii romîneşti din cele mai vechi timpuri pînă în ziua de azi,* Bucureşti, 1954, p. 90, f. 111, 113.
27. N. Iorga, *Neamul romînesc în Bucovina,* Bucureşti, 1905, p. 102.
28. N. Iorga şi G. Balş, *Histoire de l'art roumain ancien,* Paris, 1922, p. 47, 114, 118, 346.
29. N. Iorga, *Guide historique de la Roumanie,* Bucureşti, 1936, p. 130.
30. N. Iorga, Jstoria *bisericii romîne,* ed. II, voi. I, Bucureşti, 1929, indice.
31. N. Iorga, *Istoria Romînilor prin călători,* ed. II, Bucureşti, voi. I, p. 115.
32. N. Iorga, Inscripţii *din bisericile Romîniei,* Bucureşti, voi. II, p. 13.
33. N. Iorga, *An et litterature des Roumains,* Paris, 1929, p. 44.
34. N. Iorga, *Les arts mineurs en Roumanie,* Bucureşti, 1936, voi. II, fig. 3. p. 17.
35. Dr. E. Kozak, *Inschriften aus der Bukowina,* Wien, 1903, p. 184—196.
36. P. Luţia, Raport, Bul. Corn. Mon. Ist., XIX, 1926, p. 126—140, 186—183.
37. P. Luţia, Raport, Bul. Corn. Mon. Ist., XXVIII, 1935, p. 69.
38. S. FI. Marian, Inscripţiuni de *pe manuscripte şi cărţi vechi din Bucovina,* voi. I, p. 111.
39. Episcopul Melchisedec, *O vizită la cîteva mănăstiri şi biserici antice din Bucovina,* în „Revista pentru istorie, arheologie şi filologie", I, 1833, p. 54.

40. Gabriel Millet, La msion de *Pierre ă'Alexandrie,*
voi. II, Paris, 1930, p. 107.
41. Gabriel Millet, *Broderies religieuses de style byz*
p. 87—39, pl. CLXXVII, p. 107, pi. CXC, CCXI
42. Corina Nicolescu, Locuinţe *domneşti în cupr*
XV—XVII, în „Studii şi cercetări de Istoria
p. 63—82, fig. 14—26.
43. Ion Nistor, *Mănăstirea Moldoviţei. Cu ocaziunea*
de la sfinţirea ei, Cernăuţi, 1933, 15 p.
44. Podlacha, *Malowidlta scienne, w cerkwiacth Buko*
45. Popescu-Cilieni, *Învelişurile vechilor noastre biseri*
45. Simion Reli, *Călăuza monumentelor religioase din*
p. 169.
47. Simion Reli, Istoria *vieţii bisericeşti din Bucovina*
48. K. Romstorfer, *Die Kirchenbauten in der Buk*
k. k. Komission, XXI, 1895, p. 25, fig. 6—8.
49. K. Romstorfer, *Einwolbung und Dachform de*
dem 14. bis in das 18. Jahrhunăert, Wien, 1895,
50. K. Romstorfer, *Die moldauisch-byzantinische Bauk*
fig. 104—105, 112—113, 115, 121—124.
51. K. Romstorfer, *Rekonstruktionen an der gr.*
Bukowina, Czernowitz, 1901, 1.
52. *Studii şi cercetări de Istorie veche,* VI, 1955, nr. 3–
Raport asupra lucrărilor de degajare a casei eg
Moldoviţa (raionul Cîmpulung).
53. I. D. Ştefănescu, *L' evolution de la peinture r*
Moldavie, Paris, 1928, p. 111 — 119, pl. şi indice.
54. I. D. Ştefănescu, L'euohtrion *de la peinture*
Moldavie, Nouvelles recherches, Paris, 1930, p. 35
55. I. D. Ştefănescu, *Un chef d'oeuvre de la b*
calice brode du monastere de Vatra Moldoviţei. (E
chez les Slaves, les Balkans. Premier recueil ded
Uspensky", partea II, Paris 1930, p. 303—309 + 7
56. I. D. Ştefănescu, L'IUustration des *Liturgies d*
l'Orient, Bruxelles, 1936, indice.
57. I. D. Ştefănescu, *Iconographie de la Bible,* Paris,
pl. XLVII, p. 16, pl. LXI, p. 19, pl. LXXV,
pl. LXXX b, p. 23—24.
58. I. D. Ştefănescu, *Voiles d'iconostase, tentures de c*
de procession. (Extras din „Analecta", I, 1943, p

59. I. D. Ştefănescu, *Mănăstirile Bucovinei,* Bucureşti, 1941.

60. O Tafrali, Le *siege de Constaniinople dans les fresques des eglises de Bucovine,* în „Melanges offerts â M. Gustave Schlumberger", Paris, 1924, voi. II, p. 457—461, pl. XXXI, fig. 37—88.

61. O. Tafrali, Frescele bisericilor *din Bucovina,* în „Îndrumări culturale", Bucureşti, f. a., p. 9—11.

62. O. Tafrali, *Asediul Constantinopolului în frescele Bucovinei,* în „Îndrumări culturale", Bucureşti, £. a. p. 11—13, passim.

63. O. Tafrali, *Sur les eglises de Bucovine, Comptes rendus de VAcademie des Inscriptions et Belles Lettres,* 1924, voi. I—II, passim.

64. O. Tafrali, *Frescele Moldovitei,* în „Viitorul" 1/IX, 1928.

65. O. Tafrali, *Mănăstirea Moldovitei,* în „Viitorul", 25. VIII. 1923.

63. O. Tafrali, *Sculptura în lemn romînească,* în „Artă şi Arheologie", I, 1928, fasc. 3, p. 12—19, fig. 8—11, fig. 15, 17.

67. O. Tafrali, Le *monastere de Sucevitsa,* Iaşi, 1929, p. 35.

68. O. Tafrali, *Le monastere de Sucevitsa et son tresor,* în „Melanges Ch. Diehl", Paris, 1930, voi. II, p. 209—210, pl. XVIII, fig. 2.

69. O. Tafrali, *Le tresor du monastere de Sucevitsa,* în „Artă şi Arheologie", Iaşi, IV, 1931—1932, fasc. 7—8, p. 1.

70. O. Tafrali, Le *siege de Constaniinople et les portraits de la familie du prince Pierre Rareş dans les fresques de Veglise de Moldoviţa,* în „Artă şi Arheologie", II, 1929, fasc. 3, p. 1—5, 3 foto -1- 2 pl. color.

71. Emil Turdeanu, *La broderie religieuse en Roumanie. Les epitaphio'i moldaves aux XV-e et XV-e siecles,* Bucureşti, 1941, p. 183—184, **p.** 206. (Extras din Cercetări Literare, IV, 1941).

72. Emil Turdeanu, *Manuscrise slave din timpul lui Ştefan cel Mare,* Bucureşti, 1942, **p.** 185—188. (Extras din Cercetări Literare, VI, 1943).

73. Fr. A. Wickenhauser, *Die Urkunden des Klosters Moldovitza,* în „Moldowa oder Beiträge zu einem Urkundenbuche fur die Moldau und Bukowina, I. Abteilung, Wien, 1862, 242 p.

CUPRINSUL

Releveele si desenele au lost executate de: St. Balş, Dan Coi-nellu, Adina Nichi-forel, V1 inia Toma şl !Maria Ghlka-Budeşti, după materialul documentar aparţinind Arhivei Institutului Central de Sistematizare al Oraşelor şl Regiunilor, Atelierul de Restaurarea Monumentelor Istorice.

Fotografiile nr. I, 4, 5-6. 10 *Vi,* **ÎS, 27-28, 41, 55, 53, 61,** *Si.* **69-72, 74, 77-73, 83-S2, 99-109 au fost executate de ştefan Butak; nr. 7, 17, 30, 38-40, 50, 54, 60, G2, G5-66, 79, 93, 96-98 de Corlna Nicolescu. Ele aparţin arhivei I. C. S. O. R.**

Fotografiile nr. 8-9, ui, 32-37, 95 sînt din arhiva lostei Comisiuni *a* **Monumentelor Istorice, actualmente in arhiva Muzeului de Artă al E, P. H., secţia de Arta Feudulă.**

Responsabil de caile: Arh. Ruxandra Vlahuţa
Tehnoredactor: Ion Tiidnr
Corector respnusahlJ: CTaudia Rfllaiţft

Dt:t iu ailes l r / *)S5f. Bun de tipar 14.681958. Hirlic cretată de* **#0** *g:nfi,* SJy/M:S. *Caii editoriale fi.6<i Coli de tipar IU. Comanda HNR 4I3H A OTiSfl. /•: 15740. Indicele de clasificare pentru innlictecite muri 720.7 ((4t fRQMt. ladtcete de clasificări' fen'rti bibliotecile miei 72H.*

Tiparul executat sut> comanda nr. 387 de
Întreprinderea Poligrafici Sibiu, slr. I. V. Slalin nr. 15 — R.P.R,

ERATA

Pag.	Rîndul	In loc de:	Se va citi;
25	2 jos	500 ani	50 ani
3»	**14** jos	îngustă	îngust:
93	*Ti-6* jos	ridicat, cu anii împrejur	ridicat, cu anii, împrejur

Mănăstirea Moklovila